

Nuoret ja mielenterveys

- >> Koulussa koetut paineet ja koulunkäynnin keskeytyminen
- >> Kertomus, koherenssi ja kulttuurihyvinvointi Cheekin uranpäättöstrilogiassa
- >> Rasismien aiheuttama kipu ja kanssaivoiva nuorten vertaistukiryhmissä

Toimitus

Päätoimittajat: VTT, KM, dosentti **Mira Kalalahti** (Jyväskylän yliopisto) ja KT, dosentti **Anna-Maija Niemi** (Turun yliopisto), toimitussihteeri **Tanja Konttinen** (Nuorisotutkimusseura)

Toimituskunta

Elina Ikävalko, FT, Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö

Lauri Julkunen, FT, Jyväskylän yliopisto

Tarja Juvonen, VTT, Laurea-ammattikorkeakoulu

Sirpa Lappalainen, FT, dosentti, Itä-Suomen yliopisto

Heta Marttinen, FT, Jyväskylän yliopisto

Ilona Merikanto, FT, dosentti, Helsingin yliopisto

Marko Merikukka, FT, Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö

Minna Nikunen, YTT, dosentti, Jyväskylän yliopisto

Eriikka Oinonen, YTT, dosentti, Tampereen yliopisto

Marja Peltola, VTT, dosentti, Tampereen yliopisto

Anni Rannikko, YTT, Itä-Suomen yliopisto

Kari Saari, YTT, dosentti, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu

Jenni Tikkanen, KT, Turun yliopisto

Elina Westinen, FT, Nuorisotutkimusseura

Nuoret ja mielenterveys -teemanumeron ovat toimittaneet

FT **Elina Ikävalko**, FT **Tuuli Kurki** ja YTM **Jarkko Salminen**.

42. vuosikerta, 1/2024

ISSN 0780-0886 (painettu)

ISSN 2814-9467 (verkkójulkaisu)

Nuorisotutkimus-lehteä julkaisee Nuorisotutkimusseura ry. Lehti ilmestyy neljästi vuodessa. Hinnat: kestotilaus 30 €, vuositilaus 32 € ja irtonumero 8 €. Nuorisotutkimusseura on saanut tukea tähän julkaisuun opetus- ja kulttuuriministeriöltä.

Verkkolehti: journal.fi/nuorisotutkimus

Toimitus

Nuorisotutkimusseura ry.

Kumpulantie 3A, 00520 Helsinki

GSM 044 416 5311

s-posti: tanja.konttinen@nuorisotutkimus.fi

www.nuorisotutkimusseura.fi/

nuorisotutkimus-lehti

Tilaukset

[http://www.nuorisotutkimusseura.fi/](http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut/tilaa-lehti)

julkaisut/tilaa-lehti

Taitto: Tanja Konttinen

Kansidesign: Jussi Konttinen

Hansaprint, Turku 2024

Ohjeita kirjoittajalle

Nuorisotutkimus-lehdessä julkaistaan vertaisarvioituja artikkeleita, katsauksia, haastatteluja, ajankohtaisia puheenvuoroja nuoriso- ja yhteiskuntapolitiikasta sekä kirja-arvioita ja lektioita. Lehti julkaisee artikkeleita, jotka käsittelevät lapsiin tai nuoriin, lapsuuteen tai nuoruuteen, nuorisokulttuureihin, nuorisopolitiikkaan, nuorten elinoloihin tai palveluihin kohdettavia käytänteitä, käsitteitä, instituutioita, puhetapoja ja politiikkaa. Artikkelit voivat olla empiirisiä, teoreettisia tai metodologisia. Nuorisotutkimuksen on hyvä olla yksi tarjottavien tekstien läpileikkaava teema, mutta lehteen voi tarjota artikkeleita eri tieteenaloilta. Lehti painottaa artikkeleita, joissa nuori tai nuoruus ei ole vain ilmiön, esimerkiksi oppimisen, tapahtumapaikka.

Artikkelien maksimipituus on 50 000 merkkiä välilyönteineen. Käsikirjoitukset lähetetään toimitukseen (tanja.konttinen@nuorisotutkimus.fi) sähköpostin liitetiedostona. Artikkelit lähetetään ennen julkaisupäätöstä referee-lausuntokierrokselle niiden tieteellisen tason takaamiseksi. Toimituksen ja referee-lukijoiden arvioinnin jälkeen artikkeli palautetaan kirjoittajalle mahdollisia korjauksia varten. Kirjoittajan edellytetään olevan valmis työstämään tekstiään. Artikkelin mukana toimitetaan lyhyt (alle 2 000 merkkiä) suomen- ja englanninkielinen tiivistelmä sisällöstä. Tiivistelmän tulee sisältää Yleisen suomalaisen asianaston mukaiset 3–5 asiaanaa. Artikkelin avainsanat on hyvä kääntää englanniksi itse. Käsikirjoituksen mukana lähetetään Tässä numerossa kirjoittavat -palsta varten kirjoittajan nimi, osoite, oppiarvo, toimi ja toimipaikka sekä paikkakunta.

Katsauksena pidetään jonkin tieteenalan lyhyehköä yleisistä, puheenvuoro voi olla poleemisempikin. Katsauksen ja puheenvuoron maksimipituus on 15 000 merkkiä välilyönteineen. Lektiot julkaistaan (editoituina) sellaisenaan. Mukaan tulee liittää tieto väitöksen ajankohdasta ja paikasta sekä vastaväittäjästä.

Kirja-arvioiden pituus on enintään 6 000 merkkiä välilyönteineen. Arvosteltavista kirjoista annetaan seuraavat tiedot: kirjoittajan nimi, kirjan nimi, kustantaja, ilmestymisvuosi ja sivumäärä liitteineen. Kirja-arvostelujen yhteydessä ei julkaista lähdeluetteloa.

Kirjoittaja antaa materiaalia luovuttaessaan oikeuden julkaista sen myös verkossa sähköisessä muodossa.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Uusia näkökulmia nuorten mielenterveyteen

Nuoruutta lähestytään usein riskien kautta, kun nuorista ja heidän toiminnastaan kannetaan huolta (Harrikari 2008). Viime aikoina etenkin nuorten mielenterveysdiagnoosien ja erilaisten oireiden lisääntyminen on aiheuttanut huolta niin julkisessa keskustelussa kuin tutkijoidenkin parissa. Taustalla on huoli erityisesti kansantalouden kehityksestä, kun yhä suurempi määrä nuoria aikuisia jää työkyvyttömyyseläkkeelle mielenterveyteen liittyvien ongelmien vuoksi (ETK 2020; ks. myös Rikala 2018).

Nuorten mielenterveyden lähestyminen yksilöllisiä riskejä korostavasta ongelmakeskeisestä näkökulmasta liittyy laajempaan biolääketieteellisen lähestymistavan vakiintumiseen mielenterveyden tutkimuksessa. Lääketieteellinen malli ottaa kohteekseen yksilön, jolloin mielenterveysongelmia korjataan yksilöä kuntouttamalla ja hänen elämänsä ”kuntoon laittamalla”. Tällöin nuori on mielenterveyden ammattilaisten ja asiantuntijoiden työn ja tietämyksen kohde. Lopullinen vastuu toipumisesta jää kuitenkin yksilölle, jonka tulee olla riittävän vastuuntuntoinen ja pitää huolta itsestään (esim. Helén 2011).

Sosiaalista oikeudenmukaisuutta painottava ja biolääketieteellisen vallankäytön kanssa tekemisiin joutuneiden ihmisten kokemuksia arvostava tutkimussuuntaus, hulluustutkimus (Mad Studies), ja siihen liittyvä yhteiskunnallinen liikehdintä on kuitenkin vahvistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana (Beresford & Russo 2022; LeFrançois, Menzies & Reaume 2013). Alkujaan anglo- ja eurosentrinen näkökulmien rinnalle on tullut monia globaaleja valtasuhteita sekä rodullistamisen, sarron ja mielenterveyden yhteyksiä analysoivia avauksia (esim. Fey & Mills 2022; Eromosele 2022; Joseph 2019). Länsimaissa tällä hetkellä hegemoninen lääketieteellinen ymmärrys mielen toiminnasta on historiallisesti muodostunut ja muuttuva, eikä suinkaan ainoa mahdollinen tapa tarkastella mieltä ja psyykkistä kipua. Vielä niinkin vähän aikaa sitten kuin 1980-luvulla, sosiaaliset ja yhteiskunnalliset kysymykset olivat psykiatrisen ymmärryksen lisäksi vähintäänkin yhtä olennaisia näkökulmia mielenterveyteen Suomessakin (esim. Alanko 2017). Sen jälkeen tapahtunut muutos on ollut nopea ja melko totaalinen, mutta ehkä jonkinlaista paluuta mielen sosiaalisen ja kulttuurisen luonteen tunnustamiseen on tapahtumassa. Edellä mainittu tutkimussuuntaus on siitä yksi esimerkki ja erityisesti anglosaksisissa maissa psykiatristen diagnoosien ensisijaisuutta ja tarkoituksenmukaisuutta koskeva kriittinen keskustelu on laajentunut tiedeyhteisön ja aktivismin ulkopuolellekin (esim. Johnstone 2022; Suomen osalta esim. Ikävalko 2021).

Tämän teemanumeron tekstit haastavat yksilö- ja ongelmakeskeistä lähestymistapaa mielenterveyteen. Ne pyrkivät ymmärtämään mielenterveyttä ilmiönä, joka laajenee yksilön ympärille erilaisiin ympäristöihin ja laajemmin yhteiskuntaan. Teemanumerossa nuoria ja mielenterveyttä lähestytään useiden eri tieteenalojen sekä vaihtelevien ja uutta luovien käsitteistöjen näkökulmasta. Mielenterveys näyttäytyy ennen kaikkea kulttuurisiin merkityksenantoihin ja sosiaalisiin käytäntöihin sidoksissa olevana sekä kontekstin mukaan vaihtelevia merkityksiä saavana ilmiönä ja elettyinä kokemuksena.

Teemanumero ei tyydy vain kritisoimaan yksilökeskeistä, nuorten ongelmia patologisoivaa ymmärrystä vaan esittää erilaisia keinoja ja menetelmiä näkökulmien laajentamiseksi mielen terveyden tukemisessa ja tutkimisessa. Teemanumeron tekstien kokonaisuus hankaloittaa, monimutkaistaa ja outouttaa ajatuksen mielen terveydestä vain jonakin yksilön terveyteen tai lääketieteeseen sidoksissa olevana kysymyksenä. Tämä ei silti tarkoita, etteivätkö kirjoittajat ottaisi vakavasti yksilön kokeman kärsimyksen ja psyykkisen kivun kaikkine seurauksineen.

Teemanumeron sisältö

Artikkeleiden ja puheenvuorojen moninaisuus kuvastaa nuorten ja mielen terveyden ilmiön moninaisuutta ja useiden näkökulmien tarpeellisuutta.

Piia Ruutu ja **Markku Jahnukainen** tarkastelevat artikkelissaan nuorten monia maailmoja. He kuvaavat, miten eri kontekstit – koulu, koti ja vertaissuhteet sekä niiden väliset suhteet – vaikuttavat nuorten koulunkäyntiin ja sen keskeytymiseen. Koulunkäynnin keskeytyminen ei siten johdu vain yksittäisestä nuoresta, vaan tietoa tarvitaan erilaisten elämänympäristöjen suhteesta keskeytymisen taustalla. Ruutu ja Jahnukainen kritisoivat palveluita, joissa keskitytään helpotamaan ja hoitamaan kapeasti vain yksilön oireita. Monien maailmojen näkökulma voisi heidän mukaansa auttaa laajentamaan tarkastelua kasvuyhteisöjen moninaisuuteen ja dynamiikkaan.

Anna Pakarinen tarkastelee artikkelissaan rap-artisti Cheekin uranpäättötrilogian kertomuksia, joissa käsitellään mielen terveyden ongelmia, diagnostiikkaa sekä terapeuttisia ja medikalisoivia käytäntöjä. Rap-musiikki on ollut perinteisesti keino kanta-aottavalle vastapuheelle marginalisoituja ryhmiä koskevista rakenteellisista epäkohdista. Pakarinen esittää rap-lyriikoiden tekemiselle ja kuuntelemiselle perustuvien, toimijuutta vahvistavien menetelmien kehittämistä. Niiden avulla voitaisiin luoda kulttuurihyvinvointia tuottamalla kuntoutujille koherenssin tunnetta kykynä ymmärtää oma asemansa ja vaikuttaa siihen.

Tuuli Kurki käsittelee artikkelissaan rasismia kohtaavien nuorten keskinäistä hoivaa ja sen syntyä nuorten vertaistukiryhmissä. Kurki kysyy, millaisia muotoja rasismia aiheuttama ruumiillinen kipu saa nuorten kokemuksissa ja millä tavoin tähän kipuun vastataan huolenpidolla ja hoivalla. Kanssahoivan käsitteen avulla Kurki analysoi hoivan tuottumista rasismia kokevien kehojen välillä ja hoivatuksi tulemisen kokemusta. Hän tuo myös esiin kanssahoivan ristiriitaisia merkityksiä, sillä hoiva saatetaan tulkita häiriöksi esimerkiksi koulun virallisissa tiloissa ja se voi myös uuvuttaa hoivaajansa. Mustien ja ruskeiden nuorten keskinäinen hoivavastuu kertoo myös palvelujärjestelmän epäonnistumisesta ja heihin kohdistuvan hyväksyvän katseen puuttumisesta.

Niina Meriläinen ja **Susi Nousiainen** kertovat puheenvuorossaan, miten kanssatutkimus mahdollistaa tarkastelemaan nuorten mielen terveyttä ja hyvinvointia medikalisaatiopuheen ulkopuolella. Heidän tutkimuksessaan ammattiin opiskelevat nuoret kanssatutkijat ovat tutkimuskohteiden sijaan tiedontuottajia, jotka haastavat julkisessa keskustelussa esiintyvät heitä leimaavat ja ongelmia korostavat puhetavat. Laajemmassa kehityksessä päihdemyönteisyyden tai huonojen elämäntapojen sijaan nuorten kokemia haasteita ovat esimerkiksi hoitoon pääsyn vaikeudet ja vähemmistöihin kuuluvien unohtaminen.

Anna Koivukoski kritisoi puheenvuorossaan mielen terveyttä koskevaa nykykeskustelua, joka pyrkii normalisoimaan mielen terveysongelmia. Tässä keskustelussa esitetään, että mielen-

terveysongelmat koskettavat jollain tavalla lähes kaikkia, eivätkä ne ”näy päällepäin”. Tällainen puhe voi toimia tarkoitustaan eli mielenterveysongelmiin kiinnittyvän stigman vähentämistä vastaan ja jopa lisätä sitä niiden kohdalla, jotka eivät kykene peittämään mielenterveysongelmiaan. Koivukoski kritisoi myös sitä, miten uusissa sairaalaympäristöissä mielenterveysongelmat pyritään häivyttämään korostamalla potilaiden kykyä olla huomaamattomia ja piilottaa sairautensa. Stigman häivyttämisen sijaan Koivumäki ehdottaa keskittymistä konkreettisiin tavoitteisiin kuten siihen, onko hoitoa ylipäätään tarjolla.

Ville Venesmäki kuvaa puheenvuorossaan omakohtaisten kokemustensa kautta, miten mielenterveyspalveluissa asiakkuudesta tulee yksilön työ. Asiakkaan ammattitaitoon kuuluu esimerkiksi kyky selittää ongelmansa ammattilaisten ymmärtämällä kielellä ja muutenkin täyttää kunnollisen asiakkaan rooliodotukset. Taitava asiakas ymmärtää, että häntä vaivaa lääketieteellinen ongelma, joka irrotetaan arkisesta ympäristöstä, kuten koetusta taloudellisesta niukkuudesta ja arkea rytmittävien rutiinien puutteesta. Venesmäki kuvaa hänen kohdallaan vuosia kestänyttä arkivalmennusta, jossa hän on tukihenkilönsä kanssa harjoitellut arjen rakentamista. Tämä on tuottanut onnistumisen kokemuksia psykiatrisen tulkintakehyksen ulkopuolella.

Teemanumeron tekstit yhdessä tarjoavat uusia suuntia nuorten mielenterveyden tukemiselle ja tutkimiselle tulevaisuudessa. *Instituutionaalisella* tasolla uutta on esimerkiksi se, että nuorten monia maailmoja ja voimavarojen siirtymistä niiden välillä tarkasteltaisiin jatkossakin nuorten näkökulmasta yhteiskunnallinen eriarvoisuus huomioiden. Lisäksi kanssahoivan ja kanssatutkijuuden ideat voisivat edelleen auttaa tekemään nuorista hoidon tai tutkimuksen kohteiden sijaan hoivan tarjoajia ja tiedontuottajia. *Kulttuurisella* tasolla uudenlaiset menetelmät, kuten rap-työpajat ja niiden tutkimus, voisivat mahdollistaa vastapuheen, omien kokemusten esille tuomisen ja voimaantumisen. Uudenlaista lähestymistä nuorten mielenterveyteen pohdittaessa ei voida myöskään unohtaa *taloudellista* ja *aineellista* tasoa eli sitä, mistä esimerkiksi toimeentulo muodostuu. Nuorten näkökulmasta tulevaisuudessa tarvitaan lisää resursseja monipuoliseen psykososiaaliseen hoitoon ja hoivaan sekä tukea omanlaisen arjen rakentamiseen.

Olemme iloisia ja ylpeitä saadessamme olla tämän hienon teemanumeron takana ja voidessamme omalta osaltamme vahvistaa kriittistä mielenterveyttä koskevaa keskustelua ja nuorisotutkimusta Suomessa. Suurin kunnia ja kiitos kuuluu kaikille upeille kirjoittajille ja heidän tekemälleen korkeatasoiselle tutkimus- ja ajattelutyölle.

Teemanumeron vastaavat toimittajat

Elina Ikävalko, Tuuli Kurki ja Jarkko Salminen

Lähteet

- Alanko, Anna (2017) *Improving Mental Health Care: Finnish Mental Health Policy Rationale in the Era of Dehospitalisation*. Helsinki: Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta.
- Beresford, Peter & Russo, Jasna (toim.) (2022) *The Routledge International Handbook of Mad Studies*. Lontoo ja New York: Routledge.
- ETK [Eläketurvakeskus] (2020) Mielenterveyden sairaudet yleisin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen syy. <https://www.etk.fi/ajankohtaista/mielenterveyden-sairaudet-yleisin-tyokyvyttömyyseläkkeelle-siirtymisen-syy/>

PÄÄKIRJOITUS

- Eromosele, Femi (2022) Madness, Decolonisation and Mental Health Activism in Africa. Teoksessa Peter Beresford & Jasna Russo (toim.) *The Routledge International Handbook of Mad Studies*. Lontoo ja New York: Routledge, 327–339.
- Fey, Jana-Maria & Mills, China (2022) The (Global) Rise of Anti-stigma Campaigns. Teoksessa Peter Beresford & Jasna Russo (toim.) *The Routledge International Handbook of Mad Studies*. Lontoo ja New York: Routledge, 190–201.
- Johnstone, Lucy (2022) *A Straight Talking Introduction to Psychiatric Diagnoses*. Revised Second Edition. Monmouth: PCCS Books Ltd.
- Joseph, Ameil J. (2019) Constituting “Lived Experience” Discourses in Mental Health: The Ethics of Racialized Identification/Representation and the Erasure of Intergeneration Colonial Violence. *Journal of Ethics in Mental Health* 10 (VI), 1–23.
- Harrikari, Timo (2008) *Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 87.
- Helén, Ilpo (2011) Asiakaslähtöisyys: eli miten mielenterveystyön ajatus epäpolitisoitui. Teoksessa Ilpo Helén (toim.) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*. Vastapaino: Tampere, 153–181.
- Ikävalko, Elina (2021) Affektiivinen kuuluminen vertaisuuteen perustuvassa mielenterveystyössä. *Sosiologia* 58 (4), 338–354.
- LeFrançois, Brenda A. & Menzies, Robert & Reaume, Geoffrey (2013) *Mad Matters. A Critical Reader in Canadian Mad Studies*. Toronto: Canadian Scholars’ Press Inc.
- Rikala, Sanna (2018) Masennus, työkyvyttömyys ja sosiaalinen eriarvoisuus nuorten aikuisten elämänsäilyä. *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (2), 159–170.

Koulussa koetut paineet ja koulunkäynnin keskeytyminen – nuorten monien maailmojen näkökulma

Piia Ruutu & Markku Jahnukainen

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Artikkelissa tarkastellaan nuorten kodin ja koulun sekä vertaisten ja vapaa-ajan maailmojen välisiä suhteita ja nuorten liikkumista näiden maailmojensa välillä koulunkäynnin keskeytyessä. Aineistona ovat psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa hoidettujen nuorten (n = 16) koulupolkukertomukset ja heidän vanhempiansa (n = 13) haastattelut. Aineiston analyysin kehikkona hyödynnetään nuorten monien maailmojen näkökulmaa. Tulossuudessa esitetään kuvaukset ja mallit nuorten maailmojen suhteista neljän ryhmittelyyn avulla, jotka ovat koulun maailmasta vetäytyminen, kodin maailmaan eristäytyminen, vertaisten ja vapaa-ajan maailma työntö- ja vetovoimana sekä ulossulkeminen koulun maailmassa.

Asiasanat: nuoret, yläkoulu, kouluakäymättömyys, koulusta ulossulkeminen

Onks se nyt sit oikeesti joku tällanen levottomuus, niin onks se nyt oikeesti sairaus vai onks se enemmän sitä, ettei vaan sopeudu siihen tän hetkiseen täällä vallitsevaan maailmaan. (Vanhemman haastattelu.)

Nuorten psyykinen oireilu ja pahoinvointi ovat olleet viime vuosina laajasti esillä julkisessa keskustelussa. Erityisesti suomalaiseen peruskouluun liittyvä keskustelu on ollut polarisoitunutta ja huolien värittämää. Yhtäältä keskustelussa muistutetaan, kuinka yhä useampi nuori voi monella mittarilla mitattuna entistä paremmin (ks. esim. Markkanen 2022)

ja toisaalta esiin nostetaan haasteiden syveneminen, esimerkiksi nuorten psykiatristen ja neurokognitiivisten diagnoosien määrän ja nuorisopsykiatristen läheteiden määrän kasvu (ks. esim. Gyllenberg 2019), kouluakäymättömien nuorten määrän lisääntyminen (Määttä, Pelkonen, Lehtisare & Määttä 2020) sekä poliisin tietoon tulleiden nuorten pahoinpitelyrikkosten määrän lisääntyminen (Kaakinen, Näsi & Danielsson 2022, 67).

Julkinen keskustelu nuorten pahoinvointiin liittyen on ollut pitkälti yksilökeskeistä ja psyykkistä oireilua sekä diagnostista puhetta

korostavaa (ks. esim. Honkasilta 2022). Tällöin vaarana on, että sivuutamme kasvuyhteisöjen olosuhteet ja niiden väliset suhteet sekä laajemman yhteiskunnallisen kontekstin pahoinvoinnin synnyssä. Yksilökeskeiseen puheeseen kiinnittyvät käytännöt eivät ratkaise yhteiskunnallisia haasteita vaan saattavat jopa syventää niitä (Brunila, Harni, Saarni & Ylöstalo 2021). Ongelmallista on nuoren oireilun hoitamiseen keskittyvä tuki silloin, kun hänen kasvuyhteisöissään ilmenevät kehitystä vaarantavat riskit sekä niissä piilevä potentiaali jätetään huomioimatta.

Yksilökeskeistä näkökulmaa mielenterveyteen, oireiluun, diagnosointiin, kuntoutukseen ja toipumiseen korostava keskustelu tarvitsee rinnalleen kriittistä tarkastelua ja huomion suuntaamista yhteiskunnan rakenteisiin, yhteisöihin ja instituutioihin sekä sosiaaliseen ja taloudelliseen eriarvoistumiskehitykseen (ks. esim. Friedli 2009; Wright & McLeod 2015; Ikävalko 2021). Lapset ja nuoret oppivat hyvinvointia ja pahoinvointia kasvuyhteisöjensä vuorovaikutuksessa (Rimpelä 2013,18; Korkiamäki & Wirola 2022), joten katse tulisi suunnata näiden yhteisöjen välisiin suhteisiin ja prosesseihin (ks. esim. Bronfenbrenner 1979) sekä nuoren siirtymiin eri elämämaailmojen välillä (Phelan, Davidson & Yu 1998). Artikkelin aloittava lainaus vanhemman haastattelusta kysyy olennaisen kysymyksen lapsen levottomuudesta suhteesta maailmaan, jossa sitä ilmenee.

Artikkelimme syventää ensimmäisen kirjoittajan psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa hoidettujen lasten ja nuorten koulu-kokemuksia käsittelevän väitöstutkimuksen keskeisiä löydöksiä siitä, kuinka kouluyhteisö omalta osaltaan tuottaa tai lieventää lasten ja nuorten psyykkistä oireilua. Parhaimmillaan koulu tarjoaa arkeen jatkuvuutta, mielekästä ja merkityksellistä tekemistä sekä vertaisryhmän ja kokemuksen yhteisöön kuulumisesta. Pahimmillaan ryhmän murhenäy-

telmät, esimerkiksi yksinäisyys, sosiaalinen eristäminen, kiusaaminen, kouluväkivalta ja paine ”normaalisuuteen”, aiheuttavat lapsissa ja nuorissa kouluyhteisöstä vieraantumista, koulunkäynnin keskeytymistä, arvottomuuden tunteita ja elämänhalun menettämistä. (Ruutu 2019.)

Nuorten monien maailmojen malli (”The students’ multiple worlds”) kuvaa nuorten kodin, koulun ja vertaisten maailmojen suhteita sekä sitä, miten näistä yhteisöistä johdetut merkityksenannot vaikuttavat erityisesti kouluyhteisöön kiinnittymiseen. Mallissa tarkastelun kohteena ovat nuorten käyttämät sopeutumisstrategiat heidän liikkueensa maailmojen välillä ja kohdatessaan niiden välisiä raja-aitoja. (Phelan, Davidson & Cao 1991; Phelan, Davidson & Yu 1998.) Tässä artikkelissa hyödynämme mallin perusajatusmaailmojen suhteiden tarkastelussa liittyen tilanteisiin, joissa nuoren koulunkäynti on keskeytynyt lyhyemmäksi tai pidemmäksi aikaa. Tutkimuksen tehtävänä on tarkastella nuorten maailmojen yhteyttä ja erillisyyttä sekä nuorten liikkumista näiden maailmojen välillä. Artikkelin näkökulma on nuorten ja vanhempien. Aineistona käytämme psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa hoidettujen nuorten koulupolkukertomuksia.

Kouluakäymättömyys, koulun maailmasta ulossulkeminen ja koulunkäynnin keskeytyminen

Sami Määtän ja kollegoiden (2020) raportin mukaan kouluakäymättömyys koskee Suomessa arviolta noin 4000 yläkoululaista. Raportissa käsitteellä kouluakäymättömyys viitataan englanninkieliseen käsitteeseen *School Attendance Problems* (SAP), joka tarkoittaa ongelmia aiheuttavia poissaoloja, mutta ei kokonaan koulusta poisjäämistä

(emt. 6). Kouluakäymättömyyden ilmiöön kiinnittyvä tutkimus on pyrkinyt käsitteiden määrittelyyn, kouluakäymättömyyden syiden ymmärtämiseen sekä mallien ja interventioiden kehittämiseen (ks. esim. Heyne 2019). Christopher Kearneyn (2008) suhteellisen vakiintuneeksi muodostunut jäsennys tarkastelee kouluakäymättömyyden syitä yksilön näkökulmasta, esimerkiksi tarvetta välttää kouluun liittyviä kielteisiä tunteita tai tilanteita sekä palkitsevien kokemusten hakemista koulun ulkopuolelta. Jo Magne Ingul, Trude Havik ja David Heyne (2019) laajentavat katsauksessaan kouluakäymättömyyden taustalla vaikuttavien syiden tarkastelun yksilön ominaisuuksien lisäksi kouluympäristön ja perheen tarkastelun tasolle. Näitä syitä ovat esimerkiksi vaikeat suhteet opettajan ja oppilaan välillä, kiusaaminen ja sosiaalinen eristäminen, kodin ja koulun vähäinen yhteistyö sekä perheen sisäiset haasteet.

Julian G. Elliotin ja Maurice Placen (2017) mukaan ymmärrys kouluakäymättömyyden syistä on vielä vähäistä. Ilmiötä on tarkasteltu pitkälti yksilökeskeisesti, joten tieteenaloja yhdistävää ja systeemistä lähestymistapaa tarvitaan tulevaisuudessa (Lyon & Cotler 2009). Lisäksi lasten, nuorten ja vanhempien näkökulmat ovat jääneet liian vähälle huomiolle. Suomalaiset koulun ammattilaiset arvioivat kouluakäymättömyyden syitä selvittävässä raportissa poissaolojen keskeisimmiksi syiksi oppilaaseen liittyvät tekijät, esimerkiksi psyykkisen oireilun tai epämääräiset fyysiset oireet (Määttä ym. 2020, 20). Kuitenkin nuoren tai vanhemman näkökulmasta psyykinen ja/tai fyysinen oireilu oli enemmänkin seurausta koulun maailman paineista ja ongelmista kuin syy kouluakäymättömyyteen (Ruutu 2019).

Koulusta ulossulkeminen (*school exclusion*) voidaan määritellä koulun viranomaisten kurinpitotoimeksi, jolla reagoidaan oppilaiden rajoja ja sääntöjä rikkovaan käyttäytymiseen.

Tällöin oppilas on siirretty pois tavanomaisesta opetuksesta ajanjaksoksi, jonka aikana hän ei saa oleskella koulun sisällä tietyissä luokkahuoneissa tai ollenkaan koulun tiloissa. (Ks. esim. Valdebenito ym. 2019, 254.) Tässä artikkelissa määrittelemme oppilaan ulossulkemisen Sara Valdebenitiota ja kollegoita (2019) mukaillen tilanteeksi, jossa koulussa rajoitetaan oppilaan oikeutta käydä koulua ikätovereiden kanssa, esimerkiksi oppilasryhmästä eristämällä, eväämällä pääsy oppitunneille tai tiettyihin koulun tiloihin, erottamalla koulusta tai siirtämällä oppilas koulunkäyntiä ylläpitävään opetukseen lyhyemmäksi tai pidemmäksi ajanjaksoksi. Oppilaan ulossulkeminen koulun aloitteesta on toistaiseksi Suomessa vähemmän huomiota saanut ilmiö. Ilmiön saamaa vähäistä huomiota voi selittää osin sillä, ettei erilaisista ulossulkemisen käytänteistä ole saatavilla tilastoja ja kartoituksia.

Koulusta ulossulkeminen vahingoittaa lapsen tai nuoren suhdetta koulun aikuisiin sekä vaikuttaa haitallisesti oppijan asenteisiin ja käsitykseen itsestään koululaisena (Pyne 2019). Lisäksi koulusta ulossulkemisella on havaittu olevan pitkäkestoisia kielteisiä vaikutuksia henkilön yhteiskunnalliseen osallisuuteen (Daniels, Porter & Thompson 2022). Ongelmallista on, että suurin osa koulusta ulossulkemista kokevasta tutkimuksesta keskittyy ulossuljetun yksilön ominaisuuksiin ja vain harvoissa on analysoitu oppilaan ja koulun ominaisuuksia yhdessä (Theriot, Craun & Dupper 2010 14; Kiilakoski & Lanas 2022). Tomi Kiilakoski ja Maija Lanas (2022) kuvaavat osuvasti koulua kahden kehän mallina, josta toinen on virallisen opetuksen ja toinen nuorten oma vertaiskehä. Jälkimmäisen merkitystä aliarvioidaan usein ja koulua tarkastellaan yksilön ja opetuksen näkökulmista.

Kouluakäymättömyyden ja koulusta ulossulkemisen vakavin muoto on oppilaan koulunkäynnin keskeytyminen lyhyemmäksi

tai pidemmäksi aikaa. Tällaisessa tilanteessa oppilas ei käy koulussa ollenkaan ja vaikeimmissa tilanteissa peruskoulu jää kokonaan suorittamatta

Nuorten monien maailmoiden malli

Patricia Phelan kollegoineen (1991; 1998) loi laajassa etnografisessa tutkimuksessaan teoreettisen mallin nuorten eri maailmojen ja niiden välisten siirtymien tarkasteluun. Maailmoilla he tarkoittavat nuorten kasvuyhteisöjä, tärkeimpinä kodin, koulun ja vertaisten maailmat. Maailmat sisältävät muun muassa kyseiselle maailmalle ominaiset arvot, normit, uskomukset, toimintatavat ja vuorovaikutussuhteet sekä niihin liittyvät nuorten merkityksenannot. Monien maailmojen mallissa (Phelan, Davidson & Yu 1998, 14–17) tunnistetaan kuusi erilaista tyyppiä maailmojen eheyteen tai eriytyneisyyteen sekä niiden välisten siirtymien sujuvuuteen tai vastustukseen perustuen. Kun nuoren eri maailmat muodostivat keskenään eheän kokonaisuuden, niiden väliset siirtymät olivat sujuvia ja hallittavia. Opettajien kuvaamina nämä ”oikealla polulla” olevat nuoret tulivat yleensä hyvin toimeentulevista kahden vanhemman perheistä. Kuitenkin pienelle osalle tutkimukseen osallistuneista nuorista hajanaisten ja kulttuurisesti eriytyneiden maailmoiden väliset siirtymät olivat vaikeita, pahimmillaan vastustavia. Näillä nuorilla oli suurin riski vieraantua koulun maailmasta. Maailmojen mallissa tunnistettiin lisäksi erilaisia raja-aitoja maailmojen välisten siirtymien esteinä. Näitä olivat esimerkiksi sosiokulttuuriset, sosioekonomiset, psykososiaaliset, rakenteelliset ja kielelliset rajat (Phelan, Davidson & Yu 1998, 10–14). Monien maailmoiden malli lisää ymmärrystä siitä, kuinka nuoren merkityksenannot maailmoista ja niiden välisistä

rajoista vaikuttavat hänen sopeutumisstrategioihinsa, esimerkiksi koulun maailmaan liittymiseen tai siitä vieraantumisen.

Patricia Phelanin, Ann Locke Davidsonin ja Hanh Cao Yun (1998) mallia on hyödynnetty useissa tutkimuksissa, esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten nuorten maailmojen tarkastelussa (Kumi-Yeboah 2018; Kiramba 2019) sekä nuorten vankien identiteettien tarkastelussa (Abrams & Hyun 2009). Kevin Gosine ja Emmanuel Tabi (2016) tunnistiivat hiphop-kulttuurin potentiaalin toimia kulttuurisena välineenä syrjäytymisvaarassa olevien nuorten maailmojen yhdistämisessä. Yrjö Engeström, Pauliina Rantavuori, Piia Ruutu ja Maria-Tapola Haapala (2022, 6) laajensivat mallia ja tarkastelivat maailmoja toimintajärjestelminä Engeströmin teoriaan perustuen (ks. Engeström 2015, 78). He analysoivat nuorten maailmoissa esiintyviä ristiriitoja ja havaitsivat paineiden syntyvän maailmojen välisten siirtymien lisäksi niiden päällekkäisyydestä, kietoutuneisuudesta ja eriytyneisyydestä. Koulun maailmassa on erityistä potentiaalia yhdistää nuorten eri maailmoja ja toimia alustana eri maailmoissa ilmenevien ristiriitojen työstämiselle. (Engeström ym. 2022.)

Olemme soveltaneet tässä artikkelissa Patricia Phelanin ja kollegoiden (1991; 1998) teoreettisen mallin perusidea. Keskitymme maailmojen välisiin suhteisiin, emmekä esimerkiksi analysoi niiden välisiä raja-aitoja. Lisäksi artikkelin näkökulmana hyödynnetään Engeströmin ja kollegoiden (2022) havaintoja maailmojen keskinäisestä kietoutuneisuudesta ja erillisyydestä.

Psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa hoidettujen nuorten koulupolkukertomukset

Tämän artikkelin aineisto on osa laajempaa psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa hoidettujen lasten ja nuorten koulunkäynnin kokemuksia selvittävää haastatteluaineistoa, jossa lapset ja nuoret sekä heidän vanhempansa kertoivat kokemuksistaan kouluun ja tuen palveluihin liittyen. Aineisto on kerätty vuosina 2014–2016. Kaikki osanottajat ovat olleet lasten- tai nuorten psykiatrisessa osasto- tai avohoidossa ja heidät on rekrytoitu tutkimukseen erään sairaalakoulun kautta. Jokaiselta osallistuvalla nuorelta ja heidän huoltajiltaan pyydettiin tietoon perustuva suostumus. Osallistujien kanssa käytiin keskustelua osallistumisen vapaaehtoisuuteen, heidän suojaamiseensa sekä mahdolliseen tunnistettavuuteen liittyen. Lisäksi eettisiä näkökulmia arvioitiin läpi tutkimusprosessin (ks. Ruutu 2019, 16–19). Helsingin yliopiston ihmistieteiden eettinen toimikunta on todennut tutkimuksen Tutkimuseettisen neuvottelukunnan antamien ohjeiden mukaiseksi ja eettisesti hyväksyttäväksi.

Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina. Nuorten haastattelujen jälkeen huoltajille tarjottiin mahdollisuus osallistua omaan haastatteluun, jossa samat haastatteluteemat käsiteltiin vanhemman näkökulmasta. (Ks. Ruutu 2019, 61–64.)

Tämän artikkelin aineisto rajattiin haastatteluihin, joissa haastateltava oli haastattelutilanteessa vähintään 13-vuotias, jolloin hänellä oli kokemusta sekä alakoulusta että yläkoulusta. Tällaisia nuoria oli aineistossa yhteensä 16. Nuorten haastattelujen kesto vaihteli 40 minuutista lähes kahteen tuntiin. Yhteensä haastattelut kestivät noin 18 tuntia.

Lisäksi aineistona olivat näiden 16 nuoren vanhempien haastattelut, joita oli yhteensä

11 haastattelua. Kahdessa huoltajan haastattelussa molemmat huoltajat osallistuivat, joten vanhempia on mukana tämän artikkelin aineistossa yhteensä 13. Huoltajien haastattelujen kestot vaihtelivat 44 minuutista 1,5 tuntiin. Yhteensä vanhempien haastattelut kestivät noin 13 tuntia.

Nuorten kolme maailmaa analyysin kehystenä

Tarkastelemme koulupolkukertomuksia monien maailmojen mallia soveltaen (Phelan, Davidson & Cao 1991, 228; Phelan, Davidson & Yu 1998, 8). Tässä artikkelissa kiinnostuksemme kohdentuu maailmojen välisiin suhteisiin nuorten näkökulmasta. Analyysissa keskitymme Phelanin, Davidsonin ja Caon (1998) tavoin kolmeen maailmaan, joita ovat kodin maailma, koulun maailma ja vertaisten maailma. Vertaisten maailman nimesimme omassa analyysissämme vertaisten ja vapaaajan maailmaksi, jotta maailman nimi kuvaa laajemmin nuoren toimintaa muun muassa harrastuksissa ja lähiyhteisöissä. Analyysissa keskitymme erityisesti koulun maailmaan sosiaalisena yhteisönä. Ajallisesti analyysimme kohdentuu koulupolkukertomuksien ajanjaksoihin ennen sairaalaopetusta, erityisesti tilanteeseen, jossa koulunkäynti oli lähes kaikilla osanottajista keskeytynyt lyhyemmäksi tai pidemmäksi aikaa.

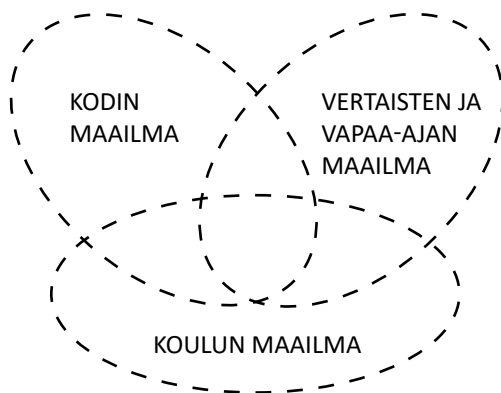
Artikkelin ensimmäinen kirjoittaja on itse toteuttanut tutkimushaastattelut ja litteroinut valtaosin nuorten aineiston ja osin vanhempien aineiston. Aineisto on aiemmin järjestetty tiiviimpään muotoon matriiseiksi sekä teemoittain että ajallisesti. Tiivistämisen yhteydessä aineistosta on poistettu tunnistetietoja, esimerkiksi ihmisten ja paikkojen nimet. Lisäksi tiivistäessä aineistosta on poistettu sisällön kannalta epäolennaisia osuuksia.

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa jokai-

sen nuoren koulupolkukertomukset luettiin tarkasti tehden samalla muistiinpanoja. Niistä tunnistettiin merkitsemällä kaikki kuvaukset koulun, kodin ja vertaisten ja vapaa-ajan maailmasta. Kun haastateltava puhui useammasta maailmasta samanaikaisesti, ilmaukset koodattiin tunnisteella *kodin maailma + koulun maailma*, *koulun maailma + vertaisten ja vapaa-ajan maailma* jne. Alapuolella oleva näyte on esimerkki kolmen maailman suhdetta kuvaavasta sisällöstä (*koulun maailma + vertaisten ja vapaa-ajan maailma + kodin maailma*), kun kodin maailmaan eristäytyneen nuoren vanhempi kuvasi lapsensa tilannetta.

Kun ei uskalla mennä sinne kouluun, niin sitten ei halua tavata niitä koulun ihmisiä myöskään. Ei halunnu mennä esimerkiksi ostarille kauppaan, koska siellä voi törmätä koulukavereihin. Ne saattaa kysyä, mikset ollu koulussa. Niin sitten loppujen lopuks hän ei, silloin alussa, hän ei mennyt mihkään ja varmuudeks, vakuudeks kasas niinku noita tuoleja [oman huoneen] oven eteen, ettei kukaan ois tullu sisään. (Vanhemman haastattelu.)

Ensimmäisen vaiheen jälkeen kirjoittajat keskustelivat yhdessä havainnoistaan ja hahmottelivat yksinkertaistetun analyysikehikon (Kuvio 1) maailmojen suhteista Phelanin, Davidsonin ja Yun (1998, 8) mallia soveltaen. Kehikon avulla tunnistettiin neljä erilaista maailmojen suhteiden mallia mukaillen ja syventäen aiempaa koulupolkukertomuksista tehtyä jäsenystä (ks. Ruutu 2019). Maailmojen suhteiden mallit nimettiin seuraavasti: *koulun maailmasta vetäytyminen*, *kodin maailmaan eristäytyminen*, *vertaisten ja vapaa-ajan maailma työntö- ja vetovoimana* sekä *ulosulkeminen koulun maailmassa*. Tämän jälkeen aineisto vielä analysoitiin ryhmäkohtaisesti kehyksen avulla kirjatun havaintoja ja huomioita auki raportiksi, minkä jälkeen analyysia tarkennettiin yhteisessä keskustelussa. Jatkossa tarkoitamme nuorten ryhmillä jaotteluamme maailmojen suhteiden neljän mallin mukaan.

Kuvio 1. Analyysikehikko.

Koulussa koetut paineet, maailmojen väliset suhteet ja liikkuminen maailmojen välillä

Kuvaamme ensin nuorten koulussa kokemia paineita ja kehityskulkuja koulunkäynnin keskeytymiseen neljää ryhmittelyä hyödyntäen. Ryhmittely kuvaa nuorten maailmojen suhteissa syntyneitä dynamiikkaa, ei nuorten henkilökohtaisia ominaisuuksia. Viimeisessä alaluvussa esitämme neljä mallia maailmojen välisistä suhteista sekä tiiviin vertailun nuoria yhdistävistä ja erottavista tekijöistä.

Koulun maailmasta vetäytyminen

...oli kuitenkin kavereitten kans muuten ja ei ollu semmosta, et ei ollu mitenkään muuten syrjäänvetäytyvä tai sellanen, et ois pelännyt olla muuten ihmisten kanssa, mut ainoostaan se kouluun meneminen oli siinä vaiheessa just, et sitä pelkäs. (Vanhemman haastattelu.)

Kuudella nuorella koulunkäynti oli keskeytynyt nuoren oman koulun maailmasta vetäytymisen vuoksi. Osalla nuorista vetäytyminen tapahtui hiljalleen. Osalla sitä edelsi isompi

käännekohta tai yksittäinen tilanne, minkä jälkeen nuori jäi pois koulusta. Koulun maailmasta vetäytyneiden nuorten koulussa kokemat paineet liittyivät koulun sosiaaliseen yhteisöön, erityisesti koulun vertaisiin. Nuoret kuvasivat kokeneensa koulussa joko ulkopuolisuutta, yksinäisyyttä, sosiaalista eristämistä, syrjintää, kiusaamista, väkivaltaa tai useampaa näistä. Nuorista neljällä siirtyä yläkouluun aiheutti haasteita tai pahensi niitä, kun alakoulun vakiintuneet kaverisuhteet katkesivat. Yhden nuoren kertomana alakoulun luokkahengeltään hyvä ryhmä ”hajoitettiin ihan pirstaleiksi seitsemälle eri luokalle” yläkouluun siirtyessä.

Ja meil oli muutenkin tosi hyvä luokkahenki [puhuu alakoulusta]. Tota... sitten kun mä menin yläasteelle, se vähän niin kuin romahti se mun koko homma, koska kaikki mun kaverit käänsi mulle selkänsä ja ne ei jostain syystä halunnut olla mun kaa. Ja mä en oo vielä tänään tähän päivään mennessä saanut selville et miksi. Sit mä en löytänyt uusia kavereita myöskään, kun mä olin aika erilainen kuin muut. (Nuoren haastattelu.)

Se oli vähän sillä tavalla varmaan dramaattinen muutos, että se ala-aste oli ollu turvallinen ja oli ollu semmone tyttöporukka, jossa lapseni viihtyi hyvin. Sitte ku tulee tää murrosikä, lapsellani meni kiinnostus urheiluun ja liikuntaan ja muilla tytöillä meni näihin teinijuttuihin, niin sitten selvästikin vaikeutu se yhteydenpito. Yläasteella sitten tuli täydellinen hylkäys... [poistettu kohta] ... lapseni usein sano, et se on sama, on hän olemas tai ei, et kukaan ei puhu hänelle. Et sehän kyllä täyttää kiusaamisen tunnusmerkistön. (Vanhemman haastattelu.)

Nuorten ja vanhempien kertomana vertaisryhmän normit ja odotukset keskittyivät yläkoulussa alakoulua vahvemmin nuorten sosiaalisiin statuksiin. Nuoret kuvasivat varsin yhtenäisesti yläkoulua hyvin hierarkkisenä sosiaalisena yhteisönä, jossa he itse olivat ”ulkopuolisia” tai ”luusereita”. Muutaman nuoren ja vanhemman kuvauksissa ”korkean statuksen” nuorilla oli erityinen valta määrillä koko luokan sosiaalisia suhteita.

...jotkut leimattiin semmosiks luusereiks, siis sen takia, jos ne hengas mun kans... (Nuoren haastattelu.)

Lapsellani käänty tilanne huonompaan, että siellä luokalla oli yksi erittäin vahva tyttöpersoonaa, joka hallitsi koko sitä luokan tyttöryhmää sillä lailla, että kaikki halus olla hänen kavereitaan ja hän määräili suurin piirtein, että miten siellä tehdään... (Vanhemman haastattelu.)

Koulun maailmasta vetäytyneiden nuorten suhteet koulun aikuisiin olivat pääosin myönteisiä. Nuorten kuvauksissa on kuitenkin tunnistettavissa, että opettaja oli osa sosiaalisen hierarkian syntymistä ja ylläpitämistä. Toiminnallaan opettajat joko vahvistivat nuoren hyväksymistä joukkoon tai syrjäjän jäämistä, esimerkiksi joko suosimalla ”lellikkejä” tai ottamalla ”silmätikkuja”.

... Jos se [opettaja] tykkäsi jostakin se kehui ylitsevuotavasti. Jos ei se tykännyt, nii sit se haukkui ylitsevuotavasti. Se oli hyvin semmoinen mustavalkoinen. (Nuoren haastattelu.)

Et kyl melkein opettajat ala-asteella melkein suosi mua, että tuntu välillä melkein ittestään pahaltakin se, et ei halunnut sitä, et on jotenkin erilainen kun muut tai mitenkään eri asemassa, mut siihen se melkein meni kun mä kuitenkin niin paljon keskustelin opettajien kanssa kaksin kesken... (Nuoren haastattelu.)

Nuorten haastatteluissa toistuivat kuvaukset koulun maailmassa koetusta yksinäisyydestä ja ulkopuolisuudesta. Osalla nuorista ei ollut yhtään kaveria koulun maailmassa. Ikätovereiden toteuttama sosiaalinen eristäminen näkyi esimerkiksi siinä, ”ettei kukaan huomionnut” tai ”välttämätön vuorovaikutus hoidettiin, mutta sen jälkeen käännettiin selkä”. Ulkopuolisuuteen liittyi usein voimakas kokemus omasta erilaisuudesta, mikä aiheutti ”painetta normaaliuteen”. Nuoren piti ensin muuttaa itseään ja olemustaan, jotta ”sopisi porukkaan” ja pääsisi yhteisön jäseneksi. Suurin osa nuorista mainitsi yhdeksi koulun maailmas-

ta vetäytymisen syyksi koulun kielteisen tai pelottavan ilmapiirin. Ilmapiirin kuvauksiin liitettiin esimerkiksi vaikeat ihmissuhteet, koulussa koettu turvattomuus, ulkopuolelle jääminen ja tietynlaiseen ”normiin” pakottaminen.

No ihmiset yleensä ja sit ilmapiiri, et kun se oli kuitenkin niin semmosta, koska mä en oo ikin tykänny semmosest juoruilusta ja muusta sit tämmöstä siis just semmosest huonost läpistä ja semmosesta, et sitä oli paljon muutakin kun vaan muhun kohdistuvaa, et se kyl aina häiritsi mua kun kaverille tehtiin sitä ja sillee ni mua kyl häiritsi tosi paljon se ilmapiiri ja semmonen, et mua pelotti mennä kouluun sen takii. (Nuoren haastattelu.)

Useilla haastatteluista nuorista koulusta vetäytymisen taustalla oli kokemuksia kiusaamisesta ja kouluväkivallasta. Kahdelle nuorelle henkisen ja fyysisen väkivallan kohteeksi joutuminen oli ollut pitkäkestoista ja jatkuvaa. Osa koulupolkukertomuksista sisälsi kuvauksia vakavista pahoinpitelyistä, joissa oli useita tekijöitä. Haastatteluissa nuoret kertoivat, miten he harjoittelivat turvallisia reittejä ja oppivat välttämään tiettyjä paikkoja tai tilanteita väkivallan uhan vuoksi sekä koulussa että koulumatkoilla. Järkyttävää nuorten ja vanhempien kuvauksissa on se, että koulun yhtenä ratkaisuna väkivallan kohteeksi joutuneiden nuorten koulupäivä lopetettiin aikaisemmin, jotta he pääsisivät turvallisesti koulusta kotiin. Kiusaaminen ja väkivalta aiheuttivat arvottomuuden kokemuksia, elämänhalun menettämistä ja itsetuhoisuutta. Yksi nuorista sanallisti haastattelussaan, ettei hän olisi ollut itsetuhoinen, eikä tarvinnut psykiatrista hoitoa, jos hän ei olisi joutunut jatkuvan väkivallan kohteeksi koulun maailmassa.

Yks pikkunen se sano kerran yhes, olikohan se joulujuhla, kun jos sul liikkuu suu tai joku, ni aina saat nyrkistä. Joo aina kun mul liikku joku

kasvot jotenkin ni se lyö nyrkillä ja se löi koko ajan aina kun pikkusenkin silmät räpsähti ni nyrkillä. Opettaja oli toisella puolella eikä muka nähny. [Nuoren haastattelu]

Kun nuori vetäytyi koulun maailmasta, ei nuoren näkökulmasta kodin ja koulun maailmojen välillä lopulta ollut suhdetta ja liikkuminen näiden kahden maailman välillä loppui. Kuitenkin samat nuoret viettivät vapaa-ajalla aikaa vertaisten kanssa ja osa nuorista harrasti aktiivisesti. Nuorten ja vanhempien kuvauksissa kodin ja vapaa-ajan maailmojen välillä oli paljon toimivia suhteita ja nuoren liikkuminen maailmojen välillä oli sujuvaa. Aineistossa on kuitenkin tunnistettavissa huolestuttava trendi, jossa koulun poissaolojen lisääntyessä myös kodin ja vapaa-ajan maailmojen välillä liikkuminen alkoi vähetä.

Kodin maailmaan eristäytyminen

Sitten kun mä itte katson niitä luokkakuvia tai niinku kuvia jälkeenpäin, niin sitten niissä luokkakuvissa on aina niinku se ryhmä ja sitten se on semmonen niinku yhden oppilaan menevä väli ja sitten on lapseni. Että hän niistä kuvista päätellen, hän on siitä vähän erillään. (Vanhemman haastattelu.)

Kolme nuorista *eristäytyi kodin maailmaan*, mitä edelsi vetäytyminen koulun maailmasta. Kaksi heistä oli alkanut vetäytymään koulusta jo varhaisessa vaiheessa alakoulussa, ja yhden tilanne kärjistyi yläkouluun siirtymisen jälkeen. Kaikki ryhmän nuoret olivat kokeneet koulussa syrjintää ja kiusaamista. Erityisesti vanhempien kuvauksista välittyi nuoren voimakas kokemus omasta erilaisuudesta ja ulkopuolisuudesta.

... et lapsellani ei ollu yhtään kaveria siellä, et kaikki oli outoja naamoja ja sitten siinä oli niinku kiusaamista heti alkuun ihan niinku semmost sanallistakin kuulemma ja itse asias en tiedä mitä

muuta, olisiko siel sit fyysistäkin, et sitä mä en tiedä, koska lapseni ei suostu tänä päivänäkään puhumaan siitä asiasta minkä takii hän jätti menemättä enää kouluun, siis hän vaan yksinkertaisesti jäi kotiin. (Vanhemman haastattelu.)

Kodin maailmaan eristäytyneiden nuorten kuvaukset koulun vertaisuhteista ja ilmapiiristä olivat osin samanlaisia kuin koulun maailmasta vetäytyneillä, vaikkakin niukempia. Lisäksi ryhmän nuorten ja vanhempien kuvauksissa korostui eräänlainen koulun maailman kaottisuus ja siihen liittyvä kuormittuneisuus. Kuormittumista koulussa aiheuttivat meluisuus, päivien ennakoimattomuus, luokattomuus, odottamattomat tilanteet koulussa, tutuista rutiineista poikkeaminen ja lapsen vaikeudet keskittyä opiskeluun hälyisässä koulussa sekä riittämättömän tuki opiskeluun, siirtymiin ja arjen toimintoihin liittyen. Suhteet koulun aikuisiin vaikuttivat nuorten kuvaamina pääosin neutraaleilta. Vanhempien kuvauksissa korostui koulun aikuisten tarjoaman tuen riittämättömyys suhteessa oman lapsen tarpeisiin pärjätä koulun maailmassa.

Oma pää ei vaan kestä olla isojen ihmismäärien kanssa. Et ei pysty keskittymään tai ajattelemaan kunnolla tai oleen mukavasti (huokaisee). (Nuoren haastattelu.)

Vanhemp: Niin hän vaan sano, et hän ei aio sinne enää mennä ja piste. Se oli ihan ehdoton, eikä hän menny ei siis vaikka mitä yritettiin neuvotella ja koulun kanssakin.

Haastattelij: Mikä sun mielikuva on siitä, et mitä siinä tapahtu? Mitkä ne asiat oli, että hän pääty tämmöseen ratkaisuun?

Vanhemp: No siis mun mielest hän koki, että hän ei kuulu niinku joukkoon ja sit hän sano itte, et hän ei pysty siellä keskitty ollenkaan, et se hälinä on niin kovaa siellä tunneilla, et siis hän yksinkertaisesti ei pysty opiskelemaan.

Vanhempien kuvauksissa kotiin eristäytymistä edelsi välttelyn kierre. Ensin välttely liittyi

tiettyihin tilanteisiin koulussa. Nuoren jäätyä pois koulusta, välttely laajeni myös vapaa-ajan maailmoihin ja johti lopulta kodin maailmaan eristäytymiseen. Haastatteluote sivulla 6 kuvaa kielteistä kierrettä, kun nuoren koulusta poisjääminen vahvisti kotiin eristäytymistä. Nuoria pelotti koulun maailman kohtaaminen kodin ulkopuolella ja liikkuminen kodin ulkopuolella muuttui mahdottomaksi.

Kaikilla kodin maailmaan eristäytyneillä nuorilla koulun tukitoimet olivat vähäisiä tai niitä ei ollut lainkaan. Kahden kohdalla koulu teki perheestä ainoastaan lastensuojeluilmoituksen. Tilannetta edelsi kummallakin viikkojen poissaolo, johon ei koulun taholta reagoitu, esimerkiksi selvittämällä tilannetta nuoren ja vanhempien kanssa.

Haastattelij: Miten koulusta reagoitiin siihen kotiin jäämiseen?

Vanhemp: No ei pitkään aikaan yhtään mitenkään.

Haastattelij: Muistatko yhtään, että kauanko meni ennen kun he reagoi?

Vanhemp: No siin, millonkas se nyt siirrytään kesäaikaan, niin silloin hän jäi pois ja sitten ihan siinä lukukauden lopussa, että kyllä siinä ainakin viikkoja meni.

Haastattelij: Joo.

Vanhemp: Niin sitten lukukauden lopussa niinku soitettiin ja sanottiin että... Kysyttiin, että miksi se ei oo tullu, ja että oonko mä tietonen, että jos ei se tule, niin heidän täytyy tehdä lastensuojeluilmoitus.

Vertaisten ja vapaa-ajan maailma työntö- ja vetovoimana

Musta tuntui, et ala-asteella varsinkin, viimeisillä luokilla, ja kyllä vielä yläasteellakin sut määritteli se, et miten sä käyttäydyt. Jos sä häiriköit, sit sä oot sellainen kova. Ja kukaan ei kiinnitä suhun mitään huomiota, jos vaan oot ja teet tehtäviä. Mut yläasteella se oli ehkä just sitä et purki omat jutut siihen. Sit alkoi vähän enemmän ajattelemaan sitä, miten mut nähdään. Jos mä oon siellä koulun käytävillä yksin, nii sit mä en oo mitään. Mut jos mä vähän häiriköin, niin mut huomioidaan. (Nuoren haastattelu.)

Kolmen nuoren kuvauksissa korostui vertaisten vahva merkitys maailmojen suhteissa ja siirtymissä niiden välillä. Näillä nuorilla haasteita oli nähtävissä jo alakoulusta lähtien, mutta kaikilla tilanne kärjistyi yläkoulun aikana. Koulun maailmassa koetut paineet liittyivät yhtäältä koulussa koettuun yksinäisyyteen ja ulkopuolisuuteen ja toisaalta rajojen kokeiluun ja kapinointiin vertaisten kanssa. Nuorten kuvaukset yläkoulun maailmasta liittyen koulun hierarkkisuuteen ja ilmapiiriin olivat hyvin samankaltaisia kuin koulun maailmasta vetäytyvillä nuorilla.

Se elämäntilanne oli muutenkin niin hirveet. Must tuntu, et joka päivä oli ihan niin kamalaa tai niinhän se olikin sillon. Ja sit koulussa se oli viel pahempi, kun, jos meni sinne harvoin, ni sitten aina sai kuulla vaan jotain ihme huuteluita tai, et ihmiset siel käytti tosi ihan hirveet kielenkäyttö, et jotain halventavii sanoi saatto vaan huudella jollekin ihan tost vaan ja kaikkee tällästä. (Nuoren haastattelu.)

Nuoret löysivät oman ryhmänsä toisista ”samassa tilanteessa” olevista nuorista koulun sisältä ja ulkopuolelta. Suhteet koulun aikuisiin olivat nuorten kuvauksissa konfliktiherkkiä. Vertaisista saatiin tukea vastustaa ja kapinoida koulun maailmassa. Koulun meneminen tai sieltä pois jääminen vaikutti riippuvan erityisesti muiden samassa tilanteessa olevien valinnoista. Kun koulusta jäätiin yhdessä pois, aikaa vietettiin esimerkiksi ostareilla. Vertaisista löytyi sekä vetoa koulun ulkopuolelta että työntövoimaa pois koulusta.

... mä olin sit kavereiden kaa, jotka ei myöskään ollu koulussa. Ja sit se oli vaan koko ajan sitä alkoholin juomista, eikä... Se alko sillee, ei hirveen pienist määristä, mut sit se lähti vaan voimistuu koko ajan, et sitte mä join tosi monta kertaa viikossa ja ainoo oli se humalanhakusuu, että sai jotain muuta ajateltavaa. (Nuoren haastattelu.)

Kaikilla ryhmän nuorilla oli runsaasti tukitoimia ja interventioita koulussa opettajien ja

opiskeluhuollon työntekijöiden toteuttamina. Koulun palveluiden lisäksi lastensuojelun rooli oli vahva. Yksi nuorista oli sijoitettuna kodin ulkopuolelle kodin maailman riitojen, nuoren päihteiden käytön ja kouluongelmien vuoksi. Vaikka kaikilla nuorilla oli paljon tukitoimia ja palveluita, niissä ei kuitenkaan huomioitu vertaissuhteiden merkitystä. Nuorten kertomana palveluissa jopa aktiivisesti rajattiin vertaissuhteet käsittelyn ulkopuolelle.

Vertaisten ja vapaa-ajan maailmaan voimakkaasti kiinnittyvillä nuorilla oli paljon paineita ja konflikteja kaikissa maailmoissaan ja maailmojen välisiä suhteita ja siirtymiä kuvaa tietynlainen konfliktiherkkyys ja jännitteisyys. Koulun ja vertaisten maailman välille vaikutti syntyvän riippuvuusuhde, jossa koulun meneminen tai sieltä pois jääminen riippui omien valintojen lisäksi vertaisten valinnoista.

Ulosulkeminen koulun maailmassa

Mut poistettiin koulusta kesken päivää aina välillä. Ja sit mun koulun tulo ja koulusta lähtöajat muutettiin silleen, et mä en oo muiden oppilaiden kaa samaan aikaan. Ne vaati sitä ne muut. (Nuoren haastattelu.)

Neljällä nuorella oli lyhyempiä tai pidempiä jaksoja, jolloin heidät oli suljettu ulos koulun maailman vertaisryhmistä tai koulusta kokonaan. Koulun maailman sisäinen ulosulkeminen ja koulun maailmasta poissulkeminen ilmenivät vertaisryhmästä eristämisenä, koulupäivän keskeyttämisenä, lyhennettynä koulupäivänä sekä lyhyempinä tai pidempinä jaksoina, jolloin koulun aloitteesta nuori ei saanut tulla koulun. Nuorten ja vanhempien kuvauksissa nuoren kerrotti esimerkiksi ”saaneen potkut koulusta”, ”heitetyn koulusta ulos” tai ”saaneen porttikiellon koulun”. Syinä oli vaikeasti hallittavaa käyttäytymistä ja siihen liittyvää toisten uhkaamista ja satuttamista,

mistä oli seurannut kiinnipitotilanteita ja kurinpidollisia toimia. Haasteita koulunkäynnissä oli ilmennyt koko koulupolun ajan koulun aloittamisesta lähtien. Kaikki ryhmän nuoret opiskelivat pienryhmissä. Takana heillä oli useita siirtymiä ryhmästä tai koulusta toiseen.

Kolme nuorista selitti aggressiivista käyttäytymistään itsensä puolustamisella ja kertoivat muiden provosoineen heitä. Myös vanhemmat kertoivat oman lapsen olleen toisten lasten provosoinnin kohteena ja joutuneen koulussa eräänlaisen ”syntipukin” rooliin. Vanhemmat kokivat lapsensa leimaantuneen ja joutuneen myös perusteetta syytetyksi, kun tapahtuneita tilanteita ei selvitetty kunnolla. Toisaalta yksi nuorista kertoi, ettei muiden satuttamiseen tarvittu erityistä syytä: väärällä tavalla katsominen riitti.

Ja se kaava oli se sama, että saadaan lapseni hiiltymään ja sitte mennään nurkan taakse kattomaan, ku se raivoo. Ja tota opettaja näki yleensä näistä asioista, ehti paikalle siinä vaiheessa, kun se raivoamisvaihe oli jo oikein kunnolla päällä. Kun ei niitä syitä selvitelty ja sitä tilannetta ihan pohjia myöten, niin me annoimme kyllä siitä vinkkiä, mutta ei se edennyt sitten. (Vanhemman haastattelu.)

Toisin kuin muut haastatellut nuoret, tämän ryhmän nuoret kuvasivat vähemmän koulun sosiaalista yhteisöä. Suhteet vertaisiin olivat vaikeita. Kavereita heillä oli vähän tai ei ollenkaan. Nuoret kertoivat tulleensa itsekin kiusatuiksi ja olleensa väkivallan kohteita.

En niinkään haastanut luokkatovereita, vaan olin kiusattu ja totesin että kiusaan takaisin. Se oli mun osalta enemmän fyysistä kuin henkistä kiusaamista. Ja sitten ne perheongelmat alkoi vaikuttamaan asiaan tosi paljon ja... Lopulta mä aloin haastamaan sitten opettajaa ja yrittää käännäytää niitä muita jotka oli mun kanssa siellä erityisluokalla, nii... ne oli kuitenkin suht paljon sellaisia kavereita, että niiden kanssa ei tullut niin paljon riideltyä. Yritin niitäkin alkaa käännäytää opettajaa vastaan... (Nuoren haastattelu.)

Nuorten suhteita koulun aikuisiin leimasi eräänlainen ristiriitaisuus, mustavalkoisuus ja aikuisten jakaminen niihin, joista pidettiin ja niihin, joita ei voitu sietää. Vaikeat yhteistyösuhteet opettajiin kärjistivät tilanteita ja hyvät suhteet kannattelivat. Nuoren omin sanoin, joko ”puhuttiin samaa kieltä” tai ”taisteltiin vastaan”. Kiinnostavaa on opettajan suuri myönteinen merkitys näille nuorille, kun henkilökemiat olivat kohdallaan. Näille nuorille opettaja toimi parhaimmillaan maailmojen yhdistäjänä ja merkittävänä tukena. Hyvin tiivis yhteistyö opettajien ja nuorten huoltajien välillä sai kiitosta nuorilta ja vanhemmilta. Eräs nuori kuvasi, kuinka ”maikka tyyliin tuli himaan asti kertomaan asiat”.

Opettajilta aika paljon semmoista henkistä tukea. En mä nyt noista koulupsykologeista ja rehtoreista ja kuraattoreista ja mitä lienee löytyykin, en mä nyt niistä, et ois tullut jotain massiivist tukea. (Nuoren haastattelu.)

Vanhempi A: No sitte ensimmäisestä kolmanteen luokkaan niin koulun ja mejän välinen keskustelu oli tiivistä, hyvää ja jatkuvaa ja siihe...

Vanhempi B: Lapseni piti tästä [opettajan nimi poistettu] kans itseki.

Vanhempi A: Joo ja siihen vaikutti paljon se, että [opettajan nimi poistettu] oli jotenkin lapseni mieleen opettajana. Mut toisaalta myöskin [opettajan nimi poistettu] asu naapuritalossa siinä ja me tavattiin niinku - jollei päivittäin, niin ihan koko ajan.

Opettajan tavalla olla auktoriteetti oli suuri merkitys. Nuoret kritisoivat yhtäältä opettajia, jotka olivat liian tiukkoja ja toisaalta opettajia, jotka eivät pystyneet pitämään nuoria hallinnassaan. Liian tiukkoja rajoja kritisoitiin, mutta toisaalta kritiikin kohteena oli myös aikuisten periksi antaminen.

Mua ei pystytty pitää sellaisessa luokassa, missä mä pääsin... Tai mua ei voitu pitää niin kontrollissa, et mä en pääsisi ihan totaalisesti haastaa opettajaa ja muita oppilaita koko ajan. (Nuoren haastattelu.)

Tämän ryhmän nuorille oli koulussa järjestetty paljon erilaisia tukitoimia ja interventioita. Myös opiskeluhuolto ja lastensuojelu tulivat varhaisessa vaiheessa tiiviisti mukaan nuorten asioihin. Kahdella nuorella oli jakso sijoituksessa kodin ulkopuolella. Vaikka koulun maailmassa oli järjestetty tukea ja interventioita, näiden tarkempi tarkastelu osoittaa osin niiden ongelmallisuuden. Tukitoimet ja interventiot vaikuttivat hyvin suunnitelmattomilta. Yleensä niihin sisältyi erilaisia hallitsemattomilta vaikuttavia siirymiä pois luokasta, toiseen ryhmään tai toiseen kouluun. Lisäksi interventioissa oli rankaiseviksi koettuja elementtejä, joissa korostuivat pikemminkin ympäristön tarpeet kuin nuoren tukeminen.

Näillä nuorilla oli myös kodin ja vapaa-ajan maailmoissa runsaasti vaikeita konflikteja esimerkiksi nuoren ”raivareitten” takia. Vertaisten ja vapaa-ajan maailmojen suhteet olivat koulun maailman tavoin ristiriitaisia. Kaverisuhteiden muodostaminen ja ylläpitäminen oli nuorille vaikeaa. Muutamalla nuorista oli vapaa-ajalla harrastuksia, mutta ne eivät olleet kovin pitkäaikaisia johtuen niissä esiintyneistä haasteista. Toisaalta vapaa-ajan lähiyhteisöissä oli myös onnistumisia, esimerkiksi seurakunnan toimintaan osallistuminen.

...lapseltani on puuttunu kaveri koko elämän ajan. Hän on kokenu, että hänellä ei oo kavereita, joka taas mejän mielestä osittain johtuu siitä, että niit kavereit on vaikee saada, kun yrittää sen keskinäisen kaverisuhteen perustaa näille hurjille saduille ja tyhjän päälle. Ja kun kaveri sit, niinsanottu kaveri, niinku tajuaa ja ymmärtää, että toi on nyt ihan puppua eikä lähe mukaan siihen, niin sitte se brakaa siihen, se niinkun murtuu siihen. Ja sitte lapseni kaikessa olemises, tekemisessä, pelaamisessa niin on ne omat säännöt. Niitä yritetään rakentaa. Et hommia pelataan hänen säännöillensä. Ja tuota vielä kaiken lisäksi niinku joustavilla säännöillä, et ne muuttuu matkan varrella sopiviks. (Vanhemman haastattelu.)

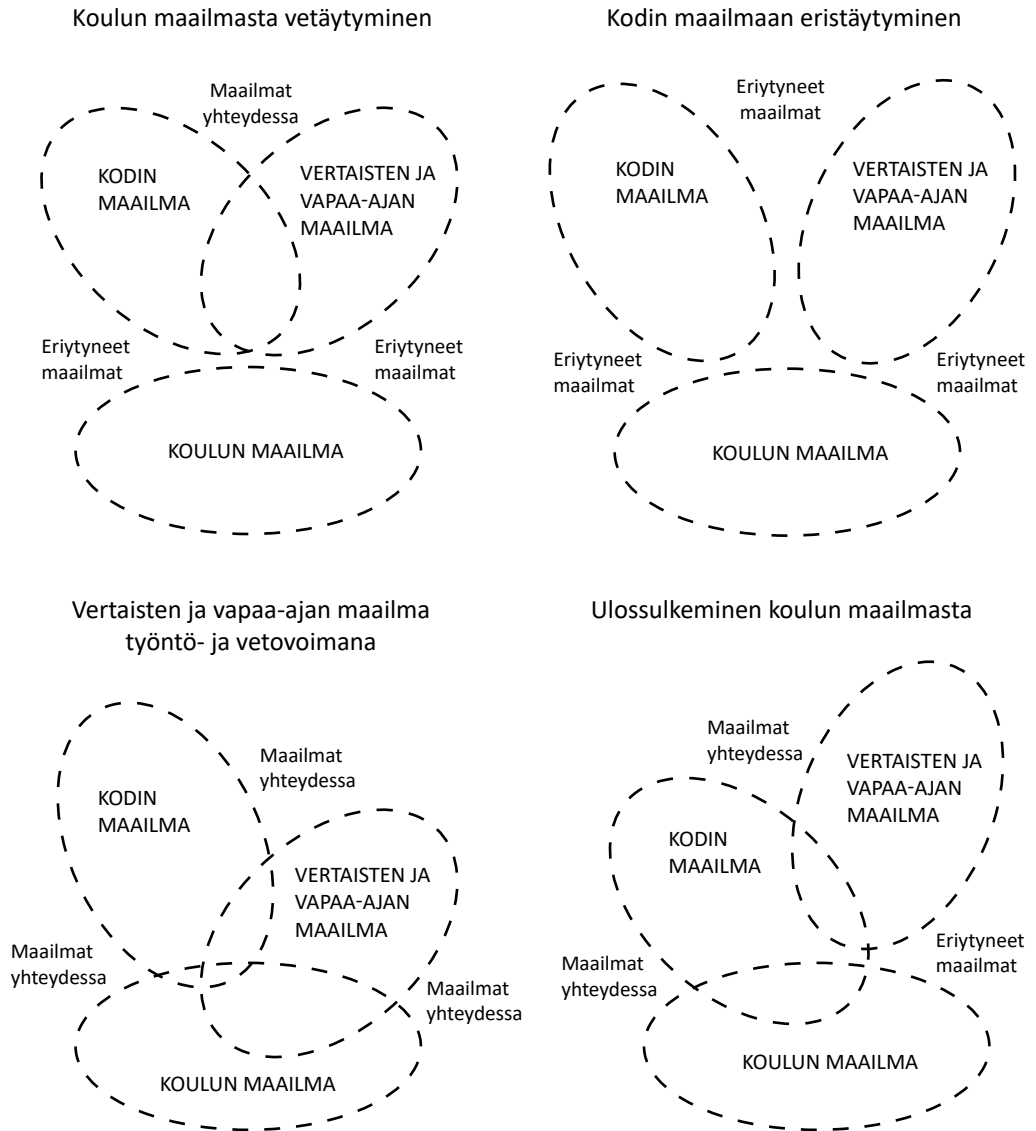
Mallit maailmojen välisistä suhteista

Kuviossa 2 on kuvattuna neljä mallia maailmojen dynamiikasta tilanteissa, joissa nuorten koulunkäynti oli kriisiytynyt ja lähes kaikilta osanottajista keskeytynyt lyhyemmäksi tai pidemmäksi aikaa. Kuvio havainnollistaa maailmojen suhteita niiden väliseen yhteyteen tai erillisyyteen liittyen. Maailmojen yhteydellä tarkoitamme tilannetta, jossa nuori itse oli suorassa kontaktissa maailmaan. Maailmojen erillisyydellä tarkoitamme tilannetta, jossa nuorella ei ollut kontaktia kyseiseen maailmaan, eikä hän liikkunut näiden maailmojen välillä.

Mallit ovat muodostettu nuorten näkökulmasta. Esitetyt mallit eivät ole staattisia, vaan ne muuttuvat ajassa. Ajallisesti kuvion 2 mallit kuvaavat koulupolkukertomuksissa aikaa juuri ennen sairaalaopetusjakson alkamista.

Koulun maailmasta vetäytyneillä nuorilla ja kodin maailmaan eristäytyneillä nuorilla kodin ja koulun välillä ei lopulta ollut suhdetta. Maailmat olivat täysin erillään toisistaan. Kuitenkin koulun maailmasta vetäytyneillä nuorilla oli vertaisten ja vapaa-ajan maailmoissaan toimivia suhteita ja sujuvia siirtymiä. Kotiin eristäytyneillä nuorilla myös nämä maailmat olivat eriytyneet toisistaan, eikä kodin maailman ja muiden maailmojen välillä ollut liikettä.

Vertaisten ja vapaa-ajan maailmaan vahvasti liittyneillä nuorilla kaikki maailmat olivat yhteydessä toisiinsa. Maailmojen suhteita ja niiden välillä liikkumista leimasi kuitenkin eräänlainen konfliktierkkyyys ja jännitteisyys. Vertaisilla oli korostunut merkitys koulun maailmaan kiinnittymisessä tai sieltä vieraantumisessa. Koulun maailmassa ulosuljettujen nuorten kohdalla maailmojen suhteita leimasi ristiriitaisuus. Suhteet joko toimivat tai olivat riitaisia. Näiden nuorten siirtymät maailmojensa välillä olivat jännitteisiä ja konfliktierkkiä. Harrastusten merkitys pai-

Kuvio 2. Neljä mallia nuorten maailmojen suhteista koulunkäynnin keskeytyessä.

nottui vertaisten ja vapaa-ajan maailmassa. Ystävyys-suhteita oli vaikea luoda sekä koulussa että vapaa-ajalla.

Vaikka maailmojen suhteiden malleissa on eroavaisuuksia, nuoria myös yhdistivät monet tekijät. Kaikki nuoret olivat kokeneet koulun maailmassa yksinäisyyttä, ulkopuolisuuutta, syrjintää, kiusaamista ja/tai kouluväkivaltaa.

Suurin osa nuorista ja vanhemmista kuvasi koulun sosiaalisen yhteisön vaikeita ihmissuhteita, kielteistä ilmapiiriä ja erityisesti yläkoulun hierarkkisuuutta. Selkeä havainto tämän aineiston perusteella se on, että koulun maailman vertaisryhmän ongelmat usein syntyivät tai kärjistyivät yläkouluun siirryttäessä. Yksi mahdollinen tulkinta maailmojen

dynamiikkaa tarkastelevan linssin valossa on se, että alakoulussa kodin ja koulun maailmat olivat tiiviimmin yhteydessä toisiinsa, kun taas yläkoulussa kodin ja koulun maailmat etäännyivät toisistaan. Esimerkiksi useampi nuori kuvasi, kuinka alakoulussa vanhemmat olivat useammin aktiivisessa roolissa ratkomaan koulun maailman paineita ja kiusaamistilanteita yhdessä koulun henkilöstön kanssa.

Haastattelija: Haluatko kertoa jonkun esimerkin, et miten siellä koulussa puututtiin ala-asteella ja miten ylä-asteella?

Nuori: No ala-asteella otettiin heti vanhempiin yhteyttä ja otettiin heti vanhemmat ja lapset yhdessä pui sitä asiaa. Ja mietittiin, miksi näin on tapahtunut. Ja otettiin heti kontakti vanhempiin. Ja yläasteella sit taas ni se oli vaan semmoinen että sanottiin vaan et ei saa tehdä näin ja ei oikeastaan mihinkään laitettu kotiin viestiä ja tai... Lähinnä vaan Wilmaan laitettiin ja sitä ei kumminkaan puolet seuraa

Yhteistä nuorten ja vanhempien kuvauksissa oli aikuisten yleinen keinottomuus puuttua nuoren koulun maailmassa ilmenevään syrjintään, kiusaamiseen ja väkivaltaan. Nuorten ja vanhempien mukaan opettajat yrittivät puuttua kiusaamiseen, mutta tilanne jatkui tai paheni yrityksistä huolimatta. Koulussa esimerkiksi pidettiin selvittelyitä, joissa näennäisesti sovittiin ja pyydettiin anteeksi, mutta tilanne jatkui ennallaan tai paheni. Pahimmillaan nämä selvittelytilanteet olivat olleet uhrin näkökulmasta epäreiluja. Nuorten ja vanhempien kuvauksista syntyy vaikutelma, ettei koulun aikuisilla vaikuttanut olevan riittävästi keinoja tukea nuorten välisiä myönteisiä suhteita ja puuttua kielteisiin ryhmäilmiöihin. Aikuisten puuttumisesta hankaloitti myös se, että kiusaaminen ja väkivalta syntyivät ja ilmenivät paljon koulun maailmaa laajemmassa maailmojen systeemissä. Ilmiö kietoutui osaksi kodin ja vapaa-ajan maailmoita, esimerkiksi digitaalista maailmaa. Siten vaikeisiin konflikteihin puuttumiseen

tarvitaan koulun sisäistä kehittämistä laajempaa yhteistoimintaa.

Siel oli näitä, et pyydettiin molemmat oppilaat jotka oli olleet tilanteessa, mahdollisii sivustanäkijöitä, kavereita joita sattui ole tilanteessa, niit pyydettiin keskusteluun. Siellä puhuttiin asiat läpi ja pyydettiin anteeksi, mut viikko myöhemmin kiusaaminen jatkui. Et siel ei ollut mitään, millä se olisi saatu loppuun. (Nuoren haastattelu.)

Yhdistävää haastateltavien kuvauksissa oli se, että nuoren kouluakäymättömyys tai koulusta ulossulkeminen alkoi rajoittamaan koko perhettä, esimerkiksi koulutehtäviä tehtiin vanhemman kanssa iltaisin ja viikonloppuisin. Lisäksi vanhempien työtilanne kuormittui, kun he joutuivat keskeyttämään työpäivänsä hakiessaan lapsensa kotiin kesken päivän tai jäämään pois työstä kokonaan. Erityisen ongelmallisena näyttäytyi vanhempien roolin muuttuminen opettajiksi. Osalla nuorista ja vanhemmista oli kokemus, ettei koulusta oltu koskaan vapaalla, mikä pahensi sekä nuorten että vanhempien kuormitusta entisestään.

Kun muut kävi koulussa, oli sen ajan sairaana ja kun muut piti hauskaa, joutui tekemään niitä koulutehtäviä, että pysy mukana. (Nuoren haastattelu.)

... just niitä konfliktitilanteita on ollu, että se ei o lähteny kouluun. Että et semmoset ne aamut, aamut sitte, ku on menny herättämään sitä ihan, ihan niinku kotona, niin on nähny, et se ei sieltä sängystä nouse, nii [naurahtaa] siinä on tullu konfliktitilanteita mejän vanhempien kanssa kyllä, kyllä tota että. On yritetty sitte mitä ihmeellisimpiä keinoja, houkutusta ja, (naurahtaa) ja väkisin ja miten saada sitte kouluun... (Vanhemman haastattelu.)

Nuorten ryhmiä erotti koulun maailmassa tarjotut tukitoimet ja toteutetut interventiot ennen siirtymistä lastensuojelun tai erikoissairaanhoidon asiakkaiksi. Nuoren reagoiessa koulun maailman paineisiin niin sanotulla sisäänpäin kääntyneellä oireilulla, eli koulun maailmasta vetäytymällä tai

kodin maailmaan eristäytymällä, koulun tukitoimia ja interventioita oli vähän tai ei lainkaan. Vasta tilanteen kärjistyttyä hyvin haasteellisiksi tilanteeseen tartuttiin siirtämällä lapsi tai nuori erikoissairaanhoidon ja/ tai lastensuojelun asiakkaaksi. Kun nuori oireili ulospäin kapinoimalla, rajoja rikkomalla tai väkivallalla, interventioita oli koulussa paljon. Ongelmallista kuitenkin on, että ne vaikuttivat paikoin hallitsemattomilta ja sisälsivät rankaiseviksi ja pakottaviksi koettuja elementtejä. (Ks. Ruutu 2019.)

Reagointi nuorten vaikeaan tilanteeseen koulussa näyttäytyy koulupolkukertomusten valossa hyvin yksilökeskeiseltä, mikä lopulta konkretisoituukin kehityskulukuksi erikoissairaanhoidon potilaaksi. Valotamme yksilökeskeisiä kehityskulukuja kolmen aineistosta tiivistetyn esimerkin avulla. Ensimmäisessä esimerkissä nuori koki koulun maailmassa pitkäkestoista yksinäisyyttä ja ulkopuolisuutta, minkä takia hän pelkäsi mennä kouluun. Kouluakäymättömyyden pitkittyttyä nuori siirrettiin psykiatrian palveluihin, joissa nuoren tilanne nimettiin ahdistuneisuushäiriöksi tai sosiaalisiksi peloiksi. Toisessa esimerkissä koulun maailma näyttäytyi nuorelle ja vanhemmalle kaoottisena ja meluisana, jolloin tukemisen fokus siirtyi nuoren aistiherkkyyteen, ei oppimisympäristön selkeyttämiseen ja rauhoittamiseen. Kolmas esimerkki liittyy kiusaamiseen ja kouluväkivaltaan. Nuoren arjen vertaisryhmissä koettuun kiusaamiseen ja väkivaltaan ei onnistuttu puuttumaan ryhmiä ja yhteisöjä koskevana ilmiönä, vaan tekijät ja uhrin siirrettiin psykiatrian asiakkaiksi, jolloin hoidon keskiössä olivat yksilön itsetuhoisuus, masennus tai käytöshäiriö.

Erityisen huolestuttavaa on, ettei nuoren ja vanhempien kuvauksissa koulun ja vapaa-ajan vertaisryhmissä ilmeneviin sosiaalisiin ongelmiin pyritty aktiivisesti vaikuttamaan. Esimerkiksi nuorten kuvauksissa on tunnistettavissa, kuinka vertaissuhteita ja niiden

käsittelyä pikemminkin rajattiin palveluista sen sijaan, että ne olisi otettu aktiivisen työskentelyn kohteeksi. Lisäksi sekä koulun palveluihin että monitoimijaiseen yhteistyöhön liittyi sekä nuoren että vanhemman näkökulmasta paljon epäoikeudenmukaiseksi koettua vallankäyttöä, ristiriitoja ja riitaisuutta, mikä vaatii jatkossa tarkempaa tarkastelua.

Haastattelija: Miten se aikuisten porukka sun mielest tuki sua ja toisiaan?

Nuori: No toisiaan ne ei kyllä tukenut ollenkaan, että kaikki vaan riiteli koko ajan, aikuiset oli tosi eri mieltä asioista, että en mä tiää oikein.

Koulupolkukertomusten ajallisessa jatkumossa analysoimme kehityskulukuja ennen sairaalaopetuksen alkamista. Kaikilla haastatteluihin osallistuneilla nuorilla koulunkäynti käynnistyi ja vakiintui erikoissairaanhoidon ja sairaalaopetuksen yhteisellä tuella. Näyttääkin siltä, että sairaalaopetuksella yhdessä lasten- ja nuorisopsykiatrisen erikoissairaanhoidon kanssa on erityistä vaikutusta juuri maailmojen yhdistämisen näkökulmasta ja kokonaisvaltaisesta otteesta nuoren ja hänen perheensä tilanteeseen. Vuonna 2019 toteutetun seurannan perusteella haastatteluihin osallistuneet tavoitetut nuoret olivat päässeet kiinni koulutukseen ja työelämään peruskoulussa ilmenneiden hankalien vaiheiden jälkeen.

Pohdinta

Artikkelissa tarkastelimme nuorten maailmojen yhteyttä ja erillisyyttä sekä nuorten liikkumista näiden maailmojen välillä koetelevisissa koulutilanteissa. Tuloksena syntyi nuorten maailmojen suhteiden kuvaukset liittyen koulussa koettuihin paineisiin ja neljä mallia maailmojen dynamiikasta. Artikkelimme täydentää osaltaan nuorten kouluakäymättömyyteen ja koulusta ulos-

sulkemiseen liittyvää keskustelua laajentaen tarkastelun yksittäisistä nuorista kontekstuaalisesti eri maailmojen välisiin suhteisiin. Yksittäisten nuorten kouluun kiinnittymisen tarkastelun sijaan huomiomme on maailmojen yhteyksissä ja erillisyydessä suhteessa koulun maailmaan kiinnittymiseen tai siitä vieraantumiseen.

Nuoren monien maailmojen näkökulma laajentaa tarkastelun yksilöistä kasvuyhteisöjen dynamiikkaan tuoden esille maailmojen suhteissa piileviä voimavaroja, mahdollisuuksia ja kasvua vaarantavia tekijöitä. Esimerkiksi koulun maailmasta vetäytyneillä nuorilla ei ollut juuri koulun maailmaan kohdistuvia tukitoimia tai interventioita, vaikka nuoren paineet vaikuttivat ilmenevän juuri koulun maailmassa. Näiden nuorten kohdalla olisikin tärkeää oppia kodin ja vapaa-ajan maailman toimivista suhteista ja sujuvista siirtymistä palveluja kohdentaessa ja kehittäessä. Vertaisten maailmaan voimakkaasti kiinnittyneillä nuorilla tukitoimia olisi tarkoituksenmukaista kohdistaa yhtäältä vertaissuhteiden myönteisten ilmiöiden vahvistamiseen ja toisaalta puuttua vahingollisiin ilmiöihin. Maailmojen systeminen tarkastelu mallinnuksineen tarjoaisi oivallisen välineen voimavarojen, potentiaalın ja riskien aktiiviseen työstämiseen yhdessä nuorten kanssa.

Kaikkiaan tukitoimet nuorten ja vanhempien kuvausten valossa näyttäytyivät enemmänkin lohkovilta kuin maailmoja yhdistäviltä. Nuorten ja vanhempien kuvauksissa toistuu huolestuttava ilmiö: palveluilla helpotetaan ja hoidetaan yksilön oireita, mutta eri maailmoissa ilmeneviä paineita ja ongelmia ei aktiivisesti pyritä tai pystytään ratkomaan. On perusteltua kysyä, olisiko lähes koko peruskoulun ajan ikätovereidensa sosiaalisesti eristämä nuori tarvinnut psykiatrasta hoitoa ilman kasvua vahingoittavaa yksinäisyyttä ja ulkopuolisuutta koulun maailmassa. Palveluiden tarkempi tarkastelu suhteessa maailmojen

dynamiikkaan on tulevaisuudessa kiinnostava jatkotutkimuksen aihe.

Lapsen ja nuoren kasvuyhteisöjen hyvin toimivat rakenteet, prosessit ja suhteet tukevat lapsen ja nuoren kehitystä ja hyvinvointia, kun taas huonosti toimivat rakenteet ja suhteet vaarantavat kehityksen ja sosiaalistumisen (Bronfenbrenner, 1979). Kun tarkastelun keskiöön otetaan nuoren oireilun sijaan eri maailmojen suhteet, muuttuu ymmärryksemme, sanoituksemme ja käytäntömme. Tällainen systeminen tarkastelu on tulevaisuudessa välttämätöntä, sillä mikään määrä yksilöön kohdistuvia palveluita ei ratkaise sosiaalisissa yhteisöissä ilmeneviä haasteita ja ryhmien murhenäytelmiä. Tulevaisuudessa tarvitaan enemmän maailmoja yhdistäviä tukitoimia. Esimerkiksi Icehearts-kasvattajat liikkuvat lapsen tai nuoren eri maailmoissa, tärkeimpinä koti, koulu ja vapaa-ajan maailmat (Appelqvist-Schmidlechner & Kekkonen, 2020.) Vastaavasti Aseman lasten ry:n K-0-toiminnassa ja Pasila-työssä työskennellään rakenteiden välissä pitkäjänteisesti maailmoja yhdistävällä ja dialogisella otteella rinnalla kulkien ja kohdaten (Saarholm & Turkka 2023, 43–45).

Artikkeliin liittyy useita rajoituksia. Aineisto on kerätty koulukokemuksista, vaikka osallistujat kuvaavatkin haastatteluissa elämäänsä paljon laajemmin. Kovin systemaattisesti ei tämän aineiston perusteella kuitenkaan pysty eri maailmoja tarkastelemaan vaan painotus on ollut koulun maailmassa. Aineisto ei mahdollista esimerkiksi siirtymien sosioekonomisten, sosiokulttuuristen tai kielellisten esteiden tarkastelua (vrt. Phelan, Davidson & Yu 1998, 10–14). Jatkossa kokonaiskuvaa täydentäisivät koulun henkilöstön ja vapaa-ajan toimijoiden haastattelut. Tulevaisuudessa olisikin tärkeää kerätä aineistoa, joka mahdollistaisi vielä laajemman tarkastelun eri osapuolten näkökulmasta. Mallin laajentaminen uusilla maailmoilla ja tarkasteleminen toimintajär-

jestelminä tarjoaa myös kiinnostavan lähtökohdan jatkotutkimukselle (Engeström ym. 2022, 6).

Koimme tarpeelliseksi nostaa tässä artikkelissa esiin kehityskulkuja koulunkäynnin keskeytymiseen. Emme artikkelillamme syytä kouluja. Haluamme tuoda esille, kuinka koulun maailmassa usein ratkotaan ongelmia, jotka ilmenevät koulun maailmassa, mutta ovat syntyneet paljon kompleksisemmassa systeemissä. Vaikka tässä artikkelissa analyysin linssi on suunnattu koulussa koettuihin paineisiin ja koulunkäynnin haasteisiin, aineistossa on runsaasti havaintoja myös muiden maailmojen paineista. Näitä ovat esimerkiksi riittävyys ja vaikeat ihmissuhteet kodin ja vapaa-ajan maailmoissa sekä perhettä kuormittavat erilaiset stressitekijät, kuten erotilanteet, taloudelliset paineet ja vanhempien oma kuormitus ja oireilu.

Lopuksi haluamme tuoda esille huolestumme siitä, kuinka koulusta ulossulkemiseen liittyvää keskustelua ei vielä käydä Suomessa riittävästi. Ilmiö tunnustetaan, mutta sen laajuutta voi tällä hetkellä vain arvailla. Näemme, että tulevaisuudessa on välttämätöntä selvittää koulusta ulossulkemisen määriä, käytänteitä ja mekanismeja samalla tavoin kuin kouluakäymättömyyttä on selvitetty (Määttä ym. 2020). Olisi tarkasteltava esimerkiksi sitä, kuinka montaa nuorta erilaiset ulossulkemisen mekanismit arviolta koskevat.

Kuten analyysimme osoittaa, nuorten hätää ja peruskoulussa ilmeneviä haasteita ei kuitenkaan voi ratkoa enää pelkästään peruskoulun sisäisellä kehittämisellä. Nuoren oireillessa tulisi katse kääntää yksittäisistä nuorista heidän moniin maailmoihinsa ja niiden välisiin suhteisiin. Nuori saa kasvupotentiaalinsa käyttöönsä siinä määrin kuin hänen eri kasvuyhteisöjensä välillä on myönteisyyttä, luottamusta ja valtasuhteiden tasapainoa (Bronfenbrenner, 1979, 216).

Lähteet

- Abrams, Laura S. & Hyun, Anna (2009) Mapping a process of negotiated identity among incarcerated male juvenile offenders. *Youth & Society*, 41 (1), 26–52.
- Appelqvist-Schmidlechner, Kaija & Kekkonen, Marjatta (2020) *Icehearts on enemmän kuin urheilujoukkue. Tuloksia THL:n pitkäaikaistutkimuksesta. Tutkimuksesta tiiviisti 3/2020*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Bronfenbrenner, Urie (1979) *The ecology of human development. Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brunila, Kristiina & Harni, Esko & Saarni, Antti & Ylöstalo, Hanna (2021) Terapeuttisen vallan jännitteet. Teoksessa Hanna Ylöstalo, Kristiina Brunila, Antti Saari & Esko Harni (toim.) *Terapeuttinen valta: Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 333–339.
- Daniels, Harry & Porter, Jill & Thompson, Ian (2022) What Counts as Evidence in the Understanding of School Exclusion in England? *Special Educational Needs* 7.
- Elliot, Julian G. & Place, Maurice (2017) Practitioner Review: School refusal: developments in conceptualisation and treatment since 2000. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry* 60 (1), 4–15.
- Engeström, Yrjö (2015) *Learning by expanding: an activity-theoretical approach to developmental research*. 2. painos. Cambridge University Press.
- Engeström, Yrjö & Rantavuori, Pauliina & Ruutu, Piia & Tapola-Haapala, Maria (2022) The hybridisation of adolescents' worlds as a source of developmental tensions: a study of discursive manifestations of contradictions. *Educational Review*, 1–22.
- Friedli, Lynne (2009) *Mental health, resilience and inequalities – a report for WHO Europe and the Mental Health Foundation*. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/publications/2009/mental-health,-resilience-and-inequalities>. (Viitattu 20.11.2022.)
- Gosine, Kevin, & Tabi, Emmanuel (2016) Disrupting neoliberalism and bridging the multiple worlds of marginalized youth via Hip-Hop pedagogy: Contemplating possibilities. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies* 38 (5), 445–467.
- Gyllenberg, David (2019) Psykkiset häiriöt nuoruusiässä. *Duodecim* 135 (15).
- Heyne, David (2019) Developments in classification, identification, and intervention for school refusal

- and other attendance problems: introduction to the special series. *Cognitive and Behavioral Practice* 26 (1), 1–7.
- Honkasilta, Juho (2022) ADHD oireisessa koulussa – häiriön sosiokulttuurinen tarkastelu. Teoksessa Maija Lanas & Tomi Kiilakoski (toim.) *Häiriö? Näkökulmia työrauhan säröihin koulussa*. Tampere: Vastapaino, 81–106.
- Ikävalko, Elina (2021) Toipumisorientaatio nuorille aikuisille suunnatussa mielenterveytyössä. Teoksessa Hanna Ylöstalo, Kristiina Brunila, Antti Saari & Esko Harni (toim.) *Terapeuttinen valta: Onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-luvun Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 97–121.
- Ingul, Jo Magne & Havik, Trude & Heyne, David (2019) Emerging school refusal: A school-based framework for identifying early signs and risk factors. *Cognitive and Behavioral Practice* 2 (1), 46–62.
- Kaakinen, Markus & Näsi, Matti & Danielsson, Petri (2021) Nuorten rikollisuus tilastoissa: viime vuosikymmenten kehitys Suomessa. Teoksessa Heikki Turkka & Julia Saarholm (toim.) *Lasten ja nuorten rikokset. opas ennaltaehkäisyyn ja rikoskierteiden katkaisuun*. PS-kustannus, 52–69.
- Kearney, Christopher A. (2008) School absenteeism and school refusal behavior in youth: A contemporary review. *Clinical Psychology Review* 28 (3), 451–471.
- Kiilakoski, Tomi & Lanas, Maija (2022) Kahden kehän koulu. Teoksessa Maija Lanas & Tomi Kiilakoski (toim.) *Häiriö? Näkökulmia työrauhan säröihin koulussa*. Tampere: Vastapaino, 151–174.
- Kiramba, Lydiah Kananu & Onyewuenyi, Adarennaya C. & Kumi-Yeboah, Alex & Sallar, Anthony Mawuli (2020) Navigating multiple worlds of Ghanaian-born immigrant adolescent girls in US urban schools. *International Journal of Intercultural Relations* 77, 46–57.
- Korkiamäki, Riikka & Wirola, Vilma (2022) Hyödyllistä ja häiritsevää: nuorten vertaissuhteet opettajien tulkitsemisena voimavaroina ja ongelmina. Teoksessa Maija Lanas & Tomi Kiilakoski (toim.) *Häiriö? Näkökulmia työrauhan säröihin koulussa*. Tampere: Vastapaino, 129–150.
- Kumi-Yeboah, Alex (2018) The multiple worlds of Ghanaian-born immigrant students and academic success. *Teachers College Record* 120 (9), 1–48.
- Lyon, Aaron R. & Cotler, Sheldon (2009) Multi-systemic intervention for school refusal behavior: integrating approaches across disciplines. *Advances in School Mental Health Promotion* 2 (1), 20–34.
- Markkanen, Ilona (2022) *Students' Perceptions of the Quality of School Life, Health, and Health Behaviours in Finnish Comprehensive Schools*. JYU Dissertations 466.
- Määttä, Sami & Pelkonen, Jenni & Lehtisare, Suvu & Määttä, Mikko (2020) *Kouluakäymättömyys Suomessa. Vaativan erityisen tuen VIP-verkoston tilannekartoitus*. Raportit ja selvitykset 2020:9. Helsinki: Opetushallitus.
- Phelan, Patricia & Davidson, Ann Locke & Cao, Hanh Thanh (1991) Students' multiple worlds: Negotiating the boundaries of family, peer, and school cultures. *Anthropology & Education Quarterly* 22 (3), 224–250.
- Phelan, Patricia & Davidson, Ann Locke & Yu, Hanh Cao (1998) *Adolescents' worlds: Negotiating family, peers, and school*. Teachers College Press.
- Pyne, Jaymes (2019) Suspended attitudes: Exclusion and emotional disengagement from school. *Sociology of Education* 92 (1), 59–82.
- Rimpelä, Matti (2013). Kasvatuskääksestä yhteisen ymmärrykseen. Teoksessa Anna-Liisa Lämsä (toim.) *Verkosto vahvaksi: toimiva vuorovaikutus perheiden kanssa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 17–47.
- Ruutu, Piia (2019) *Psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa hoidettujen lasten ja nuorten koulunkäynnin tukeminen perusopetuksessa ja sairaalahoitoisuuden koetut vaikutukset*. Helsingin yliopisto.
- Saarholm, Julia & Turkka, Heikki (2021) Rikollinen nuoruus: näkökulmia rakenteiden välistä. Teoksessa Heikki Turkka & Julia Saarholm (toim.) *Lasten ja nuorten rikokset. Opas ennaltaehkäisyyn ja rikoskierteiden katkaisuun*. Jyväskylä: PS-kustannus, 30–51.
- Theriot, Matthew T. & Craun, Sarah W. & Dupper, David R. (2010) Multilevel evaluation of factors predicting school exclusion among middle and high school students. *Children and Youth Services Review* 32 (1), 13–19.
- Valdebenito, Sara & Eisner, Manuel & Farrington, David P. & Ttofi, Maria M. & Sutherland, Alex (2019) What can we do to reduce disciplinary school exclusion? A systematic review and meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology*, 15, 253–287.
- Wright, Katie & McLeod, Julie (2015) *Rethinking Youth Wellbeing: Critical Perspectives*. Springer.

”Mul riitti kerrottavaa, kokemuksista melodraamaa”

Kertomus, koherenssi ja kulttuurihyvinvointi
rap-artisti Cheekin uranpäättöstrilogiassa

Anna Pakarinen

Tutkin artikkelissani suomalaisen populaarikulttuurin suurimpiin ilmiöihin kuuluvan rap-artisti Cheekin uranpäättöstrilogian kertomuksia kulttuurihyvinvoinnin kontekstissa. Cheekin intermediaalinen uranpäättöstrilogia rakentuu usean eri ilmaisuvälineen vuorovaikutukselle ja koostuu kolmesta omaelämäkerrallisesta teoksesta: *Alpha Omega* -albumista (2015), *JHT – musta lammas* -kirjasta (Aaltonen 2016) ja *Veljeni vartija* -elokuvasta (Siili 2018). Tutkimustavoitteenani on selvittää, millaisia koherenssia rakentavia ja reflektioivia kertomuksia Cheekin sanoituksissa konteksteineen on ja millainen suhde niillä on kulttuurihyvinvointiin sekä mielenterveyden kulttuurisiin diskursseihin. Tutkimusmetodinani on koherenssin käsitteen ohjaama sanoitusten analyysi, jota kontekstoin dialogisissa teemahaastatteluissa Jare Tiihosen kanssa tuottamiini aineistoihin. Artikkelissani tarkastelen koherenssin rakentumista sekä uranpäättöstrilogian muodossa että sisällössä. Poeettisen tutkimuksen pohjalta avaan artikkelissani myös aikaisemman tutkimuksen tunnistamia näkökulmia räpin sovellettavuudesta nuoris- ja mielenterveystyössä. Artikkelissani osoitan, että Cheekin uranpäättöstrilogia on kertomuksissaan omaleimaisesti koherenssia rakentava ja reflektioiva kokonaisuus, jonka ilmaisukeinot ja teemat havainnollistavat myös räpin taideterapeuttisia ulottuvuuksia tekijöiden ja vastaanottajien näkökulmista. Cheekin uranpäättöstrilogia tuottaa kulttuurisesti tärkeän diskurssin, jossa mielenterveyden käsitteleminen ja käsittäminen ei asetu tarkkarajaisiin kategorioihin. Samalla se viitoittaa jatkumoa, jossa räpin kertomukset toimivat alati monimuotoistuvana, kulttuurihyvinvointia tuottavana voimavarana nuorisokulttuurissa.

Asiasanat: koherenssi, rap, resilienssi, Cheek, kulttuurihyvinvointi

Suomalaisen populaarikulttuurin suurimpiin ilmiöihin kuuluvan rap-artisti Cheekin tuotanto rakentaa osaltaan suomalaisessa räpissä alati kasvavaa jatkumoa, joka käsittelee moniulotteisesti mielen hyvin- ja pahoinvoinnin teemaa ja muokkaa mielenterveyden kulttuurisia diskursseja. Tutkin artikkelissani Cheekin *Alpha Omega* -albumin (2015a) ja sen aloittaman uranpäättöstrilogian kertomusten suhdetta kulttuurihyvinvointiin. Cheekin intermediaalinen uranpäättöstrilogia koostuu kolmesta omaelämäkerrallisesta teoksesta: albumin lisäksi *JHT – musta lammas* -kirjasta (Aaltonen 2016) ja *Veljeni vartija* -elokuvasta (Siili 2018). Kulttuurihyvinvoinnilla tarkoitetaan koettua hyvinvointia ja itsensä toteuttamista niin, että se tuottaa omaa olemassaoloa vahvistavia merkityksiä, reittejä arkitodellisuuden ohi ja osallisuuden kokemuksia. Tällaiset hyvinvointia tuottavat kulttuurin, taiteen ja luovuuden perusoikeudet voivat toteutua taiteen tekemisen, kokemisen tai laajemmin leikillisen, kokeilevan ja tutkivan asenteen kautta. (Huhtinen-Hildén ym. 2020; ks. myös Fancourt & Finn 2019; Aholainen ym. 2021.) Tällaisen asenteen lisäksi etenkin autenttisuuden arvolle rakentuva rap pohjaa usein omaelämäkerrallisille kertomuksille (Bradley 2017, 133–147; Miettinen & Salminen 2019, 266–300), mikä korostuu Cheekin tuotannossa.¹ Omaelämäkerrallisella kertomuksella on keskeinen rooli myös taideterapeuttisissa näkökulmissa: kokemuksen sanoittaminen taiteeksi on kognitiivista toimintaa, joka voi auttaa taiteen tekijää ja vastaanottajaa tulemaan tietoisiksi omista ajattelemisen ja tuntemisen tavoistaan (esim. Knuuttila 2006).

Cheek eli Jare Tiihonen on omakustannealbumilla uransa aloittanut rap-artisti, jonka tuotanto nousi suomalaisessa populaarikulttuurissa 2000-luvulla suureksi ja vahvasti tunteita herättäneeksi ilmiöksi. Cheek päätti

20-vuotisen artistiuransa vuonna 2018. Ilmiöön liittyi mittava mediahuomio, joka nosti usein esiin ulkotaiteellisia seikkoja ilmaisukeinojen, tulkintojen tai tuotannossa rakentuvan kokonaiskuvan tarkastelun sijasta (ks. myös Blanco Sequeiros 2019). Cheekin artistiuran aikana valtavirtaistunut ja monimuotoistunut rap on noussut myös akateemisen tutkimuksen (ks. Westinen 2014; Rantakallio 2019; Sykäri ym. 2019) ja sen popularisoinnin (ks. Westinen 2023) kohteeksi, mutta aikaisempaa mielenterveysteemaan tarkentavaa tutkimusta ei ole toteutettu. Artikkelini avaa poeettisella eli kirjallisuustieteellisesti ilmaisukeinoin tarkentavalla lukutavalla uusia näkökulmia Cheekin tuotantoon ja sen suhteeseen kulttuurihyvinvointiin sekä mielenterveyden kulttuuriisiin diskursseihin (ks. myös Pakarinen 2023; Pakarinen julkaisu tulossa). Näkökulmat voivat olla sovellettavissa myös laajemmin räpin tuotantoihin, joissa korostuvat räpin poetiikalle ominaiset voimavarakeskeiset piirteet.

Artikkelini tutkimuskysymyksenä tarkastelen, millaisia räpille ominaisia koherenssia rakentavia tai reflektioivia kertomuksia Cheekin sanoituksissa on ja millainen suhde niillä on kulttuurihyvinvointiin sekä mielenterveyden käsittämisen ja käsittelemisen tapoihin.² Räpin kontekstissa määrittelen kertomuksen ajallisesti, kausaalisesti tai molemmin perustein strukturoiduksi tapahtumien sarjaksi, jonka etenkin runous kommunikoi useimmiten ihmismielen näkökulmasta (Hühn 2013; kertomuksen käsitteen moninaisuudesta ks. myös Tammi 2009). Artikkelissani lähestyn Cheekin kertomusten suhdetta kulttuurihyvinvointiin koherenssin käsitteellä. Määrittelen poettisen koherenssin eheän kertomuksen piirteeksi sekä mahdollistuvaksi tulkinnaksi, joka tekee teoksesta kielellisten ja kontekstoivien piirteiden perusteella tilanteeseen nähden mielekkään ja tehokkaasti kommunikoivan (Toolan 2013). Psykologias-

sa koherenssi merkitsee mielenterveydelle keskeistä uskoa omaan kykyyn vaikuttaa oman elämänsä tapahtumiin ja ymmärrystä siitä, että haasteet voivat olla merkityksellinen osa elämää (Poijula 2020, 95; 207). Koherenssi on keskeinen lähikäsite tutkimustani taustoitavalta resilienssin käsitteelle, jolla tarkoitan laajasti mielen voimavaroja haastavissa tilanteissa (Poijula 2020, 16–17; ks. myös Masten 2001; Gustafsberg 2021). Koherenssin teema yhdistää mielen ja kielen, sillä niiden vuorovaikutus voi luoda hyvinvointia tuottamalla tunteen yksilön mahdollisuuksista vaikuttaa ympäristöönsä (ks. Cyrulnik 2009, 221). Näkökulma lähestyy nuoriso- ja mielenterveytyydessä keskeistä toimijuuden käsitettä. Historiansa alusta alkaen rap on ollut leimallisesti toimijuutta: oman tilanteen haltuun ottamista ja aktiivista kokemusten uudelleentulkintaa, joka on toiminut vastapuheena ja voimavarana esimerkiksi rakenteellisesti marginalisoitujen ihmisten keskuudessa (ks. Chang 2008; Hadley & Yancy 2012; Travis 2012; 2015).³

Artikkelini tutkimusmetodin on koherenssin käsitteen ohjaama sanoitusten analyysi, jota kontekstoin poetiikan ja psykologian teorioihin. Sovellan artikkelissani myös dialogisissa teemahaastattelussa Jare Tiihosen kanssa tuottamaani ja teoriainformoidun teemoittelun keinoin analysoimaani aineistoa.⁴ Hiphop-tutkimuksen dialogisen eetoksen (ks. Alim 2006) lisäksi koherenssin teoria korostaa tekstin tulkinnassa sen historiallisia ja kulttuurisia konteksteja, genren konventioita ja taiteilijan intentioita (ks. Toolan 2013). Artikkeliani taustoittaakin haastatteluaineistoissani korostuva taiteen rooli itseilmaisuna, kommunikaationa, tapana purkaa tunteita, altavastajuuden motivoimana toimijuutena ja sovinnaisen diskursioiden haastamisena (Tiihonen 2021; 2022). Cheekin tuotannossa kappaleita on kaikkiaan yli 150, joista rajaan artikkelini aineistoksi

kertomuspiirteiden kannalta havainnollisen *Alpha Omega* -albumin (2015a) sanoitukset. Luen sanoituksia trilogiassa sitä seuraavien teosten eli omaelämäkerrallisen *JHT – musta lammas* -kirjan (Aaltonen 2016) ja *Veljeni Vartija* -elokuvan (Siili 2018) kertomusten konteksteissa.⁵ Albumista, kirjasta ja elokuvasta rakentuu niiden vuorovaikutukselle perustuva harkittu kokonaiskompositio, joka kasvaa sanoituksista eri elementteihin laajentuvaksi koherentiksi tekstimaailmaksi (ks. Stockwell 2009, 6–7; Stockwell 2020, 155–175; Toolan 2013). Tarkastelenkin Cheekin kertomusten koherenssia artikkelissani sekä muodon että sisällön alueilla.

Resilientti rap nousi alakulttuurista valtavirtaan

Räpillä on merkittävä rooli suomalaisessa nuoriso- ja populaarikulttuurissa tämän hetken kuunnelluimpana musiikkina ja monipuolisena alustana erilaisille inhimillisen kokemusmaailman kertomuksille (esim. Sirén 2022). Hiphop syntyi 1970-luvulla Yhdysvalloissa New Yorkin Bronxissa – sekä hauskanpitona että kantaaottavana vastapuheena mustia ja ruskeita marginalisoituja ryhmiä koskevista rakenteellisista epäkohdista. Usein hiphop käsitetään neljä elementtiä kattavaksi nuorison alakulttuuriksi. Sen osa-alueet ovat breikkaus, graffiti, dj-toiminta ja räppääminen, joista viimeisin on suomalaisessa populaarikulttuurissa nousut kenties näkyvimpään asemaan. Räpin juuret ovat afroamerikkalaisissa musiikillisen, runollisen ja kehollisen ilmaisun moninaisissa perinteissä, jotka globaalisti levitessään muodostavat sekä perinteitä seuraavia että niitä uudistavia lokaaleja ilmaisumuotoja (esim. Miettinen & Salminen 2019; Sykäri ym. 2019; Yli-Suvanto 2021; 2023).

Suomeen hiphop-kulttuuri saapui jo 1980-luvun alkupuolella elokuvien välit-

tämänä (ks. Miettinen & Salminen 2019, 22–25). Yksityiskohtaisia ja toinen toistaan refleктоivia kartoituksia suomalaisen räpin historiasta on julkaistu useita (ks. Westinen 2014; Kärjä 2019; Miettinen & Salminen 2019; Rantakallio 2019; Sykäri ym. 2019; Westinen 2023). Suomessa rap kasvoi alkulttuureista populaarimusiikiksi 2010-luvun aikana, jolloin Cheek ja lukuisat muut artistit valloittivat striimauslistojen ohella festivaalilavoja sekä monipuolisesti median ja viihteen areenoita. Tutkimuksessa suomalaisen räpin historia käsitetään usein (toki rajapinnoiltaan liukuvina ja erilaisia tulkintoja tuottavina) aaltona, joista Cheekin tuotanto sijoittuu kolmanteen aaltoon. (Ks. Westinen 2014, 35–46; Kärjä 2019, 92–96; Rantakallio 2019, 77–84; Westinen 2023, 30–38.) Cheekin artistiuran lopettamisen voi tulkita päättävän tämän ajanjakson (Rantakallio 2019, 82–83; Westinen 2023, 36–37), jonka aikana ja seurauksena rap on monipuolistunut erilaisiin alagenreihin, musiikkityyleihin, sanoitusteemoihin ja artistipositioihin. Elina Westisen (2023, 18) mukaan rap on tällä hetkellä suomalaisen populaarimusiikin lajeista myös etnisesti monimuotoisinta: neljännessä aallossa entistä useammat nuoret löytävät äänensä räpin kautta. Räpin kuvaston monipuolistumista havainnollistavat mustien ja ruskeiden sekä saamelais- ja romanitauastaisten rap-artistien tuotannot (ks. Westinen 2023), intersektionaaliset näkökulmat sekä eri sukupuoliä edustavat rap-artistit (ks. Rantakallio & Strand 2021). Cheekin tuotanto on niin ikään suosittua viisi vuotta artistiuran päättämisen jälkeenkin: artikkelini editointihetkellä syksyllä 2023 kappaleet saivat esimerkiksi suoratoistopalvelu Spotifyssa keskimäärin runsaat miljoona kuuntelukertaa viikossa (Tiuhonen 2023).

Räpin suosio näkyy myös yliopistoissa kasvavana kiinnostuksena opiskelijoiden ja tutkijoiden keskuudessa. Hiphop-aiheisia kurs-

seja ja luentoja toteutetaan yliopistojen lisäksi ammattikorkeakouluissa, ammattiopistoissa, kansanopistoissa ja työpajatoimintana. Ensimmäiset suomalaiset hiphop-aiheiset opinnyytteet on tehty nuorisotutkimuksen parissa 1990-luvulla. 2000-luvun aikana etenkin suomalainen rap on vakiintunut suosituksi oppinäyteaiheeksi useilla eri tieteenaloilla. (Rantakallio & Westinen 2022.) Suomiräpistä valmistunut ensimmäinen väitöskirja käsittelee räpin perustaviin arvoihin kuuluvaa autenttisuutta (Westinen 2014) ja toinen väitöskirja uushenkisiä diskursseja underground-räpissä (Rantakallio 2019). Cheekin poetiikkaan ja kulttuurihyvinvointiin tarkentavan tutkimukseni lisäksi räpistä on tekeillä muitakin väitöskirjoja, esimerkiksi räpin paikallisuuksien (aiheen edeltävästä tutkimuksesta ks. Saaristo 2023) ja räpin maskuliinisuuksien (ks. Rinta-Pollari julkaisu tulossa) representaatioista.

Vaikka hiphopin kokonaisuutta ei voi enää luonnehtia ainoastaan nuorisokulttuuriksi, sen voi parhaillaan tulkita rakentavan siltoja sukupolvien välille. Räpin kertomukset, niille rakentuva populaari keskustelu ja akateeminen tutkimus havainnollistavat kaikki osaltaan tavoitetta tarkastella monipuolisesti ajassa esiin nousevia ilmiöitä ja etenkin sitä, millaisina ne avautuvat nuorison kokemusmaailmassa. Myös Cheekin uranpäättöstrilogian kokonaisuus on havainnollinen esimerkki erilaisia kategorioita sekoittavasta räpistä, jolla on ollut ohittamaton merkitys aikansa nuorisokulttuurissa ja suomalaisen räpin aseman vakiinnuttamisessa. Kontekstoinkin artikkelini myös tulkintahetkeni rap-kontekstiin, mikä osoittaa kiinnostavan kulttuurisen jatkumon rakentumista eri aikakausien nuorisokulttuurien välille.

Cheekin tuotannossa kertomusten voi usein tulkita palaavan resilienssin paradoksin teemaan. Resilienssin paradoksi merkitsee tilannetta, jossa haastavat kokemukset voivat tuottaa ristiriitaisesti tarkoituksenmukaisia

ja voimavaraksi muuttuvia vaikutuksia (Cy-rulnik 2009, 21–25; Poijula 2020, 21–25). Ajanmukaisissa resilienssiteorioissa koherenssi ei rakennukaan haavoittumattomuudelle vaan paradoksaalisesti haavoittuvuuden kohtaamiselle, mistä Cheekin uranpäästötrilogia on havainnollinen esimerkki eräänlaisena menestyksen ja menetyksen teemojen yhdistelmänä. Piirre havainnollistuu myös rap-taustaisessa nuoriso- ja mielenterveystyössä ja sen ajankohtaisessa tutkimuksessa. Erilaisia haasteita ja niistä selviytymistä käsittelevät omaelämäkerralliset tuotannot ovat eduksi ratkaisukeskeisissä terapiamuodoissa niin rap-sanoittamisen kuin rap-sanoitusten kuuntelemisen näkökulmista. (Ks. Donnenwerth 2012; Viega 2012.)⁶

Muodon koherenssi korostaa sisällön merkitystä

Cheekin *Alpha Omega* -albumin kokonaisuus on kuin runomuotoon referoitu pienoiskuva sille dialogisesta *JHT – musta lammas* -elämäkertakirjasta, jonka nimen raamatullinen viittaus mustaan lampaaseen kuvaa yksilön ulkopuolisuuden kokemusta suhteessa yhteisöön. Paradoksaalisesti albuminimen raamatullinen viittaus alpha omegaan taas rakentaa kaiken kattavan totaliteetin merkitystä, jolloin jo teosten nimiä voi tulkita paradokseista koherenssia etsivänä taustoituksena. Myös elämäkerrallinen *Veljeni vartija* -elokuva täydentää raamatullisten viittausten trilogiaa ja lisää yksilölliseen reflektioon painokkaasti yhteisöllisen ulottuvuuden. Koherenssia tuottavat konventiot vaikuttavat taiteessa usein juuri raamatullisille perinteille rakentuvana muotona, joka korostaa esimerkiksi tarinan johdonmukaista kaarta alusta loppuun, toistoja, kolmea pyhänä lukuna sekä liikettä kertomuksen eri osien välillä (Toolan 2013; ks. myös Frye 1981). Myös Cheekin tuotannon

kokonaiskomposition ratkaisut, kuten uranpäästötrilogia ja toistuvat oman tuotannon sisäiset viittaukset niin musiikillisten, sanallisten kuin visuaalisten elementtien alueilla edustavat havainnollisesti sanoitusten tasoa laajempaa taiteen tekemisen tapaa (ks. myös Pakarinen 2023). Sen voi tulkita tehostavan sanoituksillekin ominaista suuruuden estetiikan, ikuisen kertomuksen ja koherenssin tavoittelemista. Koherenssi tuottaa usein myös resonanssin ja immersion eli vastaanottajan voimakkaan tunnepitoisen samaistumisen taiteeseen, mikä voi sitouttaa omien kokemusten tietoiseen tai tiedostamattomaan reflektioon (ks. Stockwell 2009, 11; 15; Stockwell 2020, 194–222).

Alpha Omega -albumin avaa sen nimikappale ”Alpha Omega”, joka korostaa lukuvihjeen omaisesti alusta loppuun kronologisesti rakentuvaa kaarta.⁷ Ensimmäisen ja viimeisen kappaleen välillä albumin disposition eli kappaleiden harkitun jäsentelyn voi tulkita rakentavan osin kronologista omaelämäkerrallista kertomusta. Albumin dispositio mukailee myös kehityskertomuksen muotoa, jossa päähenkilö kohtaa haasteita, selviytyy ja jollain tavalla muuttuu. Raphael Travis (2012, 139–141; 148; 158) painottaa juuri kehityskertomusta viihteellisen räpin sanoituksille ominaisena ja taideterapeutisena piirteenä. Kehityskertomus korostuu rap-sanoituksissa tekijälle ja vastaanottajalle reflektiota tarjoavana ulottuvuutena (Travis 2012, 158). *Alpha Omega* -galla sekä albumin kokonaiskompositio että yksittäiset sanoitukset liikkuvat tragedioista rap-dominanssin, itsereflektion ja huumorin kautta tavoittelemaan katharttista mielenrauhaa, jossa ”tarinat jää elämään” albumin päättävän kappaleen kertosaheen mukaisesti. ”Valot sammuu” -kappale on jälleen pienoiskuva pienoiskuvan sisällä: sanoituksensa mukaisesti se sulkee ympyrän (jota voi tulkita konkreettisesti koherenssin metaforana) ja summaa omaelämäkerrallisesti koko artisti-

uran tarinan. ”Valot sammuu” -kappale kehystää keskeisimmin myös elämäkertakirjan tarinaa laajempaa tekstimaailmaa rakentaen, mitä korostavat eksplisiittiset viittaukset sanoitukseen läpi kirjan (ks. Aaltonen 2017, 97; 247; 289–290; 296; 310; 341; 430; 435; 438; 490).

Räpin tutkimus edellyttää aina myös taiteen kaksoisroolin tiedostamista runoutena ja musiikkina (esim. Kainulainen ym. 2018). Kuten Inka Rantakallio (2018, 363) esittää, räpissä runouden ja musiikin leikkauspinta on syvempi kuin missään muussa populaarimusiikin muodossa. Musiikilliset elementit lisäävät taiteen vaikuttavuutta myös mielen kehollisuuden kautta, tuottavat immersiota ja osallistuvat kertomuksen rakentamiseen (Travis 2015, 192–193; Bradley 2017). Cheekin albumilla popin piirteiden yhdistämisen ajoittain vakaviin sanoituksiin voi tulkita heijastavan ja rakentavan räpille ja albumin sisällölle ominaista resilienssin eetosta, joka ei suostu luopumaan ilosta surunkaan keskellä. *Alpha Omegan* monitasoisia musiikillisia ja sanoituksellisia viittausverkostoja korostaa myös visuaalinen koherenssi (ks. myös Pakarinen 2023). Se ulottuu albumin kansitaiteesta musiikkivideoihin, konserttimateriaaleihin ja jopa artistin pukeutumiseen. Cheekin uranpäättöstrilogian kertomuksissa ovatkin tunnistettavissa Peter Stockwellin (2009, 24; 2020, 155–175) kuvaamat sanoitusten taso laajemman koherentin tekstimaailman piirteet: moninaiset viittausverkostot, kertomusten draaman kaarta seuraileva luonne sekä affektiivinen omaelämäkerrallisuus, joita tarkastelen seuraavissa alaluvuissa sanoitusten sisällöllisiin piirteisiin tarkentaen.

”Oon eksyksissä mun pään sisällä”: Paradoksin haasteesta koherenssiin

Kertomuksen ja koherenssin näkökulmasta albumin havainnollisimpia sanoituksia on sen avaava ”Alpha Omega”. Se pohjustaa koko albumin taiteellisen testamentin teemaa ”sydämen auki repimisenä” ja itseristiriidan asettavalla kertosaheen ilmaisulla: ”annan kaiken kun enempää ei oo”. Sanoitus korostaa ajatusten palaamista omaelämäkerrallisen tarinan alkuun:

mul on taas nälkä
 kun revit sydämes auki levyllä niin se kuulostaa tältä
 saattaa sattuu ja hävettää
 mut ei mies menneisyyttään koskaan karkuunkaan
 pääse tääl
 testamenttii on myöhästä arkussa väkertää
 se mut mietteissäni hetkeks alkuun taas lähettää
 mis opetettiin lyömään, lautanen tyhjäksi syömään
 mis äiti hoitaa poikii ja fajia tulee yömyöhään
 perhe pakoili verottajaa, hain Monopolis Erottajaa
 päätin et aikuisena ei tarvi heitellä tekoraahaa
 köyhyys on pelottavaa, olin hyvä lesottamaan
 mul riitti kerrottavaa, kokemuksista melodraamaa
 niinkun Eino Leino olis elossa taas
 Lahden yö kaipasi selkeesti selostajaa
 sillan asennetta oli enemmän kun taitoo
 mut tärkein että kaikki mitä tehtiin oli aitoo (...)
 (”Alpha Omega” 2015a.)

Kertomus nostaa esiin Cheekin nuoruusvuosien ajallisen ja paikallisen diskurssin, jossa korostuvat väkivallan, taloushaasteiden ja konservatiivisten sukupuoliroolien teemat. Cheekin sanoituksille ominaisesti kertomus sekoittaa katukielen ja runokielen piirteitä ja viittaa sanoittamisen taideterapeuttiseen ulottuvuuteen, joka tuottaa ”kokemuksista melodraamaa”. Sanoituksessa laajempaa tekstimaailmaa rakentaa erilaisten aikatasojen hyödyntäminen. Kertomus aukeaa nykyhetkestä takaumina: muoto toistuu useissa albumin kertomuspiirteisissä kappaleissa. Michael

Toolan (2013) huomauttaa, että erilaisten aikatasojen sekoittaminen ei automaattisesti riko kertomuksen koherenssia, jos se tuottaa laajempaa diskursiivista johdonmukaisuutta. Cheekin sanoituksissa ratkaisun voi tulkita korostavan itserefleksion ulottuvuutta, jota heijastaa myös sanoituksen viittaus räpin perustaviin arvoihin kuuluvaan autenttisuuteen: ”tärkein että kaikki mitä tehtiin oli aito”. Sanoitus eksplikoii myös resilienssiteoriassa keskeistä kertomusten hyvinvointivaikutusta: vaikka ”saattaa sattua ja hävettää” vaikeamisen ja tabujen tuhoaminen voi johtaa tilanteeseen, jossa asioiden käsitteleminen kertomuksen keinoin rakentaa haitallisten defenssien sijaan koherenssia. Näin ristiriitaisitakin ajatuksista voi rakentua mielen ja kielen vuorovaikutuksessa tarkoituksenmukainen kokemus. (Ks. Cyrulnik 2009, 248–249.)

Mielen hyvin- ja pahoinvoinnin reflektion, defenssien ja koherenssin näkökulmasta suomalaisessa räpissä on julkaistu hiljattain useita havainnollisia kappaleita, kuten JVG feat. Lauri Haav: ”Pojatki itkee” (2022), Paleface: ”Miehet ei itke” (2022) ja Sexmane: ”Älä itke” (2023). Kappaleet osallistuvat ajankohtaiseen keskusteluun (maskuliinisesta) haavoittuvuuden piilottamisen kulttuurista ja sen vaikutuksesta mielen hyvin- ja pahoinvointiin. Teemaa monipuolisesti reflektioivia albumikokonaisuuksia viime vuosilta puolestaan edustavat esimerkiksi Hassan Maikal: *Betonitarha* (2021), Tuomas Kauhanen: *Kun tulee pimeää* (2021) ja Paperi-T: *Joka päivä jotain katoaa* (2023). Vastaava teema on läsnä jo useissa Cheekin varhaisuotannon (2004–2010) sanoituksissa, jotka ovat laajan populaarin huomion ulkopuolella ja kenties artistiuran valtavirtaisen tuotannon (2012–2015) varjossa. Haastatteluaineistossani Tiihonen (2021) korostaa, että hänelle kirjoittaminen on aina ollut tapa purkaa tunteita – etenkin niistä asioista, joista hän ei välttämättä ole puhunut muille. Sanoitta-

minen on Tiihosen (2021) mukaan tuottanut oivalluksen siitä, että tunteista puhumiseen voisi tavoitella myös laajempaa kulttuurista muutosta:

Se oivallus tuli jo joskus vuonna 2005. Silloin mä taidan ”Lyijykynä”-biisissäkin sanoo, että Cheek ei oo supermies. Jos mä nyt kuuntelen noita mun ekoja levyjä, mä aattelen, että jumalauta miten väkivaltasta juttua siellä on. Mutta se oli se mistä mä siihen hommaan tulin, siitä kaduilla pyörivästä porukasta, se on se millasia me oltiin... ja siihen mut oli opetettu kotootakin. Siihen mä halusin antaa jotain enemmän, sellasen puolen, että pojatkin voi itkee. Siitä muodostu sellanen kaksijakoisuus, joka mun tuotannossa oli loppuun asti, välillä aika kärjistetytinkin. (Tiihonen 2021.)

Jo *Alpha Omega* -albumin avauskappaleessa nousee esiin myös konventionaalinen rap-dominanssi ja toistuvasti vakaviakin sanoituksia maustava huumori, kuten: ”brutaalin rehellistä / mul on fiilis et mun lapsenlapset tulee löytää mun kuvani setelistä”. Sanoituksissa havainnollistuu räpin kertomuksille ominainen itseironinen huumori: ikään kuin surullisen klovnin ”nauru itkun kätkemiseksi” (ks. Bradley 2017, 169). Piirteiden voi tulkita edustavan myös toivon näkökulmaa, jossa nauru toimii altavastajuutta kokevan aseena: se viestii toivottomuutta vahvemmassa toimijuudesta, joka ei suostu uhrin positioon (ks. Cyrulnik 2009, 7). Ilmaisukeinona huumorin voi tulkita tavoittelevan ja tuottavan sanallisesta psykologiseksi kasvavaa koherenssia: Cheekin tuotannon kokonaiskompositiolle on ominaista ilkkurisen toisteinen ilottelu, jonka alta pilkahtelee paljon suruakin. Myös Travis (2012) korostaa, että juuri viihteellinen (ei eksplisiittisesti kantaa ottavaksi tai muutosta tavoittelevaksi tarkoitettu) rap voi toimia omanlaisenaan vastarintana: se tarjoaa kepeää iloa surun keskelle eikä vaadi välitöntä osallistumista suurilla voimavaroilla vaativiin rakenteellisiin muutoksiin. Haastatteluaineistossani Tiihonen (2022) tunnistaa tuotannos-

saan näkökulman, jossa ”mustat asiat vaativat mustaa huumoria” ja pohtii huumorin roolia sanoituksissaan:

Etks se oo niin että vitsissäkin on aina puoli totuutta... että ne vitsitkin mitä siellä on, siellä on aina joku totuus inessä, vaikka se vaikuttaa olevan vaan joku hauska juttu. Mutta mun ongelmahan oli se, että mun vitsejä ei ymmärretty hirveen hyvin, tai ei niitä edes tunnustettu sieltä, koska se hahmo näyttäyty jengille niin vakavana. Kun mun omastakin mielestä jotkut jutut oli vähän *too much* ja just siksi ne oli hauskoja... mutta tosi vaikeehan se on tietenkin vastaanottajan tulkita, että onko tää tässä jutussa nyt tosissaan, kun osassa mä oon ja osassa mä en oo yhtään... et se tulkitsija voi ottaa ne ihan miten haluaa. (Tiihonen 2022.)

Huumorin ohella kappaleen toinen säkeistö palaa korostamaan kertomuksen autenttisuutta, kirjoittamisen yhteyttä kokemusten käsittelemiseen ja itsereflektiota: ”paineissaan mies käy läpi vaiheitaan / olkoon tää viimeinen päiväkirja viileen ja maineikkaan”. Sanoitus päättyy koherenssia luovaan merkityksellisyyteen, jossa korostuvat intohimon, kutsumuksen ja oman persoonallisuuden tiedostamisen teemat: ”alusta loppuun, alphasta omegaan / jos en antais kaikkee must ei ois antamaan ollenkaan / en osaa pantata, sisällä palaa taas kovempaa”. Albumilla seuraava ”Sä huudat” -kappale toistaa nykyhetkestä takautumina rakentuvan kertomuksen kaavaa ja affektiivisen intiimiä omaelämäkerrallisuutta. Se reflektoi Cheekin artistiuran tauon ja tauolta palaamisen ambivalenttejakin tunteita. Kertomus yhdistyy resilienssin paradoksiin sanoittamalla Cheekin sanoituksille konventionaalista itseristiriitaa, jossa toivotut ja haastavat asiat ovat läsnä toisiinsa kietoutuen (ks. myös Pakarinen 2023; Pakarinen julkaisu tulossa).

”Sä huudat” -kappaleen käsittelemän artistiksi palaamisen myötä koherenssin kannalta kronologisesti albumin keskivaiheille sijoittuu konventionaalista rap-dominanssia ja vaikut-

taviin multiriimeihin panostavaa punchline-sanoittamista edustavia kappaleita, kuten ”Me ollaan ne” (feat. Nikke Ankara, ”Chekkonen” ja jäljempänä ”Leveellä” (feat. Herrasmiesliiga ja Kapasiteettiyksikkö). ”Leveellä” on havainnollinen esimerkki myös featien eli kappaleella vierailevien artistien ja samplejen eli musiikillisten tallennelainojen roolista räpissä. Cheekin tuotannolle ominaisesti kappaleen sample-pohja luo toistolla eri tekstimaailmoja toisiinsa sitovan liikkeen ja korostaa räpin yhteisöllistä ulottuvuutta viittaamalla Cheekin ja Herrasmiesliigan ensimmäiseen yhteiseen ”Pelihelvetti”-kappaleeseen (2004).¹⁰ Samplet ovatkin keskeinen osa rap-sanoituksissa rakentuvaa kertomusta, jossa räpin monitasoinen tekstuuri kytkee yksityisen kertomuksen aina myös yleiseen merkitystasoon (ks. Burns ym. 2016).

Juhlimista käsittelevät sanoitukset yhdistyvät osaltaan resilienssin paradoksin teemaan heijastelemalla dekadenttia ja räpin keholliseen eetokseen palaavaa elämännälkää vastinparina albumilla korostuville melankolisen lopullisuuden teemoille, kuten ”Me ollaan ne” -kappaleen multiriimeissä: ”me ollaan ne jotka rokkaa ja rollaa / osataan boolaa kun dogaa ollaan / kun nollataan skoolataan vodkaa ja soodaa / vosut halua lähtee ottamaan pollaan”. Osaltaan räpille ominainen karkea ilmaisu palaa sen historiaan äänenä marginalisoitujen ihmisten kadunkulmilla, joissa (esimerkiksi seksistinen, väkivaltainen tai päihdekeskeinen) offensiivinen sanasto ja ristiriitainen huumori noudattavat vallitsevaa ajallista ja paikallista diskurssia. Ajankohtaisessa räpissä ja sitä käsittelevässä julkisessa keskustelussa puhetapa ja sen historia ovat aktiivisessa reflektiossa. (Esim. Miettinen & Salminen 2019, 393–395.) Kuten myös globaalisti suosituimman rap-artisti Eminemin tuotantoa tutkinut Tani Shaffer (2011) huomioi, altavastaajuuden motivoimat kertomukset ovat usein korostetun ristiriitaisia:

ne sisältävät sosiaalisesti torjuttua tematiikkaa ja sovinnaisuudesta piittaamatonta sanastoa (kertomuksesta altavastajaan voimavarana ks. myös Cyrulnik 2009, 198).

Perusteltukin offensiivisiin piirteisiin tarkentaminen avaa räpistä vasta osatotuuden. Kuten Andrea Hara (2012, 19–21) ja Travis (2012, 150–152) korostavat, esimerkiksi seksuaalisuus ja siihen usein lomittuva rakkaus nousevat räpissä esiin myös laajempina kokonaisuutena: luonnollisena, positiivisena ja elinvoimaa edustavana teimana. Etenkin nuorisokulttuurissa teema on vastaanottajia puhutteleva, uhmakkaanakin tarkoituksellinen ja voimavaraksi kasvava osa-alue (offensiivisten sanoitusten paradoksaalisista terapeuttisista eduista ks. Hara 2012, 19–21; Travis 2012, 151). Rap-dominanssia julistaviin sanoituksiin sisältyy Cheekin tuotannossakin toistuvasti itse itsensä kyseenalaistavia ja monitasoista poetiikkaa rakentavia vihjeitä, kuten samalla albumilla ”Makee ja selkeä” (feat. Kashmir) -kappaleen: ”oon kai juuttunu elämään Peter Panina” tai ”Jos sä haluat” (feat. Yasmine Yamajako) -kappaleen: ”oon viiskyt sävy fucked up niinku Christian Grey”. Punchline-sanoitusten liioittelevaan ilmaisuun liitettyä piirre tuottaa kaksoisdiskurssin, jossa valitun estetiikan ihannoimiseen yhdistyy sen ambivalentti reflektio: esimerkiksi sanoituksissa korostuvat rap-dominanssin, juhlimisen ja seksuaalisuuden teemat rakentuvat samaan aikaan ”houkuttaviksi ja hajottaviksi”. Räpille ominainen provokatiivinen eetos voikin olla omanlaistaan affektiivista vastarintaa, joka haastaa vastaanottajan pohdintaan sekoittamalla röyhkeyden ja herkkyyden ääripäitä. Kokonaisuus voi johtaa itsetuntemukselle tärkeisiin autenttisuuden näkökulmiin, kuten haastatteluaineistoni havainnollistaa:

Monihan haluaa ajatella, että nää mun jutut on jotain maniassa kirjoitettua hulluutta tai mitä ikinä... että mä en vaikutas niin kauheelta, koska ne

jotkut jutut on monelle ihan *over the top*. Kaikkihan ei tajua, että mulla voi olla ajatuksia molemmista ääripäistä... ja että niin voi ajatella ja sanoo vielä ääneenkin. Ja mä koen, että tässä asiassa ihmisten ymmärryksen tasoissa on aika isoja eroja. Mä oon ajatellu, että ärsyttävien asioiden kohdalla voi olla ihan hyvä suunnata katsetta siihen, mikä voi olla itsessä vähän kesken. Sellanen itsetuntemus ja sitten myös sen kaiken hyväksyminen on ihan keskeisessä roolissa, niinku kaikissa asioissa. Ja mun mielestä tästä just muodostuu aika keskeisiä eroja niissä ihmisten ymmärryksen tasoissa... ja millä tavalla sitten tulkitsee asioita. (Tiihonen 2022.)

”Välil mietin loinko hirviön”: Rajattomuudesta ja rajallisuudesta

Albumin keskelle sijoittuva kappale ”Sillat” (feat. Ilta) on kuin kronologinen jatkumo rap-dominanssia julistaville sanoituksille. Se avaa artistiuden varjopuolia juuri rakkauden ja mielenröyhkeyden haasteiden näkökulmasta, kun ”päässä viiraa” ja ”demonit on riivaamaassa”. Sanoitus rinnastaa kokemuksia käsittemetaforisesti (ks. Lakoff & Johnson 1980) tuhovoi-maisiin elementteihin: kilpailulliseen peliin ja suoranaiseen sotaan, jossa maa on miinoitettu haasteilla. Koherenssin tavoittelemiseksi on palattava lähtöruutuun ja luotettava ainoastaan omaan osaamiseen räppäämisessä:

nyt mä nään sut vastarannal yksin tsiigamassa
liekkeihin
ja ihan paskana spiidaamas, vaik vilkutan et
liikahdakaan
mäkin oon vaan liian maassa, en riitaa haasta,
en fiilaa matsaa
mut mun päässä viiraa ja tiedät et demonit on
riivaamaassa
eilen illal vasta olin kyytiä kentälle meille
tilaamassa
nyt liian monta miinaa maassa kaiken pilaamassa
en koskaan siimaa anna ja silti oon itse aina
minglaamas
ja tinaamassa, joka liikan kanssa flirttaamassa
just kun saatiin hommat raiteilleen, sä aloit
taiteilee ja vaiheilee

nyt äänet vaimenee, tarina palaa kaikkein
vaiheineen
palaan takas lähtöruutuun, en kai osaa muuta
ku sylkee
siks menin ja raapasin sen stidin tikkuaskin
kylkeen (...)
("Sillat" 2015a.)

Sanoitus noudattaa albumilla toistuvasti esiin nousevaa reflektion kronologiaa, jossa kertomus aukeaa nykyhetkestä takaumina. Kertomuksellista reflektiota korostaa Cheekin sanoituksille laajemminkin ominainen metarunous eli runous runouden tekemisestä, johon yhdistyy jäljempänä kappaleessa eksplisiittisesti tietoisien mielen teorioihin viittaavaa sanastoa: "oon kuullu et kipu on väistämättöntä, kärsiminen vapaaehtosta / silti pyörin tuhkassa ja kirjotan vuodesta toiseen samaa eeposta". "Räppäämisestä räppääminen" on globaalisti lajille ominainen konventio, jossa mc vie tietoisesti huomion taiteensa ja taiteilijuutensa prosesseihin (Bradley 2017, 162–163). Cheekin sanoituksissa sen voi tulkita havainnollistavan räpille ominaista kognitiivista toimintaa ja resilienssiä tuottavaa kokemusten uudelleentulkintaa, jossa maailmassa voi kokea (taiteellisen prosessin tarjoamaa) tarkoituksellisuutta haastavien kokemustenkin keskellä (ks. Cyrulnik 2009, 48–50; Pakarinen 2023).

Myös kappale "Keinu" käsittelee mielen terveyden teemaa resilienssin paradoksille ominaisin piirtein. Kuluttavat huiput ja kuilut, mutta samaan aikaan tavoittelemisen arvoiset asiat korostuvat jo kertosaikessa:

(...) joka keinussa jumalten keinuu
välillä taivaan ja helvetin heiluu
hän kokee huiput ja kuilut kun keinuu
kun keinuu
joka selässä ristinsä kantaa
kohtalon haltuun itsensä antaa
hän kokee huiput ja kuilut kun keinuu
kun keinuu (...)
("Keinu" 2015a.)

Sanoitus kuvaa taiteilijuuden kohtalonomaisuutta ja sen "lahjan ja kirouksen" kaksoisroolia: "hän tunsi sen vahvana sisällään / mitä saanut oli lahjana isältään / se samalla ikuisen kirouksen sisältää / tuleva kuolemaan suruun ja ikävään". Resilienssin paradoksin mukaisesti kertomus listaa altavastaajuuden kokemuksen haasteita ja niistä huolimatta metaforisesti ilmaistua toivon näkökulmaa: "häntä on kivitetty rehtorin nähden / nimitetty lennoksi tähden / hän on nähnyt omien kääntyvän / sillalla katsellut jokien jäätyvän / silti uskoo valon voittavan vielä / vaikka tietää pimeyden koittavan mukanaan suunsoittajan viedä". Haasteista huolimatta sanoitus ilmentää päättävistä voimaa ja kutsumusta korostavaa koherenssia: "siitä on kuhistu, jupistu, mutistu / mut ennen kun saaga on valmis hän ei luhistu" ja "hän ei koskaan välittänyt siitä että vastaan tuulee / nyt hän puhuu siellä missä kansa kuulee". Sanoituksen päättävät säkeet korostavat uskoa taiteilijuuden tarkoituksellisuuteen, joka ulottuu yksilöllisistä yhteisöllisiin tavoitteisiin: "hänen on väitetty käyttävän saatanan voimaa / illuminatia seinille maalata voidaan / mut juorut ei riitä kaatamaan poikaa / hän hiphopin parantaa noin vaan"¹¹.

Uranpäätostrilogian tekstimaailman koherenssia korostaa, että omaelämäkerrallinen kirja ja elokuva viittaavat molemmat toistuvasti "Keinu"-kappaleen sanoitukseen.¹² Kirja kuvailee jo artistiuran varhaisempina vuosina esiin nousevia ajatuksia: "Keinuin arjen raadollisuuden ja luovan työn välisessä keinus- sa. Olin kuvitellut onnistuneeni kipuamaan paikkaan, jossa arki ei ylettyisi minuun. Nyt ymmärsin, ettei siltä ollut turvassa kukaan. Minun kohdallani arjen raadollisuus tarkoitti tunteita, joilla oli voima lamauttaa minut." (Aaltonen 2017, 327.) Elokuvas- sa metafora nousee esiin esimerkiksi kohtauksessa, jossa Cheekin roolihahmo on psykiatrin vastaanotolla keskustelemassa mahdollisesta

kaksisuuntaisen mielialahäiriön diagnoosista: ”tuntuu kuin keinussa olisi” (Siili 2018). Kirja, elokuva ja niitä seurannut mediajulkisuus ovat mielenterveyden kulttuuristen diskurssien näkökulmasta sanoitukselle keskeisiä konteksteja. Ne käsittelevät diagnostiikkaa sekä terapeutisia ja medikaalisia käytäntöjä varsin monipuolisesti, rauhallisen eleettömästi tai jopa positiivisesti.

Kirjassa kuvaillaan esimerkiksi kokemuksia viikoittaisesta kognitiivisesta psykoterapiasta: ”pidin siitä heti, vaikka se oli erilaista kuin olin kuvitellut” ja ”oli vapauttavaa päästä kertomaan elämästäni ja huolistani ihmiselle, jolla oli vaihtoehtoisuus” (Aaltonen 2017, 175). Kirja käsittelee myös psykologin vastaanotolle sijoitettuja lääkitykseen liittyviä pohdintoja sanoitusta toistavina metaforina: ”ainoastaan psykiatri voi määrätä lääkkeitä, enkä usko pystyväni nousemaan tästä kuilusta ilman niitä”. Kohtausta taustoittaa kuvaus masennuksesta, paniikkikohtauksista ja ”siitä kauhistuttavasta tunteesta, että en halua enää elää”. Terapiaa kirja kuvaa ”välineenä käsitellä elämäni elementtejä” ja tilanteesta toisille kertomista diskurssille merkitsevästi ”reippauden teeskentelyn loppuna”. (Aaltonen 2017, 288–291.) Haastatteluaineistoissani Tiihonen (2022) kertoo saaneensa etenkin kirjastaan paljon merkitsevää palautetta:

Jos joku lukis niitä palautteita niin jengi ymmärtäis, nekin jotka ei tästä mun jutusta tykkää ja pitää tätä ihan merkityksettömänä, niin niistä näkis, että jollekin toiselle se merkityksetön asia voi olla merkityksellinen. Mutta ne on henkilökohtaisia kirjoituksia ja musta olisi väärin avata niitä kaikille... mutta sen mä voin sanoa, että ne jutut on ollu monelle ihan tosi tärkeitä. (Tiihonen 2022.)

Mielenterveysteema on Cheekin tuotannossa noussut laajasti julkiseen keskusteluun uranpäättötrilogian kohdalla. Mielen hyvin- ja pahoinvoinnin aiheet ovat kuitenkin eri tavoin läsnä Cheekin albumeilla toistuvasti jo varhais-

tuotannossa, kuten kappaleissa ”Lyijykynä” (2005), ”Tappiin asti” (2005), ”Vastatuulta” (2007), ”Mielialat ylös alas” (2007), ”Ukonilmalla” (2008), ”Koukussa” (2008), ”Haurasta” (feat. Tasis) (2009) ja ”Kaltevaa pintaa” (feat. Sami Saari) (2009). Räpin kaltainen populaarikulttuuri on tärkeä alusta mielenterveysteeman käsittelemiselle, koska diskursiiviset uskomusjärjestelmät rakentuvat erilaisille kertomuksille. Nuorisoa laajasti puhutellutta mielenterveyden teemaa ovat sanoituksissaan ja kirjoissaan käsitelleet Cheekin lisäksi muutkin rap-artistit, esimerkiksi Mikael Gabriel (Friman & Vanha-Majamaa 2019), Mercedes Bentso (nyk. Mercedes) (Pystynen & Roine (nyk. Raninen) 2019), Uniikki (Tolppanen & Anttonen 2020), Pyhimys (Kuoppala & Taatila 2021) ja Redrama (Lahtela 2022). Kertomuksilla voi tuottaa vaihtoehtoisia merkityksiä, siirtää kulttuurisia uskomuksia ja tavoitella johdonmukaista kokemusmaailmaa. Resilienssin näkökulmasta vaikeuksia kohdanneiden kertomukset selviytymisestä rinnakkain kärsimyksen kanssa ovat merkittäviä: tarinoilla voi rikkoa tabuja, kieltämistä ja vääristelyä, muuntaa stigmatisoivia tilanteita, vähentää syyllisyyttä, häpeää ja patologisointia. (Poijula 2020, 160–162; 165; ks. myös Jäntti ym. 2019.) Haastatteluaineistossani Tiihonen (2022) pohtii teemaa mielenterveyden kulttuuristen diskurssien kannalta havainnollisesti:

Mä voin nykyään tuoda julki kaikenlaisia asioita, koska mua ei hävetä oikeestaan mikään. Mutta eihän se ikinä oo, eikä oo ollu mullekaan ihan helppoa päästä sellaseen tilaan. Vaikka ainahan esimerkiksi tommosia sairauksia on ollu ja noista on sitten keskusteltu jälkepäin, vaikka just Leinosta ja muista, mutta ei kai ne kovinkaan suoraan tuoneet omana elinaikanaan niitä asioita julki... et siinä on tapahtunu iso muutos ja hyvä kehityskulku. (Tiihonen 2022.)

Myös albumin päättävä ”Valot sammuu” -kappale on kuin autenttisuutta alleviivaava

referoitu omaelämäkertä. Albumilla edeltävän ”Keinu”-kappaleen avaama mielenterveys-tema kaikuu sanoituksen kokonaisuudessa diagnostisesta diskurssista poikkeavana metaforisena ilmaisuna. Sanastossa esiintyvät esimerkiksi noidankehä, hirviö, traumat, peikot, klaustrofobia, sekaisin meneminen, varjoksi muuttuminen, hulluksi tuleminen, sydämen särkeminen, ratista irrottaminen, sängyssä pyöriminen, sekoileminen, aivojen räjähtäminen, lääkkeillä nukahtaminen, aikalisän tarvitseminen ja spiraali. Samaan aikaan kertomus konkretisoi resilienssin paradoksin eetoksen: ”sekoilin massiivisten menetysten vuoksi / mut menetysten vuodest tuli menestyksen vuosi”.

Sanoitus rakentaa jälleen myös koherenttia merkitysverkostoa uranpäättötrilogian osien välille. Kirja avaa esimerkiksi sanoituksessa mainittua spiraalia keskeisesti oman mielen reflektioon kohdistuvana käsitteenä luvussa, joka kertoo paniikkikohtauksesta: ”Nyt ei ollut kyse spiraalista. Spiraali on tila, jossa ajaudun kerros kerrokselta syvemmälle ajatuksiini. Niin käy yleensä kiperissä yksityiselämän paikoissa tai luovissa kriiseissä, kun stressi on huipussaan. Parhaimmillaan spiraali toimii kuin muusa tai taivaan enkeli, joka tarjoaa ratkaisun ongelmaan. Mutta nyt tunsin olleeni syvässä ja pimeässä kuilussa, jossa ei ollut tapahtunut mitään. Ymmärsin tarvitsevani apua.” (Aaltonen 2017, 174.) Sanoituksen rakenteessa korostuu myös ”draaman kaari ja katharsis”, joka katkaisee noidankehän (joka kognitiivisen psykologian sanastossa merkitsee haitallisten ajatusketjujen mallia) ja tuo tavoiteltuja asioita myös räpin yhteisölliseen tasoon:

(okei, nyt mä naulaan tän)
suljen ympyrän, katkaisen noidankehän
kun saaga on valmis ei paremmin enää voida tehdä
ehkä sadan vuoden päästä joku koittaa peräs
ku en oo enää tääl niin Team Cheek te hoidatte tän
oon kantanu korteni tähän kekoon, räbän tekoon

se on nostanu muutaki ku tän jäbän egoon (...)
(...) kaikki räjähti, mun aivot siinä mukana
lääkkeet oli ainoon millä nukahtaa
tarvitsin aikalisää muttei ollu aikaa pitää
Kasisali, välillä mä kaipaan sitä
mun elämän siistein viikonloppu, Cheekend
ja mä mietin onks tää Cheek's end (...)
("Valot sammuu" 2015a.)

Sanoituksen jäljempänä sisältyvää ”loinko hirviön” -viittausta voi tulkita eräänlaisena räpin trooppina, jota esimerkiksi rap-artisti Eminem soveltaa toistuvasti tuotannossaan. Laajemmin trooppi viittaa jo kirjallisuusklassikko *Frankensteinin* 1800-luvulla tematisoimaan hallinnan ja hallitsemattomuuden paradoksiin, jossa ihmismielen luoma menestyksen tavoittelu kääntyy rajattomuudessaan myös menetykseksi. Mielen haasteiden kuvaamisesta huolimatta sanoitus päättyy jälleen koherenttia toimijuutta ilmentäviin säkeisiin: ”ajatukset mun päässä sokin sokin taas / istuin Four Seasonsin parvekkeel ja imin Cohibaa / tajusin et on aika vihdoon päätös saada spiraaliin / antakaa mä näytän miten saatetaan saaga finaaliin”. Kertomus korostaa tilanteen omaehtoista ratkaisemista, joka luo tulkintaa resilienssin haasteasenteesta ja ”hallitsemattoman hallitsemisesta”: ratkaisuna ristiriitaan on aikaisempaakin megalomaanisempi, koherentimpi ja immersiivisempi kertomusten trilogia. Myös haastatteluaineistossani korostuu toistuvasti tematiikka, jota voi tulkita resilienssin poetiikalle ja räpin nuoris- ja mielenterveystyöhön tarjoamille kontribuutioille ominaisena uhmakkaana, mutta samalla itse-reflektiivana toimijuutena:¹³

Mä haluan korostaa, että musiikin ei tarvii olla mikään kilpailu, mutta jos on tosi kilpailuhenkisen luonne, niinkun mulla on, niin siitä voi semmonenkin tulla. (...) Sellanen voitontahto ja vahingonilo on todella vahvoja minussa, niinku tossa tuotannossa ja muutenkin ihan kaikessa. Se on hirmu ravitsevaa ja mä saan siitä ihan hirveen paljon, enkä mä ihan kokonaan edes tiedä mistä

se johtuu. (...) Tää on joku mun ominaispiirre ja eihän se todellakaan kaikilla oo näin... ja kai se voi tulla siitä altavastaajuuden tunteesta mulla... että joku luuli, että sä et koskaan voitaisi, onnistuisi tai menestyisi. (Tiihonen 2022.)

Ihmisen hyvinvoinnille perustava tarve kuulua johonkin ja tulla kohdatuksi kanavoituu usein juuri omaelämäkerralliseksi taiteeksi ja voi toimia resilientin selviytymisen keinona haastavissa tilanteissa. Tiedostava verbalisointi voi rakentaa haastavien ja surullistenkin tunteiden käsittelemiseen resilienssiteoriasa keskeisen toimijuuden ulottuvuuden ja rakentaa voimavarapohjaista vastadiskurssia mielenterveyden haasteille niin tekijän kuin vastaanottajan näkökulmasta. (Ks. Knuutila 2006, 23–25.) Myös *Veljeni vartija* -elokuvasa perheen, väkivallan, kuoleman ja rakkauden teemojen keskiöön nousee eräänlainen noidankehä, sukupolvien ketjun katkaiseminen ja ajan arvon korostuminen. Elokuvan teemat täydentävät trilogian kokonaiskoherenssia ja osien vuorovaikutusta albumin ja kirjan tavoin: kokonaisuudessa toistuu monipuolisesti resilienssin paradoksin ja sen reflektiosta nousevan tietoisien mielen tematiikka.

Kertomuksilla avartuvia kategorioita

Artikkelissani olen tutkinut Cheekin uranpäättötrilogian kertomuksia koherenssin ja kulttuurihyvinvoinnin näkökulmista. Artikkelini osoittaa, että räpin poetiikassa on useita Cheekin sanoituksissa havainnollistuvia kielen affektiivisuuteen ja performatiivisuuteen nojaavia toimijuutta tavoittelevia ilmaisukeinoja. Kautta historiansa räpin autenttiset kertomukset ja mahdollisuus samaistua kertomuksiin ovat vastanneet inhimillisiin kuulumisen ja kohdatuksi tulemisen perustarpeisiin. Sisällöllisesti Cheekin sanoitukset rakentavat usein

resilienssin paradoksin ja siitä koherenssia tavoittelevan teeman mukaisia kertomuksia. Useissa Cheekin sanoituksissa paradokseista rakentuu itsereflektion kautta koherentti ja merkityksellisyyden kokemusta heijastava kertomus. Vakavissakaan aiheissa kertomukset eivät luovu huumorista. Ilmaisukeinona huumorin voi tulkita heijastavan resilienssille keskeistä omien ajatusmallien tarkastelua, aktiivista kokemusten vaihtoehtoista tulkintaa ja tietoisien mielen toimijuutta. Cheekin sanoitukset korostavat koherenssia myös tekstimaailman piirteillään: intermediaaliset viittaukset, merkitysverkostot ja eri tasoilla liikkuminen tekevät päähenkilöstä moniulotteisen ja kokonaiskomposition juonesta paradoksaalisesti myös johdonmukaisen. Tekstimaailman kokonaisuus rakentuu immersiiiviseksi kokonaisuudeksi, mikä voi taustoittaa sen laajaa suosiota ja kulttuurihyvinvointia rakentavia resilienssin poetiikan ominaisuuksia.

Cheekin tuotanto liikkuu yhtä sujuvasti tragedian ja komedian kentillä ja tiivistää näin jotain olennaista elämän luonteesta. Cheekin sanoitusten omaelämäkerrallisuus on rap-konventionaalisen autenttista ja siinä määrin intiimiä, että sen voi tulkita tuottavan vahvoja (positiivisia ja negatiivisia) tunnereaktioita. Cheekin uranpäättötrilogian kertomuksia leimaava häpeän tekeminen voimattomaksi avoimuuden, suoruuden ja provokaation keinoin voi muokata keskeisesti mielenterveyden kulttuurisia diskursseja. Se normalisoi ihmismielen eri ulottuvuuksien käsittelemisen tabuja ja tuottaa kulttuurisesti tärkeän lähestymistavan, jossa mielen hyvin- ja pahoinvoinnin määrittelyt eivät asetu tarkkarajaisiin kategorioihin. Ne saavat merkityksensä diagnostisen diskurssin sijaan autenttisista kokemuksista ja taiteellisesta ilmaisusta. Räpille ominaisesti Cheekin sanoitusten diskurssi rakentuu moninaiseksi: menestykset ja menetykset kulkevat siinä toistuvasti rinnakkain. Kokonaisuus rakentaa

tärkeän reflektion ihmisen kaksijakoisuuden hyväksymisestä ja nostaa esiin mielen hyvin- tai pahoinvoinnin mustavalkoisen määrittelyn mahdollisuuden.

Cheekin uranpäättöstrilogian kokonaiskompositio havainnollistaa resilienssiteoriassa keskeistä lähtökohtaa, jossa haastavista tilanteista nouseva rajallisuuden reflektio voi paradoksaalisesti johtaa rajattomampaan elämäntuntoon. Hyvinvoinnin kannalta kokemuksia oleellisempaa voikin olla koherentin merkityksen löytäminen kokemuksille. Ajankohtaisen suomalaisen räpin voi tulkita rakentavan jatkumoa myös Cheekin tuotannon ja etenkin uranpäättöstrilogian ilmaisukeinoille ja teemoille. Räpin keskeinen asema nuorisokulttuurissa voi vaikuttaa merkittävästi tapoihin käsitellä ja käsittää mielenterveysteemaa. Samalla se voi tarjota nuoriso- ja mielenterveystyön toimijoille autenttista kuvaa arkisista kokemusmaailmoista. Rämpissä viihteellisen tai provosoivan pinnan alta nousee esiin kertomuksia mielenterveydelle perustavasta autenttisuuden tavoittelusta sekä positiivisten että negatiivisten asioiden kohtaamisessa. Poettisella luvutavalla voi tunnistaa rap-tuotannoista mielen voimavaroja vahvistavia ilmaisukeinoja ja diskursiivisesti tärkeitä temaattisia kokonaisuuksia. Niiden pohjalta nuoriso- ja mielenterveystyöhön voi kehittää toimijuutta tavoittelevia metodeja, joissa sovelletaan rap-sanoitusten tekemistä tai kuuntelemista osana laajempaa terapeutista kokonaisuutta yksilöllisellä tai yhteisöllisellä tasolla.

Viitteet

1 Suomessa hiphop-kulttuurin musiikista ovat käytössä molemmat kirjoitusasut: rap ja räp. Käytän artikkelissani pääsääntöisesti muotoa rap, koska sanalle viime vuosina vakiintunut lyhennemääritelmä (engl. *rhythmically accentuated poetry*) kuvaa lajia runouden näkökulmasta merkittävästi.

- Suomen kielen vaatimien erottelujen vuoksi käytän taivutusmuodoissa myös kirjoitusasua räp.
- 2 Artikkelini on osa kirjallisuustieteen väitöskirjatutkimustani, jossa tutkin Cheekin poetiikkaa ja sen suhdetta kulttuurihyvinvointiin. Tutkimustani taustoittaa Cheekin koko tuotannon (1998–2018) tarkasteleminen. Tutkimuksessani rakennan räpin resilienssin poetiikan käsitettä, jota tarkastelen useiden eri ilmaisukeinojen alueilla (esim. Pakarinen 2023; Pakarinen julkaisu tulossa).
- 3 Kristiina Brunila ja kumppanit (2021) esittävät, että aikaamme leimaa terapeutinen valta, joka kutsuu yksilöitä optimoimaan itseään ja elämäänsä yhteiskuntaan paremmin sopiviksi. Vallan muotona se on jännitteinen: se voi tarjota voimaantumisen kokemuksia, mutta myös ohittaa rakenteellisia ongelmia. Artikkelillani en ehdota, että räpin taideterapeuttisuus voi korvata esimerkiksi nuoriso- ja mielenterveyspalveluiden mahdollisia puutteita, vaan tavoittelen dialogia näkökulmien välille.
- 4 Tutkimushaastattelut toteutettiin noin kolmen tunnin kestoisina henkilökohtaisina tapaamisina Helsingissä. Dialogisissa teemahaastatteluisa keskustelua ohjaava temaattinen runko oli joustava: se oli rajattu ennalta rap-sanoittamisen alateemoihin, mutta valitussa metodissa korostui avoimuus itse tilanteessa nouseville teemoille ja rakentuvalle vuorovaikutukselle. Metodin valintaa perusteli hiphop-tutkimuksen dialoginen eetos, jossa kulttuurin toimijoiden tuottama tieto on aina arvokasta. Omaelämäkerrallisen ja sensitiivisenkin aineiston kohdalla (jossa haastateltava osallistuu tutkimukseen poikkeuksellisesti tunnisteellisena) valintaa perusteli myös tutkimuseettinen tulkintojen reflektio. Reflektion osalta metodissa oli keskeistä myös haastateltavan mahdollisuus lukea ja kommentoida artikkelikäsitkirjoituksia prosessin aikana.
- 5 *Alpha Omega* on toistaiseksi ainoa albumi, joka on täyttänyt suoratoistopalvelu Spotifyn Suomen top 10 -listan yhden artistin kappaleilla (esim. Rautio 2015). Artikkeliani kontekstoi myös albumin taiteellista prosessia avaava dokumentti *Jare vs. Cheek* (Niva 2015).
- 6 Suomessakin on toteutettu luovaa sanoittamista nuorisotyössä soveltavia rap-työpajoja (esim. Ylitepsa 2019). Rap-sanoituksia on tulkittu *Sanat haltuun* -hankkeessa, jonka tavoitteena on tukea nuorten lukutaitoa toimijuuden resursseina. Hankkeessa on tuotettu myös työpajojen opasmateriaalia opettajille. (Jäkkö 2018; Salusjärvi ym. 2022.)
- 7 Rajaukseni nojaa myös Patrik Hoganin (2009, 17–44) käsitteeseen kertomusuniversaaleis-

- ta, joissa esimerkiksi Cheekin tuotannossakin korostuville rakkauden ja kuoleman teemoille rakentuu ihmismieleen laajasti resonoivia tragedian, komedian tai näitä varioivan tragikomedian kertomuksia (jotka tuottavat katharsiksen). *Alpha Omega* -albumin ja konserttikiertueen yhteydessä julkaistu *Alpha Omega* -lyhytelokuva (2015b) on kertomusuniversaalien näkökulmasta merkitsevä tulkintavihje: se nimeää kohtauksia antiikin poetiikasta mukailluin termein kuten strophe, antistrophe ja exode. Myös koherenssin teoria seuraa jo aristotelisen poetiikan tunnistamia periaatteita (Toolan 2013).
- 8 Michael Viega (2012) esittää vastaavia näkemyksiä rap-sanoitusten taideterapeuttisesta sovelletavuudesta sankaritarinan käsitteen avulla.
 - 9 Yksilöllisiä tunnetiloja korostava kaupallinen rap-musiikki on globaalisti ja lokaalisti usein myös ”artistiuden etuoikeutetun kärsimyksen” kritiikin kohteena. Diskursiivisesta näkökulmasta kritiikki voi olla ongelmallista: esimerkiksi toisen henkilön kärsimyksen arvottaminen on lähtökohtaisesti haitallista mielenterveyden käsittelemisen ja käsittämisen tavoille (esim. Jäntti ym. 2019).
 - 10 Herrasmiesliiga on Jare Tiihosen sekä (myös vuosien ajan Cheekin konserteissa tuplaajina toimineiden) Kari Härkösen (eli Brädi) ja Tomi Sipikarin (eli TS) muodostama yhtye.
 - 11 Cheekin sanoitusten puhujaratkaisut olisivat laajuudessaan oma tutkimusaiheensa. *Alpha Omegan* sanoituksissa esiintyy pääsääntöisesti Cheekin tuotannolle ominainen ensimmäisen persoonan kertonta, mutta kappaleissa ”Chekkonen” ja ”Keinu” myös kolmannen persoonan kertonta. Ratkaisun voi tulkita heijastavan koherenssin kadottamisen ja etsimisen ristivetoa ja reflektiota, joka ulottuu sanoituksen sisällöstä muotoon.
 - 12 ”Keinu”-kappaleen sanoitus viittaa etenkin kertosaakeellään Eino Leinon ”Jumalien keinu”-runoon (1902), joka on ollut Tiihoselle puhutteleva kuvaus ”hulluudesta” (Tiihonen 2022; ks. Aaltonen 2017, 460). Michael Toolan (2013) listaa etenkin intertekstuaalisuuden koherenssin piirteiden joukkoon. Väitöskirjassani tutkin Cheekin sanoitusten intertekstuaalisuutta omassa tutkimusartikkelissaan.
 - 13 Provosoiavasta altavastajuudesta voimaa tavoitteleva jatkumo havainnollistuu ajankohtaisessa suomalaisessa räpissä. Paradokseista koherenssia rakentava ja eri tavoin haasteita, niiden voittamista ja mielen reflektiota käsittelevä tematiikka korostuu esimerkiksi Sexmanen omaleimaisella albumilla *Sextape II* (2023) ja Costin temaattisesti koherentilla albumilla *Limbo* (2022). Sexmane samplaa albumillaan esimerkiksi Cheekin uranpäättöstrilogiaa edeltävää ”Äärirafoille”-kappaletta (2014): sanoituksesta muodostuu metarunollinen (sanoituksessa itse sanoitusta ja samplea kommentoiva) dialogi. Costin albumilla dialogisuutta edustaa Tiihosen *spoken word* -intro, jonka sisältö reflektoituu sanoituksissa läpi albumin.

Tutkimusaineisto

- Aaltonen, Mikko (2017/2016) *JHT – musta lammas*. Helsinki: Otava.
- Cheek (2004) *Avaimet mun kulmille*. Cd. Sony Music.
- Cheek (2005) *Käännän sivuu*. Cd. Sony Music.
- Cheek (2007) *Kasvukipuja*. Cd. Rähinä Records.
- Cheek (2008) *Kuka sä oot?* Cd. Rähinä Records.
- Cheek (2009) *Jare Henrik Tiihonen*. Cd. Rähinä Records.
- Cheek (2014) *Äärirafoille*. Spotify-single. Warner Music & Liiga Music.
- Cheek (2015a) *Alpha Omega*. Cd. Warner Music & Liiga Music.
- Cheek (2015b) *Alpha Omega* -lyhytelokuva. Ohjaus Hannu Aukia. YouTube-video. Liiga Music. https://www.youtube.com/watch?v=ubLT9wA_HaU (Viitattu 12.2.2024.)
- Costi (2022) *Limbo*. Spotify-albumi. PME Records.
- Friman, Laura & Anton Vanha-Majamaa (2019) *Mikael Gabriel – Alasti*. Helsinki: WSOY.
- Hassan Maikal (2021) *Betonitarha*. Spotify-albumi. Sony Music.
- JVG (feat. Lauri Haav) (2022) *Pojatki itkee*. Spotify-single. Warner Music & PME Records.
- Kuoppala, Mikko & Taatila, Hippo (2021) *Pyhimys. Sanat ja tarinat*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Lahtela, Johannes (2022) *Redrama. Liekeistä luovuu-teen*. Helsinki: Otava.
- Niva, Mika (ohj.) (2015) *Jare vs. Cheek* -dokumentti. Digitaalinen tallenne tutkimuskäyttöön Yle Areenan arkistosta. Aineisto tutkijan hallussa.
- Paleface (2022) *Miehet ei itke*. Spotify-single. Sony Music.
- Paperi-T (2023) *Joka päivä jotain katoaa*. Spotify-albumi. Johanna Kustannus.
- Pystynen, Venla & Roine (nyk. Raninen), Linda-Maria (2019) *Mercedes Bentso. Ei koira muttei miekään*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Sexmane (2023) *Sextape II*. Spotify-albumi. Sony Music.
- Siili, Jukka-Pekka (ohj.) (2018) *Veljeni vartija*. Dvd. Helsinki Filmi.

- Tiihonen, Jare (2021) Haastatteluaineisto, Anna Pakarinen. 14.10.2021. Helsinki. Aineisto tutkijan hallussa.
- Tiihonen, Jare (2022) Haastatteluaineisto, Anna Pakarinen. 7.3.2022. Helsinki. Aineisto tutkijan hallussa.
- Tiihonen, Jare (2023) Yksityisviestikeskustelu, Anna Pakarinen. 29.8.2023. Aineisto tutkijan hallussa.
- Tolppanen, Dan & Anttonen, Miikka (2020) *Uniikki elämä*. Helsinki: Otava.
- Tuomas Kauhanen (2021) *Kun tulee pimeää*. Spotify-albumi. Sony Music & M-Eazy Music.
- Office for Europe.
- Frye, Northrop (1981) *The Great Code. The Bible and Literature*. New York: Harcourt.
- Gustafsberg, Harri (2021) *Do people get shot because some cops panic? Enhancement of individual resilience through a police resilience and efficiency training program*. Väitöskirja. Helsinki: Otava.
- Hadley, Susan & Yancy, George (toim.) (2012) *Therapeutic Uses of Rap and Hip Hop*. London: Routledge.
- Hara, Andrea Frisch (2012) RAP (Requisite, Ally, Protector) and the Desperate Contemporary Adolescent. Teoksessa Susan Hadley & George Yancy (toim.) *Therapeutic Uses of Rap and Hip Hop*. London: Routledge, 3–25.
- Hogan, Patrick (2009/2003) *The Mind and Its Stories*. Cambridge: Cambridge University.
- Huhtinen-Hildén, Laura & Isola, Anna-Maria & Berden, Iina & Hiltunen, Mirja & Salonen, Arto O. (2020) Mitä on kulttuurihyvinvointi? *Yhteiskuntapolitiikka* 1.12.2020. <https://yplehti.fi/blogiarkisto/mita-on-kulttuurihyvinvointi/> (Viitattu 12.2.2024.)
- Hühn, Peter & Sommer, Roy (2013/2012) Narration in Poetry and Drama. Teoksessa Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier & Wolf Schmid (toim.) *The Living Handbook of Narratology*. <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/40.html> (Viitattu 12.2.2024.)
- Jäkkö, Emmi (toim.) (2018) *Sanat haltuun. Rap-musiikilla lukemisen mestariksi*. Helsinki: Lukukeskus.
- Jääntti, Saara & Heimonen, Kirsi & Kuuva, Sari & Mäkilä, Annastiina (toim.) (2019) *Hulluus ja kulttuurin mielenterveystutkimus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kainulainen, Siru & Steinby, Liisa & Välimäki, Susanna (toim.) (2018) *Kirjallisuuden ja musiikin leikkauspintoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Knuuttila, Sirkka (2006) Kriisistä sanataiteeksi: traumakertomusten estetiikkaa. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti *Avain* 4 (3), 22–42. <https://doi.org/10.30665/av.74672>
- Kärjä, Antti-Ville (2019) Suomiräppiä ennen suomiräppiä: suomalainen rap ja historian poliittisuus. Teoksessa Venla Sykäri, Inka Rantakallio, Elina Westinen & Dragana Cvetanovic (toim.) *Hiphop Suomessa: puheenvuoroja tutkijoilta ja tekijöiltä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisu 219, 89–123.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University.
- Masten, Ann (2001) Ordinary Magic: Resilience Processes in Development. *American Psychologist*

- 56 (3), 227–238.
- Miettinen, Karri (Paleface) & Salminen, Esa (2019) *Kolmetoista kertaa kovempi. Rappärin käsikirja*. Helsinki: Like.
- Pakarinen, Anna (2023) ”Mä kaipaan takas sun luo, sinne missä mun hyvä on”: Taiteenlajiin kohdistuva rakkaus rap-artisti Cheekin musiikkivideoissa. *Lähikuva – Audiovisuaalisen Kulttuurin Tieteellinen Julkaisu* 36 (2), 26–42. <https://doi.org/10.23994/lk.136793>
- Pakarinen, Anna (tulossa) ”Meen niin ääriarajoille, että mun pääni hajoilee”: Runollisen resilienssin poetiikkaa Cheekin rap-tuotannossa.
- Pojjula, Soili (2020/2018) *Resilienssi. Muutosten kohtaamisen taito*. Helsinki: Kirjapaja.
- Rantakallio, Inka (2018) Sana ylös. Riittäily suomenkielisessä rap-lyriikassa. Teoksessa Siru Kainulainen, Liisa Steinby & Susanna Välimäki (toim.) *Kirjallisuuden ja musiikin leikkauspintoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 361–386.
- Rantakallio, Inka (2019) *New Spirituality, Atheism and Authenticity in Finnish Underground Rap*. Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto.
- Rantakallio, Inka & Strand, Heini (toim.) (2021): *Kuka kuuluu? Kirjoituksia hiphopista ja feminismistä*. Helsinki: Kosmos.
- Rantakallio, Inka & Westinen, Elina (2022) Johdanto. Hiphop-kulttuurin opetus ja tutkimus Suomessa. *Musiikin suunta* 44 (2). <https://musiikinsuunta.fi/2022/2-2022-44-vuosikerta/johdanto-hiphop-kulttuurin-tutkimus-ja-opetus-suomessa/> (Viitattu 12.2.2024.)
- Rautio, Sampsa (2015) Cheek teki historiaa: Spotifyn top 10 -listalla vain Alpha Omega -levyn biisejä. *Yle Uutiset* 17.10.2015. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/10/17/cheek-teki-historiaa-spotifyn-top-10-listalla-vain-alpha-omega-levyn-biiseja> (Viitattu 12.2.2024.)
- Rinta-Pollari, Alma (tulossa) Maskuliinisuuden representaatiot suomiräpin eri genreissä.
- Saaristo, Annukka (2023) Suomiräpin paikka, performanssi ja yhteisöt Olarissa. Teoksessa Kaarina Koski & Tuomas Hovi (toim.) *Kansanperinne 2.0. Sukelluksia 2000-luvun vernakulaariin kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 173–201.
- Salusjärvi, Aleksis & Sarjanen, Mikko & Markkanen, Hanna (2022) *Sanat haltuun – opettajan opas. Kolme työpajamallia lukutaidon tueksi*. Helsinki: Lukukeskus. <https://sanahaltuun.fi/opettajano-pas/> (Viitattu 12.2.2024.)
- Shaffer, Tani (2011) *Explicit Content. Why You Should Listen to the Shady Side of Hip Hop*. Lulu Online Publications.
- Sirén, Vesa (2022) Tässä ovat vuoden kuunnelluimmat laulut ja artistit Spotifyssa – Gettomasa teki läpimurron. *Helsingin Sanomat* 30.11.2022. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000009231401.html> (Viitattu 12.2.2024.)
- Stockwell, Peter (2009) *Texture: Cognitive Aesthetics of Reading*. Edinburgh: Edinburgh University.
- Stockwell, Peter (2020/2002) *Cognitive Poetics. An Introduction*. London: Routledge.
- Sykäri, Venla & Rantakallio, Inka & Westinen, Elina & Cvetanovic, Dragana (toim.) (2019) *Hiphop Suomessa: puheenvuoroja tutkijoilta ja tekijöiltä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 219.
- Tammi, Pekka (2009) Kertomusta vastaan. Teoksessa Samuli Hägg, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby (toim.) *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Toolan, Michael (2013/2011) Coherence. Teoksessa Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier & Wolf Schmid (toim.): *The Living Handbook of Narratology*. <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/69.html> (Viitattu 12.2.2024.)
- Travis, Raphael (2012) Rap Music and the Empowerment of Today’s Youth: Evidence in Everyday Music Listening, Music Therapy and Commercial Rap Music. *Child and Adolescent Social Work Journal* 4 (30), 139–167.
- Travis, Raphael (2015) *The Healing Power of Hip Hop*. Santa Barbara: Praeger.
- Viega, Michael (2012) The Hero’s Journey in Hip Hop and Its Applications in Music Therapy. Teoksessa Susan Hadley & George Yancy (toim.) *Therapeutic Uses of Rap and Hip Hop*. London: Routledge, 57–78.
- Westinen, Elina (2014) *The Discursive Construction of Authenticity. Resources, Scales and Polycentricity in Finnish Hip Hop Culture*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Westinen, Elina (2023) *Aina ollut tääl. Suomiräp 4.0*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Yli-Suvanto, Tomi (2021; 2023) *Mist sä tuut? Dokumenttisarja. Kaudet 1 & 2*. Yle Areena. <https://areena.yle.fi/1-50599658> (Viitattu 12.2.2024.)
- Yli-Tepsa, Hanna (2019) Rap-työpajat voimaantumisen sosiaalisena kontekstina. Teoksessa Venla Sykäri, Inka Rantakallio, Elina Westinen & Dragana Cvetanovic (toim.) *Hiphop Suomessa: puheenvuoroja tutkijoilta ja tekijöiltä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 219, 322–339.

”Ulkonäön perusteella ajatellaan et me kestetään mitä vaan”

Rasismin aiheuttama kipu ja kanssahoiva nuorten vertaistukiryhmissä

Tuuli Kurki

Tarkastelen artikkelissa rasismin aiheuttamaa kipua ja rasismia kokevien nuorten toisilleen tarjoamaa hoivaa ja sen tuottumista nuorten vertaistukiryhmissä. Tutkimuksen aineistona toimivat havaintoihin perustuvat etnografiset muistiinpanot kolmesta nuorten mielenterveyttä tukevasta vertaistukiryhmästä. Artikkelissa kysyn, miten rasismin aiheuttama ruumiillinen kipu ilmenee nuorten jaetuissa kokemuksissa ja miten tuohon kipuun vastataan ruumiillisella huolenpidolla ja hoivalla. Rasismin ja hoivan ruumiillisuutta tarkastelevan tutkimuskirjallisuuden ja aineiston ristiin luennan avulla kehitän artikkelissa kanssahoivan käsitteen, jolla viitataan hoivan tuottumiseen toisen rasismia kokevan kehon likeisyydessä ja kanssa. Siinä missä vertaistukiryhmissä jaettujen kokemusten kautta löytyy ruumiillisia yhteyksiä ja kiintymystä sekä tunnetta ja tarvetta hoivatuksi tulemisesta, ulkopuolisten silmissä kanssahoiva voi tulla tulkituksi hoivan sijaan häiriönä. Vaikka kanssahoiva antaa nuorille paljon – luo yhteisöllisyyttä, läheisyyttä, solidaarisuutta ja turvaa – voi se myös uuvuttaa kanssahoivan tuottaessa, ainakin osittain, hoivaa tarjoavan palvelujärjestelmän epäonnistumisesta. Peräänkuulutankin artikkelissa rakastavaa katsetta mustien ja ruskeiden nuorten kohtaamiseen sekä rasismin ja hoivan ruumiillisuuden monisyisempää luentaa, ettei vastuu hoivasta jäisi kirjaimellisesti nuorten harteille.

Asiasanat: rasismi, hoiva, vertaistuki, ruumiillisuus, kosketus

” Ulkonäön perusteella ajatellaan et me kestetään mitä vaan”, totesi Tylaksi kutsumani nuori mielenterveysjärjestön vertaistukiryhmässä nuorten käydessä keskustelua rasimin ja seksuaalisen väkivallan aiheuttamasta kivusta. Tylan sanoissa tiivistyi ryhmässä jaettu kokemus siitä, miten mustien ja ruskeiden nuorten ajatellaan sietävän rasimin ja muun väkivallan aiheuttamaa kipua sekä miten heihin yhteiskunnassamme suhtaudutaan. Samanaikaisesti, kun rasismi on normalisoitunut ja asettunut osaksi nuorten arkea, kipua tuottaa myös se vähättelely ja välinpitämättömyys, jolla nuorten kohtaamaan rasimiin suhtaudutaan (Alin 2018; Nyysölä ym. 2023, 178; Hinkula 2023).

Yhteiskunnallisessa keskustelussa ja arjen kohtaamisissa rasismi mielletäänkin edelleen ensisijaisesti rasismia kokevien henkilöiden henkilökohtaisena, ei yhteiskunnallisena, ongelmana (Rastas 2002, 3). Keskusteluissa mustat ja ruskeat nuoret esitetään enemmän ongelmana ja häiriönä (Souto 2022) kuin hoivattavina ja hoivan arvoisina, mikä asettaa heidät yhteiskunnallisen hoivan, huolenpidon ja rakkauden ulkopuolelle (*beyond love*, Delgado 1995; Duncan 2002) ja itse vastuuseen rasimin aiheuttaman kivun hoivasta (ks. Juva 2019; Rosen ym. 2021; Borsch ym. 2021; Gomez ym. 2024).

Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että mustien ja ruskeiden nuorten elämä näyttää monella mittarilla mitattuna turvattomalta (esim. Henttonen & Kareinen 2023; Eid & Castaneda 2023; Mantsinen 2024). Julkinen tila on monelle mustalle ja ruskealle nuorelle tila, jossa heihin kohdistuu korostunutta valvontaa ja kontrollia, ja jossa he joutuvat neuvottelemaan läsnäolonsa oikeutuksesta eri tavoin kuin valkoiset nuoret (Nyysölä ym. 2023, 178; Tolonen ym. 2018, 69; Saarikkomäki 2021; Hautaniemi 2001, 153). Myös sukupuolittunut väkivallan uhka varjostaa nuorten arkea samanaikaisesti, kun heidän

pelkkä ruumiillisuutensa ja ajan viettäminen yhdessä saa kanssakulkijoissa aikaan vihaa ja pelkoa (esim. Tolonen ym. 2018, 69; Tolonen 2019; Nyysölä ym. 2023, 174). Erityisen paheksuttavana ja hallitsemattomana, jopa jengiytymisenä, pidetään nuorten yhdessä liikkumista ja läheisyyttä (Hautaniemi 2001, 166; Laine ym. 2023, 15; Malm ym. 2023). Nuorten näkökulmasta ryhmissä kuitenkin liikutaan ja toisten läheisyyteen hakeudutaan nimenomaan turvallisuuden ja turvattomuuden tunteen vuoksi (Nyysölä ym. 2023, 178; Malm ym. 2023, 242–243).

Tässä artikkelissa tarkastelun lähtökohdaksi on nuorten keskinäisen läheisyyden ja kehojen likeisyyden ymmärtäminen häiriön sijaan hoivana. Kutsun tätä hoivan muotoa kanssahoivaksi, jolla viitataan vertaisuudessa tuottuvaan hoivaan vastauksena rasimin aiheuttamaan kollektiiviseen kipuuun ja hoivavajeeseen. Tutkimusaineistona toimivat havaintoihini perustuvat etnografiset muistiinpanot, joita kirjasin kuuden kuukauden ajan kolmessa 13–18-vuotiaille nuorille suunnatussa vertaistukiryhmässä. Ryhmiä järjestivät tutkimusajankohtana (vuosina 2020–2023) nuorten asuinalueilla toimivat oppilaitokset, nuorisotoimi ja kolmannen sektorin mielenterveysjärjestöt matalan kynnyksen palveluna rasimin kokemusten jakamiseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn. Vastaavanlaisia vertaisryhmätoimintaa on järjestetty jo 2000-luvun alusta lähtien esimerkiksi Tyttöjen ja Poikien Talo -verkoston monikulttuurisen nuorisotyön kautta (Honkasalo 2011, 72). Kohdennettua toimintaa on toteutettu ja toteutetaan kuitenkin edelleen pääasiassa erillisen hankerahoituksen turvin, mikä on pitänyt sen nuorisotyön marginaalissa, vaikka palveluista tehdyt tutkimukset osoittavat toiminnan positiivisen merkityksen rasismia kokeville nuorille (esim. Harinen 2005, 47; Honkasalo ym. 2007, 53; Pyykkönen 2007, 25–27). Tutkimukset osoittavat myös, että

nuorten ehdoilla suunnitellussa ja toteutuksessa kohdennetussa toiminnassa luottamus saavutetaan helpommin ja nuoret kokevat rasismiin kokemuksiin liittyvät keskustelut turvallisemmiksi (esim. Honkasalo & Souto 2007; Honkasalo ym. 2007, 49; Peltola 2010, 17, 28–29).

Kysyntää kohdennetulle vertaistukitoiminnalle on myös nuorten mielenterveyspalveluissa. Tällä hetkellä mustille ja ruskeille nuorille kohdennettua mielenterveystyötä toteutetaan nuorisotyön tavoin pääasiassa erillisillä hankerahoituksilla, jolloin toiminta jää nimensä mukaisesti erilliseksi ja väliaikaiseksi tarjoten nuorille vain projektimuotoista hoivaa korjaamatta pysyvää hoivavajetta (vrt. Harinen ym. 2009; Honkasalo 2011; Honkasalo ym. 2007, 65). Lisäksi vastuu rasismiin kokemuksiin tukea tarjoavan mielenterveystyön järjestämisestä on korostuneesti monikulttuuristen yhdistysten ja meiltä meille-periaatteella toimivien kollektiivien ja maa-hanmuuttajajärjestöjen harteilla, minkä voi tulkita valtavirran palvelujen kyvyttömyytenä ja jopa haluttomuutena vastata rasismia kokevien nuorten tuen ja hoivan tarpeisiin sekä edistää antirasistista mielenterveystyötä (Peltola 2010, 9; Needelman 2021; Järvensivu 2023; Kurki & Rask tulossa). Hoivaa rasismiin aiheuttamaan kipuun tarvittaisiin kuitenkin eri muodoissa jopa päivittäin eikä kipu välttämättä aukea onnistuneessakaan projektissa (vrt. Eskelinen ym. 2017, 14). Nuorille tulisi luoda tilaa ja tiloja puhua rasismiin kokemusten kokonaisvaltaisuudesta, mukaan lukien rasismiin vaikutuksesta mielenterveyteen, jottei näiden kokemusten kanssa jäädä yksin kokemuksia epäillen ja tulkiten olevansa ainoa, joka rasismia kokee (Eid 2019; Jäske ym. 2022; Moua ym. 2021).

Tylyn aloitussitaatti kutsuukin pohtimaan rasismien ruumiillisuutta ja kanssahoivan vertaistuellista dynamiikkaa tilanteessa, jossa yhteiskunta ja sen hoivajärjestelmä suhtau-

tuu mustiin ja ruskeisiin nuoriin ja heidän kipuunsa välinpitämättömästi, jolloin heidän on tarjottava toisilleen hoivaa, etteivät he joutuisi rakkauden ulkopuolelle (Bauer & Sánchez 2022). Artikkelissa kysyn 1) miten rasismiin aiheuttama ruumiillinen kipu ilmenee nuorten jaetuissa kokemuksissa ja 2) miten tuohon kipuun vastataan vertaistukiryhmissä?

Teoreettisia lähtökohtia rasismien ja hoivan ruumiillisuuteen

Lähestyn artikkelissa nuorten rasisminkokemuksia ruumiillisuuden näkökulmasta, jolla viitataan rasismien kokemuksellisuuteen ja kokonaisvaltaisuuteen, myös sen psyykkisiin ulottuvuuksiin. Rodun, sukupuolen ja ruumiillisuuden yhteen kietoutumat ovat jo pitkään olleet keskeisiä mustan ja intersektionaalisen feministisen ja kulttuurintutkimuksen kysymyksiä (esim. Vuorela 1999; Ahmed 2000; Hill Collins 2002; Mirza 2012, 2018). Esimerkiksi Sara Ahmed (2002) on todennut, että rasismien kokemusten ymmärtäminen vaatii ruumiillisuuden ymmärtämistä, sillä rodullistamisen prosessit perustuvat ruumiiden merkitsemiseen rodullistamisen paikaksi. Puhuttaessa rasismien ruumiillisuudesta on kuitenkin tärkeää nähdä, että rodullistetut erot eivät kumpua ruumiista, vaan ne tuotetaan suhteessa erilaisiin ruumiisiin (M'Charek 2013, 437; Vuolajärvi 2014, 287) ja siksi ”erilaisena näkyminen muiden silmissä rakentaa erityisen suhteen myös omaan ruumiiseen” (Rastas 2002, 12). Rotu myös ”näyttäytyy ja todellistuu eri tavoin ruumiillisina kokemuksina” (Vuolajärvi 2014, 285) ja merkityksellistyy eri tavoin eri tiloissa.

Rasismien psyykkisiä ulottuvuuksia on puolestaan käsitelty erityisesti psykoanalyttisen tutkimuksen käsitteiden ja keskustelujen avulla (esim. Fanon 1952/2008; Ahmed

2003; Rastas 2005, 73). Keskeisen teoreettisen näkökulman tarjoaa Frantz Fanonin (1952/2008) fenomenologinen näkökulma rodullistamiseen ruumiillisena ja psykologisena ilmiönä (Keskinen ym. 2021, 47). Fanonin luonnehdinta rasistisesta kolonisatiosta, sortavista valtasuhteista ja niiden sisäisestä psyykkisestä vaikutuksesta on edelleen ajankohtainen, sillä olemme edelleen monin tavoin tekemisissä rasismien aiheuttaman psyykkisen kivun, kuten mielen kolonisoinnin, kanssa (esim. Mills 2018; Burman 2019; Smith 2020).

Nuorisotutkimuksessa rasismien aiheuttamaa psyykkistä kipua ja rasismien ruumiillisuutta on tarkasteltu niukasti (ks. kuitenkin Hautaniemi 2001; Rastas 2002, 2004). Myös nuorten keskinäisen huolenpidon ja kosketuskokemusten tarkastelu on jäänyt vähäiseksi (ks. kuitenkin Huuki 2010; Wessman ym. 2018; Karvonen ym. 2018) kattavasta (monikulttuuristen) nuorten vertaisuutta, vertaissuhteita, vertaisyhteisöjä ja vertaistukea tarkastelevasta tutkimuksesta huolimatta (esim. Suutari 2002; Pekkarinen 2006; Korkiamäki & Ellonen 2010; Honkasalo 2011; Souto 2011; Korkiamäki 2013, 2014; Kivijärvi 2015, 2016; Saarinen & Kalalahti 2019; Ikävalko 2021; Korkiamäki & Wirola 2022). Toisaalta myös perinteisessä hoivatutkimuksessa hoivan ruumiillisuuteen on suhtauduttu pitkään välttelevästi, vaikka kosketus on keskeinen ruumiillisuuden elementti hoivassa ja hoiva pitkälti ruumiillista kohtaamista (Tedre 2004, 41; Sointu 2016).

Nuorisotutkimuksellisen hoivatutkimuksen vähäisyyden vuoksi käynnyn teoreettisissa keskusteluissa pääasiassa angloamerikkalaisen mustan feministisen (kulttuurin) tutkimuksen ja antirasistisen kansalaisaktiivisuuden puoleen. Näiden esittämää kritiikkiä ja käsitteistöä ei voi siirtää sellaisenaan Suomessa tehtyyn (nuoriso) tutkimukseen, vaan keskustelujen soveltaminen edellyttää kritiikin poliittis-historiallista

ymmärrystä, etenkin mustien ja muiden rodullistettujen yhteisöjen hoivan muotojen historiallisesta paikantuneisuudesta ja taisteluista hoivan puolesta. Näkökulmien parissa on jo pitkään teoretisoitu hoivaa ja selviytymistä kollektiivisuuden näkökulmasta (esim. Lorde 1988; Heynen 2009; van Gelder 2016) ja osoitettu miten huolenpidon etiikka (*ethics of caring*) on keskeinen osa yhteisön ja yhteisöllisyyden rakentamista: kollektiivinen hoiva ei ole vain tapa ilmaista huolenpitoa ja rakkautta vaan myös tapa vastustaa sortoa (esim. Hill Collins 2002; Graham 2007). Myös kriittisen rodun teoriaan nojaavassa vammaistutkimuksessa (DisCrit) ja queer-tutkimuksessa on korostettu, ettei länsimaiseen tiedontuotantoon kiinnittyvä hoivatutkimus kiinnitä riittävästi huomiota siihen, miten mahdollisuus saada hoivaa kytkeytyy vahvasti etuoikeuksiin, kuten rotuun, sukupuoleen ja luokkaan (esim. Connor ym. 2015; Piepzna-Samarasinha 2018; Sharman 2021). Hoivaa kriittisesti ja toipumista poliittisesti tarkastelevissa teksteissä onkin peräänkuulutettu ajatusta radikaalista hoivasta (*radical care*), jossa hoiva perustuu hierarkisuuden sijaan vertaisuuteen, kollektiivisuuteen ja yhdessä hoivaamiseen (esim. Hubart & Kneese 2020; Spade 2020).

Vaikka keskustelu hoivan kollektiivisuudesta ja hoivainstituutioiden ulkopuolella ja reunamalla tuottuvasta radikaalista hoivasta on Suomessa vasta aluillaan (esim. Hallikas ym. 2023), on suomalaisessa hoivatutkimuksessa tunnistettu esimerkiksi hoivan käsitteen alistava ja objektiivoinen luonne, hoivan poliittisuus ja myös rodun, iän ja sosioekonomisen aseman kytkeytyminen niin hoivan saamiseen kuin sen antamiseen (esim. Anttonen ym. 2009; Hoppania ym. 2016; Kröger ym. 2019; Näre 2012; Vasara & Sihto 2023). Hoivan radikaalien arkisten käytäntöjen ja sen kollektiivisuutta tarkastelevien näkökulmien toivoisi kuitenkin tulevan keskeisemmäksi osaksi myös nuorisotutkimusta.

Näiden teoreettisten keskustelujen ja tutkimusaineistoni ristiin luennan kautta kehitän artikkelissa kanssahoivan käsitteen tavoitteeni pelkkiä hoivan tai vertaistuen käsitteitä syvemmin rasismia kokevien nuorten toisilleen tarjoaman huolenpidon ja hoivan ruumiillisuutta. Kanssahoivassa ”kanssa” ei ole pelkkä etuliite hoivaan. Sen tarkoituksena on korostaa nuorten keskinäisen huolenpidon ja hoivan yhteisöllisyyttä. Kanssahoiva on bell hooksin (2000/2016) kuvailemaa kollektiivista rakkautta, arvostusta, luottamusta ja sitoutumista tarjoten näin monikerroksisen lähestymistavan hoivan merkityksiin, muotoihin ja monimutkaisuuksiin. Ajattelen kanssahoivan hoivana toisen kanssa (*caring with*, Tronto 2013; Lehto 2015), tuntemisena toisen kanssa (*feeling with the other*, Noddings 2013, 30) ja vastavuoroisena kanssaolemisenä (*being-with each other*, Nancy 2020; ks. myös Lykke 2018). Se on vallankumouksellista rakkaustyötä (*revolutionary love work*, Piepznasamarasinhan 2018), kollektiivista itsensä rakastamista (*collective self-love and self-care* Lorde 1988; Abuelhiga 2013; Ahmed 2014) ja huolenpitoa itsestä ja toisista (Precarias a la deriva 2008, 318). Kanssahoiva on kykyä nähdä itsensä muissa: se on rakkautta, jossa toisen kipu otetaan itselle (Ahmed 2004/2018, 44) edellyttämättä vastavuoroisuutta.

Ruumiillisuutta havainnoivaa etnografiaa

Tutkimusaineisto ja siitä esittämäni analyysi perustuvat laajempaan rasismia ja mielenterveyttä käsittelevään tutkimushankkeeseen (RaMePOC: Racism, Mental Health and Young People of Colour, Suomen Akatemia 2020–2023). Hankkeen lähtökohtana oli rasismien ja mielenterveyden kytkösten tutkiminen nuorten ja heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten näkökulmasta.

Tutkimuksen etnografisen kentän muodostivat kaksi pääkaupunkiseudulla sijaitsevaa oppilaitosta (yläkoulu ja lukio), oppilaitosten läheisyydessä toimivat kaksi nuorisotaloa sekä kolme kolmannen sektorin mielenterveysjärjestöä. Hankkeessa tuotettu tutkimusaineisto koostuu näissä konteksteissa tuottamani etnografisten muistiinpanojen lisäksi nuoriso- ja mielenterveystyöntekijöiden (15), koulukuraattorien ja koulupsykologien (18) sekä 16–29-vuotiaiden nuorten (11) haastatteluista. Osan haastatteluista toteutin yhdessä hankkeessa mukana olleiden opiskelijoiden kanssa (Järvensivu 2023; Sullivan 2023; Needelman 2021).

Tässä artikkelissa keskityn muistiinpanoihin, joita kirjasin kuuden kuukauden ajan kolmessa nuorten vertaistukiryhmässä. Ryhmistä kahta järjesti kenttäkoulu (yläkoulu) oppilashuoltoryhmä yhteistyössä alueen nuorisotoimen kanssa ja kolmatta kaksi mielenterveysjärjestöä. Ryhmiin osallistui kaiken kaikkiaan 29 nuorta ja niitä veti seitsemän ohjaajaa. Yläkoululaisten kahteen ryhmään, eli poikaryhmiin, kuten ohjaajat ryhmiä kutsuivat, osallistui yhteensä 14 poikaa. He olivat 7–8.-luokkalaisia, 13–15-vuotiaita poikia, jotka oli kutsuttu ryhmään ensisijaisesti koulunkäyntiin liittyvien haasteiden takia. Kaikilla paitsi kahdella pojalla oli omakohtaisia kokemuksia rasismista. Mielenterveysjärjestöjen toteuttamaan ryhmään osallistui yhteensä 15 nuorta, 11 tyttöä ja 4 poikaa, jotka olivat iältään 17–18-vuotiaita ja opiskelivat toisella asteella lukiossa. Heillä kaikilla oli omakohtaisia kokemuksia rasismista, ja toisin kuin poikaryhmissä, nämä kokemukset toimivat ryhmän koollekutsumisen lähtökohtana.

Kaikkia ryhmiin osallistuneita nuoria voisi kuvata monin tavoin hyvin tavallisiksi, pääkaupunkiseudun monikulttuurisilla alueilla asuviksi, koulua käyviksi nuoriksi. Erityisiä heidän kokemuksistaan tekivät (kahta toisen poikaryhmän nuorta lukuun

ottamatta) heidän omakohtaiset, joskaan eivät identtiset, kokemuksensa rasismista. Nuorista monella, poikaryhmissä kaikilla, oli myös asiakkuussuhde oppilashuoltoon ja osalla sosiaalihuollon, kuten lastensuojelun, palveluihin. Ryhmissä jaetut kokemukset ja niihin tarvittava tuki rakentuivat pitkälti näiden kokemusten kehystämänä.

Ryhmiä tapaamisia järjestettiin pääsääntöisesti kerran viikossa, tunnista kahteen per kerta ja niiden sisältö perustui yhdessäoloon ja ryhmämuotoiseen keskusteluun. Nuorille annettiin vapaus osallistua toimintaan sen verran kuin he halusivat, mutta niiden nuorten perään nuorten, jotka olivat useampia kertoja pois, kyseltiin ja heitä houkuteltiin palaamaan. Ryhmien lähtökohtana oli tarjota matalan kynnyksen tukea nuorten arjen haasteisiin ja sitä kautta tukea mielenterveyttä. Ohjaajina toimi moniammatillinen verkosto, joka koostui koulukuraattoreista, nuorisotyöntekijöistä ja mielenterveytyön ammattilaisista sekä sosiaalialan opiskelijoista. Seitsemästä ohjaajasta viidellä oli omakohtaisia rasisminkokemuksia, ohjaajista kuusi oli miehiä ja yksi nainen.

Suhtauduin aluksi varauksella ryhmien ohjaajien kutsuun osallistua vertaistukiryhmiin. Epäröin ääneen oikeuttani osallistua vertaisuuteen perustuvaan toimintaan, jonka kohderyhmään en itse kuulunut, edes tai varsinkaan tutkijuuteni varjolla (ks. myös Honkasalo 2011, 58). Ohjaajat ja myöhemmin myös nuoret pitivät kuitenkin tärkeänä, että tutkimukseni myötä nuorten kokemustieto rasismista ja sen vaikutuksesta mielenterveyteen tulisi kuulluksi myös sellaisille tahoille, ”jotka tekevät päätöksiä nuorten elämään liittyen heitä koskaan kohtaamatta” (Yassiin, ohjaaja). Pidän tätä keskeisenä osana antirasistista tutkimusagenda, johon luen kuuluvaksi tutkijan aktiiviseen muutokseen tähtäävän roolin, tiedon tuottamisen dialogissa tutkimuksessa mukana kulkevien ihmisten kanssa ja heidän näkemystensä saattamisen laajemman yleisön

tietoon (Honkasalo 2011, 49; Dei 1996, 253). Se, että minut valkoisena tutkijana kutsuttiin tiloihin, joissa vertaisuus rakentuu mustuudelle, ruskeudelle ja rasismien omakohtaisille kokemuksille, ja joissa oli itseni lisäksi vain muutama muu valkoinen ihminen, on edellyttänyt tutkimuseettisten pohdintojen lisäksi jatkuvaa valppaana oloa ja valkoisuuteni ja etuoikeuksieni reflektointia sekä sen pohtimista, mitä ja miten minun on mahdollista tietää rasismista valkoisuuteni asettamissa rajoissa (ks. myös Rastas 2007; Seikkula 2020; Souto 2022). Ennen ryhmiin osallistumista olin pyrkinyt rakentamaan luottamukseen ja vastavuoroisuuteen perustuvaa tutkimusyhteistyötä ryhmien ohjaajien kanssa esimerkiksi kyselemällä ja kuuntelemalla heidän toiveitaan ja tarpeitaan siitä, miten tutkimukseni ja läsnäoloni ryhmissä olisi hyödyksi heille ja nuorille, ei vain minulle ja tutkimukselleni. Sitoutumistani vastavuoroisuuteen pyrin osoittamaan myös toimimalla kenttäjakson aikana vapaaehtoisena lukiolaisten ryhmää järjestävässä mielenterveysjärjestössä sekä asettumalla kuulolle tilanteissa, joissa ohjaajat toivoivat arjen kohtaamisten reflektointia. Tulkintani mukaan näin toimimalla onnistuin rakentamaan keskinäistä luottamusta, mikä edisti luottamuksen rakentumista myös nuorten kanssa.

Osallistuin kaiken kaikkiaan 24 ryhmätapaamiseen, joista yhteentoista poikaryhmissä marraskuun 2021 ja maaliskuun 2022 välillä ja kolmeentoista tapaamiseen lukiolaisten ryhmässä keväällä 2023. Poikaryhmissä käytyjä keskusteluja ja tekemiäni havaintoja peilaan myös havaintoihini heidän koulustaan, jossa vietin kenttäjakson aikana yhteensä 15 päivää. Ryhmätapaamisissa kuulostelin säännöllisesti osallistumiseni vaikutusta ryhmien ilmapiiriin. Muistutin ohjaajia ja nuoria, että mikäli läsnäoloni koettaisiin tavalla tai toisella häiritseväksi, tunkeileväksi tai keskusteluihin ja avoimuuteen vaikuttavaksi,

jättäisin tietyt tapaamiset väliin tai lopettaisin ryhmiin osallistumisen kokonaan. Koska sekä nuoret että ohjaajat vakuuttivat, ettei läsnäoloni ole häiritsevää ja koska ohjaajat kokivat, etteivät nuoret varo sanojaan puhuessaan rasismista (mitä kuulemma tapahtuu usein valkoisten läsnä ollessa), jatkoin yhteisymmärryksessä ryhmiin osallistumista.

Käytännössä osallistumiseni tarkoitti mukana ”ringissä” istumista, aika ajoin myös keskusteluun osallistumista pelkkien muistiinpanojen kirjaamisen sijaan. Koska en valkoisuuteni vuoksi joudu kokemaan rasismia henkilökohtaisesti, osallistuin rasismia koskeviin keskusteluihin esimerkiksi jakamalla nuorille tutkimustietoa rasismista. Seksuaalista häirintää koskeviin keskusteluihin osallistuin hieman aktiivisemmin jakamalla myös oma-kohtaisia kokemuksiani, vaikka en valkoisen (nyt keski-ikäisen) ruumiillisuuteni vuoksi voinut samaistua täysin niihinkään. Johanna Aromaan ja Miia-Leena Tiilin (2018, 278) tavoin ajattelen, että empaattisen eläytymisen ja nuorten kokemuksille herkistymisen kautta jonkin asteisen ymmärryksen saavuttaminen oli kuitenkin mahdollista ruumiillisen empatian toimiessa tienä nuorten ruumiilliseen tietoon. Havaintojeni pohjalta kirjoittamani analyysi on kuitenkin kirjoitettu valkoisen cissukupuolisen naistutkijan ruumiillisuuden läpi, jonka kautta en varmastikaan ole tavoittanut kaikkea sitä ruumiillisuutta, mikä rasismien kokemisessa ja ryhmissä tuottuvassa hoivassa on ollut läsnä.

Tutkimuskirjallisuuden ja aineiston välisen vuoropuhelun (Ikävalko 2021) ja teorian kanssa ajattelun (Jackson & Mazzei 2012) kautta hahmotan muistiinpanoistani episoodeja, joissa luen nuorten sanoittavan tai ilmentävän rasismien ja hoivan ruumiillisuutta ja tulkitsen kanssahoivan tuottuvan. Aloitan analyysiluvut tarkastelemalla, millaisia rasismien ja rodullistamiseen kiinnittyviä ruumiillisia muistoja nuoret vertaistukiryhmissä

jakoivat ja miten nämä jaetut kokemukset muodostivat yhteyksiä ja aktivoivat kanssahoivaa. Tämän jälkeen tarkastelen kosketuksen merkitystä ja monitulkintaisuutta nuorten arjessa ja kysyn, milloin kosketus on hoivaa häiriöön, milloin hoivaavaa häiriötä. Loppuluvussa kokoan artikkelin keskeisimmät löydökset ja kiinnitän kanssahoivan antirasistisen kansalaisaktiivisuuden historialliseen jatkumoon.

Rasismi ruumiillisina muistoina ja mielen kolonisointina

Debra Walker King (2008) kuvaa mustan kivun (*Black pain*) käsitteellä niitä systemaattisia rasistisia ja rodullistavia toimintatapoja, joilla valkoiset ovat kautta historian nöyryyttäneet ja häpäisseet mustia kehoja, mutta vähätelleet aiheuttamaansa kipua. Ruumiilliset muistot ja rasismien aiheuttama kipu voivat kuitenkin olla vaikeita kuvata ja näyttää toteen, vaikka ne nousisivatkin tietyissä tilanteissa muistoina pintaan. Nuorten vertaistukiryhmissä rasismien ruumiilliset muistot ilmenivät nuorissa erilaisina reaktioina, kuten äänen tai kehonkielen muuttumisena, ääninä, vapinana, kyynelienä ja epäuskoisina hymyinä, kun tapaamisissa siirryttiin alun kuulumiskierroksen jälkeen keskustelemaan rasismikokemuksista. Tulkitsen näiden ruumiillisten reaktioiden korostavan rasismien kokemusten affektiivista voimaa, jonka ruumiilliset muistot ovat säilöneet (Povranovic Frykman 2020, 63).

Nuorten ruumiin muistiin olivat kerrostuneet paitsi yksittäiset rasistiset tapahtumat ja kokemukset (Ovaska 2019, 24), myös se, millaiset toiminnot ja liikkumisen ehdot olivat sallittuja heidän kehoilleen eri tiloissa. Ryhmissä ruumiilliset ja tilalliset muistot olivat läsnä keskusteltaessa erityisesti niin sanotuista vessaepisoodeista, jotka toivat esille nuorten kokemuksen heidän ruumiillisuu-

teensa kohdistuvasta rodullistavasta ja sukupuolittuneesta nöyryyttämisestä.

Maleek kertoo opettajasta, joka nolaa häntä toistuvasti vessakäyntien takia. Eräällä oppitunnilla Maleekilla on kestänyt vessassa tavallista pidempään ja pojan tultua takaisin luokkaan opettaja on naureskellut ivallisesti koko luokan edessä: ”Kävitkö sä siellä synnyttämässä?” (Muistiinpanoja poikaryhmästä.)

Tyla kertoo tilanteesta oppitunnilla, jossa opettaja ei ole päästänyt häntä vessaan hänen lukuisista pyynnöistään huolimatta. Samalla tunnilla opettaja on kuitenkin päästänyt toisen ”mutta valkoisen” oppilaan vessaan. Kun Tyla on ihmetellyt tätä ääneen, opettaja on ärsyntynyt ja sanonut, että Tyla häiritsee vessaepisodillaan oppituntia. Nuoret kertovat, että samanlaista vessassa käymisen kontrollointia tapahtuu muillakin tunneille ja ”just meille”. Toisen opettajan tunnilla (mies)opettaja on vaatinut Tylaa kertomaan koko luokan edessä, milloin hänellä on kuukautiset, jotta opettaja voi arvioida onko vessatarve todellinen ja kuinka kauan vessassa käyminen voi maksimissaan kestää. (Muistiinpanoja lukiolaisten ryhmästä.)

Nöyryyttäminen on kautta historian ollut valkoisten tapa alistaa mustia ihmisiä ja heidän kehojaan (Menakem 2021). Fyysisen pahoinpitelyn lisäksi nöyryyttäminen on ollut keskeinen sorron ja epäinhimillistämisen elementti, jolla esimerkiksi orjuutetuilta ihmisiltä riistettiin ihmisarvo ja itsekunnioitus (Wilkins ym. 2013; Harrison 2020). Kuten Philomena Essed (2002, 207) on todennut, nöyryyttäminen on edelleen keskeinen arkipäivän rasismien muoto, jota myös ryhmien nuoret joutuivat kokemaan valkoisten opettajien taholta (ks. myös Juva 2019, 67; Karvonen ym. 2018). Maleekin ja Tylan jakamat kokemukset herättivät ryhmässä kiivasta keskustelua siitä, että ”nolaamista tehdään nimenomaan meille” (Zena, nuori) ja että ”opettajat tykkää nolata meitä” (Damini, nuori). Kokemuksiin liittyi siis sekä henkilökohtainen että kollektiivinen nöyryytyksen

kokemus (Fanon 1952/2008, 112). Julkiseen nolaamiseen liittyvä ruumiillisuuden ja ruumiin toimintojen kontrollointi näyttäytyivät nuorten silmissä opettajien keinona pitää heidät ruodussa ja havainnollistaa ei-toivotun käytöksen eli vessassa ramppaamisen seurauksia (vrt. Korhonen 2020, 7–8), joka kuitenkin nuorille symboloi nöyryytystä, joka oli ”loukkaavaa, todella loukkaavaa” (Tyla, nuori). Kipeitä nöyryyttämiskokemuksista teki ei vain niiden toistuminen, vaan niiden toistuminen ”meille”.

Sen, että nuoret korostivat nolaamisen kohdistuvan ”nimenomaan meihin”, voi tulkita kerronnallisena tehokeinona, jolla he varmistivat, että edes ryhmässä heidän kokemuksensa tulivat kuulluiksi. Nöyryyttämiskokemusten jakaminen ryhmässä herätti nuorissa myös voimakkaita ruumiillisia tuntemuksia ja tunteita. Toisin kuin itse tapahtumatilanteissa, joista on luettavissa jonkinasteista lamaantuneisuutta tilanteen hämmentävyyden vuoksi, ryhmässä kokemusten jakaminen nosti esiin vihasuutta. Esimerkiksi Tylan ruumiillisuus ilmensi kiihtyneisyyttä ja tuohtumista, hänen kehonsa tärisi ja hän puhui nopeasti, mikä kertonee kokemuksen intensiteetin säilymisestä hänen ruumiissaan kerrontahetkeen asti (ks. myös Povrzanovic Frykman 2020, 45). Nöyryyttämisen toistuvuus oli aiheuttanut joissakin nuorissa myös turvattomuuden tunnetta, jonka seurauksena he eivät enää halunneet mennä kyseisten opettajien tunneille. Nöyryytyksen aiheuttama kipu oli siis asettunut kehoon ja mieleen.

Koska koulun arjessa nöyryyttämisen aiheuttaman vihan purkautumistiet ovat pitkälti tukittuja (ks. Fanon 1961/2003), ryhmien ohjaajat kehottivat nuoria toimimaan jatkossa kollektiivisesti ja nousemaan yhdessä vastarintaan vastaavissa tilanteissa. Ryhmässä mietitettiin konkreettisia toimintatapoja, kuten sanavalintoja, joita nuoret voisivat tilanteissa käyttää. Ohjaajat tarttuivat myös

nuorten vihaisuuteen ja vaikka ryhmissä pyrittiin hillitsemään ja tuomittiin väkivaltaan ryhtymistä, osoittivat ohjaajat nuorille, että heillä oli ymmärrettävä syy ilmaista vihaa opettajien aiheuttaman kivun ja häpeän vuoksi. Kun itselle aiheutunut kipu koetaan vääryudeksi, reaktiona on usein viha (Ahmed 2004/2018). Vihaan liittyvät reaktiot ovat merkittäviä myös siksi, että kerrottuaan vessaepisodista Tyla kuvasi turhautumistaan toivomalla olevansa valkoinen.

Tyla: Oikeesti, I wish I was white!

Tylan lausahduksen, olisinpa valkoinen, voi tulkita rasismien aiheuttaman kivun vaatimalla dramatisoinnilla, jonka mielen kolonisointi (Fanon 1961/2003) aiheuttaa, mutta se osoittaa myös, kuinka rasismien kokeminen voi sisäistyä itseinhoksi ja häpeäksi omaa mustuutta kohtaan, mikä saa kokijan esittämään toiveen valkoisuudesta. Toiveellaan olla valkoinen Tyla tuskin tarkoitti kirjaimellisesti haluavansa olla valkoinen, mutta hän ilmaisi sillä ymmärrystä siitä, että valkoisena elämä olisi helpompaa. Siten lausahduksen voi tulkita voimakkaana ilmauksena mustuuden kokemuksesta ilmentäessään ajatusta mustuuden toiseudesta ja alemmuudesta suhteessa valkoisuuteen (Fanon 1952/2008).

Ryhmässä ohjaajat tarttuivat Tylan lausahdukseen ja kehystivät sen kanssahoivaksi, kollektiiviseksi kokemukseksi ja keskusteluksi sisäistetystä rasismista (esim. Poku 2022; Seet 2020; Smith 2020), jonka kautta ryhmässä alkoikin löytyä sanoja vaietuille kokemuksille.

Daniela (ohjaaja) kysyy ymmärtävätkö nuoret mitä tarkoittaa sisäistetty rasismi. Osa nyökkäilee. Daniela kertoo, että rasismien sisäistäminen on usein selviytymiskeino, sillä toistuvista rasismien kokemuksista herää helposti ajatus, että olisi helpompaa olla valkoinen.

Daniela: Surullista, mutta se on meissä kaikissa varmasti jossain määrin.

Yassiin (ohjaaja) jakaa kokemuksensa nuoruudesta, kuinka turhautuminen toistuviin rasismien kokemuksiin sai hänet kirjoittamaan rakennuksen seinään suurin kirjaimin HALUAN OLLA VALKOINEN.

Yassiin: Mä ajattelin, et olis vaan helpompaa, jos olisin valkoinen.

Sara (nuori): Mä halusin kans olla pienenä valkoinen, et ois vaaleet hiukset.

Sara kertoo, että toive olla valkoinen kumpusi esimerkiksi lastenohjelmista ja myös siitä, että kadulla kävellessä ihmiset katsoivat häntä ja ihmettelivät, kun hän (ruskea lapsi) sanoi (valkoiselle) äidilleen suomeksi ”äiti”.

Sara: Jotkut kysyi mun äidiltä et onko mä adoptoitu. Mä kysyin mun äidiltä, et oisitko toivonut vaaleeta lasta, ei tällasia hiuksia (osoittaa hiuksiaan).

Äiti vastas et sun ihonväri on kaunis.

Daniela (liikuttuneena): Ulkopuolisten sanat on vahvat. Vaikka äidin sanat suojelee, ulkopuolisten sanat on vahvat.

(Muistiinpanoja lukiolaisten ryhmästä)

Kuten Fanon (1952/2008) kirjoittaa, toive olla valkoinen on pohjimmiltaan toive tulla nähdyksi – toive tulla kohdelluksi ihmisenä kaikessa mustuudessa. Ryhmien nuoret olivat oppineet jo varhaislapsuudessaan, että toive nähdyksi tulemisesta toteutuisi tulemalla valkoisten kaltaiseksi. Seuraavassa episodissa lukiolaisten ryhmän tytöt jakavat muistoja tilanteista, joissa he olivat pyrkineet tekemään kehoistaan valkoisuuteen sopivampia suoristamalla kiharoita hiuksiaan tai toivomalla sinisiä silmiä sulautuakseen valkoisuuteen.

Amina: Ala-asteella mä vihasin mun kiharoita hiuksia, halusin suoristaa ne. Ruotsin kirjassa oli kuvattuna tyttö, jolla oli isot kiharat hiukset ja pojat nauro, että ihan ku mun hiukset. Kaikki koski mun hiuksiin. Mä halusin suorat.

Sara: Mul oli tosi iso viha kiharia hiuksia kohtaan. Lukion alussa aloin tykkää niistä, katoin YouTubesta videoita eri hiustyypeistä, mut sit jotain tapahtui ja aloin taas suoristaa.

Zena: Päiväkodissa mä olin ainoa ulkomaalainen, ainoa jolla oli tummat silmät ja hiukset, niin mä halusin blondaa. Ala-asteella aloin kulkee enemmän oman kulttuurin kavereiden kanssa. Mut eskarissa

kuulin et on olemassa leikkaus, jolla voi vaihtaa silmien väriä. Mun vanhemmat sano et “oo ylpee sun kulttuurista”, mut kaverit sano “et saa leikkii meidän kaa”.

Daniela (ohjaaja): Oorteko toivonut, ettette näytä tältä?

Nyökkäilyä.

(Muistiinpanoja lukiolaisten ryhmästä.)

Episodissa tytöt käyttivät ruumiillisia muistojaan palauttaessaan mieleen rodullistamisen aiheuttamaa kipua. Rodullistettujen kauneusihanteiden sisäistämisen kautta he olivat kokeneet inhoa omasta mustuudestaan (Robinson 2011, 359) jo varhaislapsuudessa. Saran toteamus, ”mut sit jotain tapahtui ja aloin taas suoristaa”, osoittaa kuinka menneisyyden aktiivinen läsnäolo voi taltioitua ruumiiseen (Tumarkin 2013, 315). Myös Aminan kokemus kiharoiden hiusten vihaamisesta ja sen vuoksi niiden suoristamisesta kertoo rodullistamiseen liittyvien ruumiillisten tunneestimusten pysyvistä vaikutuksista: jos valtavirran kauneuden kuvastoon ei voi samastua, on mahdotonta kokea itsensä kauniiksi (Mäki-Penttilä 2022, 95). Tyttöjen jakamista kokemuksista onkin luettavissa kolorismin eli sellaisen ajatusmallin pitkäaikainen psyykinen vaikutus, jossa mustuus ja ruskeus ja niihin viittaavat piirteet, kuten tummat silmät ja kiharat hiukset, nähdään jonakin, josta halutaan päästä eroon (Eid 2022, 8).

Ryhmässä yksittäisistä ruumiillisista kipeistä muistoista muodostui kuitenkin kanssahoivan lähde niiden kiinnittyessä jaettuihin kivun tuntemuksiin (Rajan-Rankin 2021). Rodullistamisen repimien mielten kohtaamisen myötä tyttöjen kehoihin asettunut kipu alkoi hiljalleen muuttua kanssahoivaksi, jota ilmenettiin ryhmässä koskettamalla toista, myös hiuksia, hellästi ja luvan kanssa. Näin ryhmän ulkopuolella, valkoisuuden tiloissa (Mirza 2018) häpeälliseksi leimatut ”isot kiharat hiukset” (Amina, nuori) otettiin hal-

tuun niistä nauttien, minkä myötä tyttöjen ruumiillisuuteen kohdistunut tunkeileva kiinnostus ja kosketus muuttui turvan, lohdun ja toipumisen tuojaksi.

Kosketus: hoivaa häiriöön vai hoivaavaa häiriötä?

Sara: Metrossa yks äijä pisti käden mun reidelle.

Mua alko ällöttää itteni, mul tuli kehossa kuuma.

Candice: Mul tulee kans ällö olo itestä.

(Muistiinpanoja lukiolaisten ryhmästä.)

Nuorten ryhmissä jakamat kipua tuottavat kosketuskokemukset olivat äärimmäisen latautuneita, ja niihin liittyi monia tunteita ja aistimuksia, kuten Saran ja Candicen keskustelu sekä edellä esitelty hiuksiin liittyvä episodi jo toi esille. Ryhmissä jaettuja kosketusmuistoja dominoivat kosketuskokemukset, joissa erilaiset julkiset tilat, koulu mukaan lukien, näyttäytyivät riskinä omalle ruumiilliselle ja psyykkiselle koskemattomuudelle (Hautaniemi 2001, 157). Poikien kokemuksissa rasismi kietoutui pääasiassa fyysisen väkivallan uhkaan, tyttöjen kokemuksissa seksuaaliseen väkivaltaan, mutta kokemukset myös risteytyivät oletettujen sukupuolikategorioiden yli.

Väkivaltakokemuksista puhuessaan nuorten kehoissa oli aistittavissa levottomuutta, mikä ilmeni esimerkiksi liikehdintänä ja asennon vaihtamisena, kerronnan keskellä syntyvinä hiljaisina hetkinä, kyynelten nousemisena silmiin, äänen särähtelynä ja vaimentumisena sanojen jäädessä kurkkuun. Vaikeutta sanallistaa rasistisen väkivallan kokemuksia ilmenettiin myös huumorilla. Ryhmätapaamisten edetessä ohjaajat oppivat kuitenkin tulkitsemaan tilanteita niin, että ”nyt ei voi taas yhtään tietää mitä on tulossa, kun teitä hihityttää noin kamalasti” (Daniela, ohjaaja). Nuoret myös vähätelivät

kokemaansa väkivaltaa viittaamalla esimerkiksi seksuaalisen häirinnän jokapäiväisyyteen toteamalla, että ”perseestä gräppääminen on ihan perus, ihan basicia” (ks. myös Nyyssölä ym. 2023, 174–175).

Tulkitsen, että vitsailemalla ja vähättelemällä väkivallan kokemuksia nuoret osoittivat samanaikaisesti sekä tarvetta puhua kokemuksestaan että haluavansa vaieta niistä. Kokemuksen muotoilu tapahtumaksi, jolle hihiteltiin tai jota vähäteltiin huumorin kautta, auttoi todennäköisesti etäännyttämään omakohtaisista kipeistä muistoista, jolloin niistä oli helpompi puhua (Povrzanovic Frykman 2020, 41). Näin toimiessaan nuoret todennäköisesti myös lievensivät esiin noussutta jännitystä, sillä monet puhuivat väkivallan kokemuksestaan ja niihin kiinnittyvistä kosketusmuistoista ryhmissä ensimmäistä kertaa avoimesti ääneen. Toisaalta kipeille kokemuksille hihittelyn voi tulkita merkinä vahvuudesta, sillä huumorin avulla nuoret ”loivat järjestystä kokemustensa järjettömyyteen” (mt., 41).

Väkivaltaisten kosketuskokemusten aiheuttamaan kipuun näytettiin toivovan hoivaa, lohdutusta ja vahvistusta nimenomaan toisen samanlaisen kokemuksen jakaneen nuoren hoivaavan kosketuksen kautta (ks. myös Méndez de la Brena 2022; Ikävalko 2021). Kerrontatilanteissa ja niiden jälkeen nuoret hakeutuivat yhä lähemmäs toisiaan, nojautuivat toisiinsa ja halusivat lujasti. Kun sanat alkoivat säristä, oma käsi saatettiin laittaa hellästi, mutta tiukasti toisen ympärille, päätä, hiuksia ja selkää silitellen. Kaverin kainaloon ja sohvalle käperyttiin entistä syvemmälle; riitti, että toinen ”oli rinnalla” (*being alongside*, Latimer 2013) pahimman kivun hetkellä (Méndez de la Brena 2022, 34). Koska kokemukseen pystyttiin samaistumaan ja siten jakamaan kertojan kipua (Borsch ym. 2021) kosketuksen kautta koettiin kollektiivista yhteenkuulumista.

Tärkeää näytti olevan myös niin sanottu sanaton kosketus eli nuorten toisilleen luomat

lempeät katseet ja huokaukset, joilla he osoittivat tukea ja ymmärrystä. Näin nuoret tulivat välittäneeksi toisilleen turvallisuutta ja lämpöä paitsi fyysisen kosketuksen myös katseen välityksellä, mikä osoittaa sen, kuinka katse ja kosketus voivat yhdistyä toisiinsa saumattomasti (Kolehmainen & Kinnunen 2020, 90). Samalla nuorten julkisissa tiloissa väkivalloin kohdelluista kehoista muodostui hoivan lähde ja turvan tuoja. Ryhmissä kosketus muuttui yhteen tulemiseksi, tavaksi liittyä yhteen toisen kanssa, toista kohti. Kosketuksen kautta välitettiin syvää huolta ja hoivaa sekä osoitettiin toisille, että myös musta ja ruskea keho on rakastettu ja ansaitsee tulla rakastetuksi ja hoivatuksi kaikessa mustuudessaan. Näin kosketus kiinnittyi erottamattomaksi osaksi kanssahoivaan liittyvää psyykkistä sidosta, joka kannatteli nuorten keskinäistä solidarisuutta myös ryhmien ulkopuolella.

Nuorten jakamat kosketusmuistot tekivät näkyväksi myös kosketuksen sukupuolittuneisuuden. Jos yläasteen arjessa ei ole yleisesti tapana osoittaa julkisesti hellyyttä, poikien kesken emotionaalista haavoittuvuutta ja hellyyden osoittamista vältellään vieläkin hanaammin (Peltola 2018). Myös julkisessa keskustelussa musta maskuliinisuus rakentuu usein vastakkaisena rakkaudelle ja huolenpidolle, jonka seurauksena mustien ja ruskeiden poikien kehojen likeisyys yhdistetään lähinnä fyysiseen väkivaltaan (esim. Haapajarvi & Junnilainen 2014; Tolonen 2019; Malm ym. 2023). Myös nuorisotutkimuksessa poikien välittävä kosketus on jäänyt taka-alalle tutkimuksen keskittyessä tarkastelemaan ja purkamaan mustaa maskuliinisuutta väkivaltatutkimuksen kontekstissa (esim. Honkatukia & Suurpää 2016; Keskinen 2016).

Mielikuvat mustasta maskuliinisuudesta vastakkaisena rakkaudelle, huolenpidolle ja hoivalle elivät vahvana myös ryhmien nuorten kokemuksissa. Yläasteikäisten poikien ruumiillisuudesta keskusteltiin sekä koulun

arjessa että ryhmissäkin niin, etteivät he ruumiillisuudellaan häiritse julkisessa tilassa kanssakulkijoita ja siten altistuisi rasistiselle ja fyysiselle väkivallalle (ks. myös Hautaniemi 2001, 162). Seuraava episodi poikaryhmästä kuvaa, miten kahden mustan pojan keskinäinen hellä kosketus tuli koulun arjessa tulkituksi epäsovivana ja epäkelpona toimintana, väärintekemisenä ja häiriönä.

Sakari (ohjaaja) kysyy Rachidilta ja Mehdiltä merkinnöistä, jotka he ovat saaneet Wilma-järjestelmään häiritsevistä käytöksistä. Pojat kertovat, että he ovat saaneet merkinnät, koska ovat istuneet tunnilla lähekkäin demonstroiden kaulakkain olemista ja halaamista.

Sakari: No voisitteko te istua vähän kauempana toisistanne, jos se häiritsee sitä opettajaa?

Pojat (puolustellen): Ei! Kun me halutaan istua lähekkäin, koska, tiitäsä, me autetaan toisiamme! (Muistiinpanoja poikaryhmästä.)

Episodissa poikien keskinäinen huolenpito ja hellyys tulevat erityisellä tavalla esille. Ensinnäkin luen episodista koulun aikuisten tarvetta kontrolloida poikien keskinäistä olemista (Korkiamäki & Wiros 2022). Käytännössähän poikia rankaistiin siitä, että he osoittivat hellyyttä ja hoivaa toisiaan kohtaan. Toisaalta poikien keskinäisen hellyyden ja hoivan osoittaminen koskettamalla avoimesti yläasteen arjessa osoittaa emotionaalista läheisyyttä ja rohkeutta (Kiilakoski & Lanos 2022, 159). Toiminnallaan pojat outoutuivat ja vastustivat mustaan maskuliinisuuteen liitettyjä väkivaltastereotyyppioita, jotka olivat vahvasti läsnä heidän arjessaan (ks. myös Mankki 2021). Kolmanneksi koskettamalla toisiaan pojat täyttivät arjessaan kohtaamaansa hoivavajetta, johon koulun aikuiset suhtautuivat varsin välinpitämättömästi.

Tulkitsenkin poikien toiminnan esimerkkinä radikaalista hoivasta (Hobart & Kneese 2020). Radikaalia poikien keskinäisestä hoivasta teki heidän tapansa asettaa toinen kai-

ken edelle ja koskettaa toista tavalla, joka ei hyödyttänyt itseä vaan päinvastoin hankaloitti heidän asemaansa koulussa aiheuttaen ongelmia, kuten huonon käytöksen merkintöjä. Tulkitsen myös, että vertaistukiryhmä toimi pojille radikaalin hoivan vahvistajana, sillä ryhmässä läheisyydelle ja kosketukselle annettiin tilaa. Ryhmätapaamisissa pojat hakeutuivatkin toistuvasti toistensa kainaloon, istumaan lähekkäin, lähes sylkkäin, milloin toistensa hartioita hieroen, milloin hiuksia näperellen. Ryhmässä pojat saivat vahvistusta sille, että myös heillä, mustilla pojilla, on oikeus olla lähekkäin, kiertää käsi hellästi ”veljen” ympärille ilman arvostelevaa katsetta ja rankaisevia seurauksia. Näin ryhmä tuli tarjonneeksi pojille lepoaika (downtime, hooks 1994), kaivatun hengähdys hetken kesken koulupäivän, tilan, jossa toipua ja ladata akkuja, tilan, jossa kosketus tuotti hoivaa ja turvaa.

Olisi toivottavaa, että nuorten arjessa osallisina olevat aikuiset ymmärtäisivät, kuinka tärkeää toisista huolehtiminen ja hoivatuksi tuleminen on myös mustien ja ruskeiden poikien hyvinvoinnille (Brooms & Wint 2021). Kysymys kuuluukin, voitaisiinko kouluyhteisössä ja yhteiskunnassa laajemminkin ymmärtää ja myös hyödyntää poikien keskinäistä hoivaa voimavarana erityisesti niillä hyvinvoinnin ulottuvuuksilla, joilla poikien suhteet institutionaalisiin aikuisiin ovat helposti ristiriitaiset (ks. myös Korkiamäki & Wiros 2020).

Kanssahoiva osana historiallista antirasistista kansalaisaktivismia

Kollektiivisuuteen ja vertaisuuteen perustuva hoiva ja huolenpito ovat historiallisesti olleet keskeinen hoivan muoto mustien ja ruskeiden ihmisten yhteisöissä yhteiskunnissa, joissa institutionaalinen hoiva on aiheuttanut toipumisen sijaan kipua tai se on puuttunut

kokonaan (esim. Spade 2020; Washington 2008). Jo monien sukupolvien ajan nämä yhteisöt ovat järjestäytyneet auttaakseen toisiaan ja paikatakseen institutionaalisen hoivan puutteita sekä tarjotakseen tukea hoivapalveluissa kohdattuun rasismiin ja sortoon. Myös vertaistukitoiminnan juuret ovat mustassa kansalaisaktiivisissa, tarkemmin 1970-luvun New Yorkissa toimineiden mustien transaktivistien Marsha P. Johnsonin ja Sylvia Riveran perustamassa STAR Housessa, joka toimi turvallisena tilana kodittomille mustille transihmisille tavata vertaisia, levätä, ruokailla ja toipua yhdessä (Piepzna-Samarasinha 2018, 34).

Hoivan kollektiivisuuden ymmärtäminen osana historiallista antirasistista kansalaisaktiivismissä on auttanut ymmärtämään ja lukemaan toisin myös tässä artikkelissa tarkastelemiani kollektiivisen hoivan muotoja. Vaikka 2020-luvun pääkaupunkiseudun monikulttuurisia asuinalueita, joissa vertaistukiryhmiin osallistuneet nuoret asuvat, ei voi rinnastaa 1970-luvun New Yorkin Lower East Sideen, tarve vertaistuelle ja mustuutta ja ruskeutta juhlistaville tiloille on ilmeinen myös heille. Lisäksi vaikka institutionaalisen hoivan puutteet ovat Suomessa täysin eri luokkaa kuin Yhdysvalloissa, jossa esimerkiksi julkista terveydenhuoltoa ei ole, merkittäviä puutteita hoivajärjestelmässä on myös täällä, kuten nuorten kokemuksista on luettavissa.

Lapsuuden ja nuoruuden tulisi olla elämänvaihe, jolle on ominaista hoivan saaminen, ei niinkään sen antaminen (Sihto & Hokkila 2023). Vertaistukiryhmien nuoret joutuivat kuitenkin hoivaamaan toisiaan hoivattavana olemisen sijaan ja kehrittelemään vertaisuuteen perustuvia hoivan muotoja vastauksena virallisen hoivajärjestelmän puutteisiin (ks. myös Kiilakoski & Lanas 2022, 153). Vaikka kanssahoiva antaa nuorille paljon – luo yhteisöllisyyttä, vertaisuutta ja tuo turvaa – se voi kuitenkin myös uuvuttaa,

sillä hoiva tuottuu, ainakin osittain, hoivaa tarjoavan palvelujärjestelmän epäonnistumisesta. Olisi poliittisesti tärkeää, että hoivajärjestelmämme tarjoisi rasismia kokeville nuorille enemmän tiloja, joissa rasismien kokemuksista on turvallista puhua vertaisten ja turvallisten aikuisten kanssa: vastatiloja (*counterspace*, *counterpublics*, Mirza & Reay 2000; Mirza 2018; Rantakallio 2021), joissa jakaa ja kehitellä yhteisöllisiä keinoja selviytyä ja toipua sekä tiloja, joissa mustuus ja ruskeus kaikessa kauneudessaan ja ansaitsemassaan rakkaudessa asetetaan toiminnan keskiöön.

Uskon, että havainnoimani vertaistukiryhmät, joissa pyrittiin yksilölliset kokemukset ylittävään yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen, tarjosivat nuorille jotain sellaista, mitä on mahdotonta mitata panoksen ja tuloksen suhteen, nimittäin solidaarisuutta, läheisyyttä ja hoivaa. Jaettujen kokemusten kautta ryhmässä löytyi yhteyksiä ja kiintymystä, tunnetta rakastetuksi tulemistä. Kanssahoiva, jota nuoret ryhmissä tarjosivat ja vastaanottivat, rakentui yhdessä huolehtimiselle: hoivalle, jota saatiin ja annettiin omilla ehdoilla, itsenäisesti ja arvokkaasti sekä hoivalle, joka oli yhteisöä rakentavaa ja rakastavaa (Piepzna-Samarasinha 2018).

Mutta ei kanssahoivakaan ole täysin ongelmatonta. Ryhmissä oli havaittavissa erilaisia tapoja asettua toisen läheisyyteen ja jakaa hoivaa. Keskustelurinkiin muodostui vakiintuneet ja harkitut paikat, eikä nuorille ollut yhdentekevää kuka istui kenenkin viereen. On myös todennäköistä, että ryhmien ulkopuolelle jäi nuoria, joita ei syystä tai toisesta kutsuttu mukaan. Vertaistukiryhmät eivät siis avaudu kaikille nuorille samanlaisina kanssahoivan tiloina.

Kanssahoiva ei siis tarkoita idealisoitua versiota nuorten vertaisuudesta enkä tavoittelekaan sillä nuorten keskinäisen huolenpidon romantisoimista tai nuorten keskinäisten valtasuhteiden ohittamista. Pidän kuitenkin

tärkeänä, että kanssahoiva teoreettisena käsitteenä ja käytäntönä auttaa ymmärtämään ja näkemään nuorten kehojen likeisyyden kahdet kasvot: se mikä voi näyttäytyä ulkopuolisille häiriönä, voi olla nuorille jopa elinehto, ainoa tapa saada läheisyyttä ja hoivaa. Parhaimmillaan kanssahoiva voikin tarjota koko elämää kannattelevaa huolenpitoa tavoittaessaan hoivan poliittisuuden ja paikatessaan rasismien aiheuttamaa kipua. Esitän, että häiriön ja huolenpidon ristivedossa kanssahoiva muotoutuu ”mustuuden rakastamisen poliittiseksi vastarinnaksi” (hooks 1992) ja ”hiljaiseksi mellakaksi” (*quiet riot*, Mirza 2015), jolla nuoret osoittavat paitsi yhteenkuuluvuutta myös haastavat heihin kohdistuvaa rodullistavaa katsetta. Lopuksi peräänkuulutankin bell hooksin (1992) ajatusta mukailien rakastavaa katsetta kohdatesamme mustia ja ruskeita nuoria, jottei vastuu hoivasta jäisi kirjaimellisesti nuorten harteille.

Lähteet

- Abuelhiga, Soraya (2013) Woman walking heavy/ Brown worlds in her face: global(ized) identities and universal patriotism in the poetry of Suheir Hammad. *The Postcolonialist* 1 (1), 16–41.
- Ahmed, Sara (2014) Selfcare as Warfare. *Feminist killjoys* 25.8.2014. <https://feministkilljoys.com/2014/08/25/selfcare-as-warfare/> (Viitattu 27.2.2024)
- Ahmed, Sara (2004/2018) *Tunteiden kulttuuripoliittikka. [Cultural Politics of Emotion]*. Suom. Elina Halttunen-Riikonen. Tampere: Niin & Näin.
- Ahmed, Sara (2003) Pelon politiikka. Suom. Laura Huttunen. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 189–211.
- Ahmed, Sara (2000) *Strange Encounters: Embodied Others in Post-coloniality*. London: Routledge.
- Alin, Ella (2018) Vähättely vie terveyden. Rasismi kuormittaa mielen terveyttä. Entisestäään mielen terveyttä kuormittaa se, kun rasismien olemassaoloa ei tunnusteta. *Voima* 27.12.2018. <https://voima.fi/artikkeli/2018/vahattely-vie-terveyden/> (Viitattu 27.2.2024)
- Anttonen, Anneli & Valokivi, Heli & Zechner, Minna (2009) *Hoiva: tutkimus, politiikka ja arki*. Tampere: Vastapaino.
- Aromaa, Johanna & Tiili, Miia-Leena (2018) Empatia ja ruumiillinen tieto etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry, 258–283.
- Bauer, Eurydice & Sánchez, Lenny (2022) “In México, I was someone, but here I am a nobody”: An Immigrant Mother and Daughter Moving Beyond Love to Facilitate New Ways of Being. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 35 (6), 655–677.
- Borsch, Anne Sofie & Vitus, Kathrine & Skovdal, Morten (2021) School Caringscapes: Understanding How Time and Space Shape Refugee and Immigrant Adolescents’ Caring Practices and Wellbeing in Danish Schools. *Wellbeing, Space and Society* 2.
- Brooms, Derrick R. & Wint, Keisha M. (2021) Caring Now and Later: Black Boys’ Schooling Experiences of Relational Care. *Teachers College Record* 123 (9), 112–143.
- Burman, Erica (2019) *Fanon, Education, Action: Child as Method*. London: Routledge.
- Connor, David J. & Ferri, Beth A. & Annamma, Subini A. (toim.) (2015) *DisCrit – Disability Studies and Critical Race Theory in Education*. New York: Teachers College Press.
- Dei, George (1996) Critical Perspectives in Antiracism: An Introduction. *Canadian Review of Sociology and Anthropology* 33 (3), 247–267.
- Delgado, Richard (1995) *The Rodrigo Chronicles: Conversations About American and Race*. New York: New York University Press.
- Duncan, Garrett Albert (2002) Beyond Love: A Critical Race Ethnography of the Schooling of Adolescent Black Males. *Equity & Excellence in Education* 35 (2), 131–143.
- Eid, Mona (2022) Tummat silmät, ruskea tukka. Teoksessa Mona Eid (toim.) *Kiharoita. Kirjoituksia hiuksista*. Helsinki: Kustantamo S&S, 7–19.
- Eid, Mona (2019) Jakso 3: Rasismi, mielen terveyts ja koulu. Kaikkien koulu? podcast-tallenne. Ruskeat Tytöt Media. <https://www.ruskeattytot.fi/rmedia/kaikkienkoulu> (Viitattu 27.2.2024)
- Eid, Mona & Castaneda, Anu (2023) *Ulkomaalais- taustaisten nuorten hyvinvointi tutkimusten ja tilastojen valossa*. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, julkaisuja 73.
- Essed, Philomena (2002) Everyday racism. Teoksessa David Theo Goldberg & John Solomos (toim.) *A Companion to Ethnic and Racial Studies*. Malden, MA: Blackwell, 202–216.

- Fanon, Frantz (1961/2003) *Sorron yöstä. [Les damnés de la terre]*. Suom. Hilka Mäki. Helsinki: Like.
- Fanon, Frantz (1952/2008) *Black Skin, White Masks. [Peau noir, masques blancs]*. Käännös Richard Philcox. London: Penguin Books.
- Graham, Mekada (2007) The Ethics of Care, Black Women and the Social Professions: Implications of a New Analysis. *Ethics and Social Welfare* 1 (2), 194–206.
- Gomez, Judelysse & Reid, Lauren & Polanco-Roman, Lillian & Barney, Angela & Peyton, Clare & Olugbemiga, Oluwanifemi (2024) Self- and Collective Care as Radical Acts: A Mixed-method Study on Racism-based Traumatic Stress Among Emerging Adults. *American Journal of Orthopsychiatry* 94 (1), 61–76.
- Haapajärvi, Linda & Junnilainen, Lotta (2014) Nuorisojengit eriarvoisuuden mittarina. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (6), 709–711.
- Hallikas, Iivu & Niska, Ilse & Tölkö, Mili (2023) Radikaalia hoivaa. Hapuilua kohti toisenlaista tietämistä ja tekemistä. *Tiede & Edistys* 48 (1), 80–83.
- Harinen, Päivi (2005) *Mitähän tekis? Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen -tutkimushankkeen väliraportti*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja. <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/mitahantekis.pdf> (Viitattu 27.2.2024)
- Harinen, Päivi & Honkasalo, Veronika & Souto Anne-Mari & Suurpää, Leena (toim.) (2009) *Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 91.
- Harrison, Kevin S. (2020) *A name for the pain: examining the consequences of racial microaggressions in K-12 schooling from the perspectives of adult African American males*. Wichita, KS: Wichita State University.
- Hautaniemi, Petri (2001) Ihonväri ja syrjintä nuoren somalimiehen arjessa. Teoksessa Anne Puuronen & Raili Välimaa (toim.) *Nuori ruumis*. Helsinki: Gaudeamus, 153–169.
- Henttonen, Elina & Kareinen, Janne (2023) *”Kukaan ei synny vihaamaan”: nuorten dialogit rasismista ja syrjinnästä*. Helsinki: Oikeusministeriö, julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2023:34.
- Heynen, Nik (2009) Bending the Bars of Empire from Every Ghetto for Survival: The Black Panther Party’s Radical Antihunger Politics of Social Reproduction and Scale. *Annals of the Association of American Geographers* 99 (2), 406–422.
- Hill Collins, Patricia (2002) *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York: Routledge.
- Hinkula, Emma (2023) Rasistilääkärit. *YLE* 4.11.2023. <https://yle.fi/a/74-20058448> (Viitattu 27.2.2024)
- Hobart, Hi’ilei Julia Kawehipuaakahaopulani & Kneese, Tamara (2020) Radical care: survival strategies for uncertain times. *Social Text* 38 (1), 1–16.
- Honkasalo, Veronika (2011) *Tyttöjen kesken: monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo nuorisotyössä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 109.
- Honkasalo, Veronika & Souto, Anne-Mari (2007) Monikulttuurinen nuorisotyö. Teoksessa Tommi Hoikkala & Anna Sell (toim.) *Nuorisotyötä on tehtävä. Menetelmien perustat, rajat ja mahdollisuudet*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 76, 115–138.
- Honkasalo, Veronika & Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (2007) *Mikä tekee nuorisotyöstä monikulttuurisen? Kokemuksia, käytäntöjä ja haasteita 10 suurimmassa kunnassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 16. <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/kymppikerho.pdf> (Viitattu 27.2.2024)
- Honkatukia, Päivi & Suurpää, Leena (2016) Generational negotiations on young men’s criminality and ethnic hierarchies in Finland. Teoksessa Paul Van Aerschot & Patricia Daenzer (toim.) *The Integration and Protection of Immigrants. Canadian and Scandinavian Critiques*. London: Routledge, 187–198.
- hooks, bell (2000/2016) *Rakkaus muuttaa kaiken. [All about Love]*. Suom. Elina Halttunen-Riikonen. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry/ Niin & Näin.
- hooks, bell (1994) *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*. New York: Routledge.
- hooks, bell (1992) The Oppositional Gaze: Black Female Spectator. *The Feminism and Visual Cultural Reader*, 94–105.
- Hoppania, Hanna-Kaisa & Karsio, Olli & Näre, Lena & Olakivi, Antero & Sointu, Liina & Vaittinen, Tiina & Zechner, Minna (2016) *Hoivan arvoiset: vaiva yhteiskunnan ytimessä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Huuki, Tuija (2010) *Koulupoikien statustyö väkivallan ja välittämisen valokiilassa*. Oulu: Oulun yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta.
- Ikävalko, Elina (2021) Affektiivinen kuuluminen vertaisuuteen perustuvassa mielenterveysstyössä. *Sosiologia* 58 (4), 338–354.
- Jackson, Alicia Y. & Mazzei, Lisa A. (2012) *Plugging One Text into Another*. Teoksessa Alicia Y. Jackson

- & Lisa A. Mazzei (toim.) *Thinking with Theory in Qualitative Research: Viewing Data Across Multiple Perspectives*. Abingdon, Oxon: Routledge, 1–19.
- Juva, Ina (2019) *Who Can Be 'Normal'? Constructions of Normality and Processes of Exclusion in Two Finnish Comprehensive Schools*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Kasvatustieteellinen tiedekunta.
- Jäske, Alice & Waenthongkham, Janina & Niemi-Sampan, Priska (2022) *Mixed – suomalaista elämää kulttuurien risteyässä*. Helsinki: Kosmos.
- Järvensivu, Venla (2023) *Vaikeneva ja vaientava valkoisuuden tila. Koulun opiskeluhoito valkoisuutta tuottavana tilana*. Maisterintutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, Kasvatustieteellinen tiedekunta.
- Karvonen, Ulla & Heinonen, Pilvi & Tainio, Liisa & Routarinne, Sara & Ahlholm, Maria (2018) Opettajan kosketus oppilaiden koulumuistoissa: opettajan toimintaa selittämässä. *Kasvatus & Aika* 12 (4), 5–21.
- Keskinen, Suvi (2016) Borders of the Finnish Nation: Media Politics and Rape by 'Foreign' Perpetrators. Teoksessa Elisabeth Eide & Kaarina Nikunen (toim.) *Media in Motion: Cultural Complexity and Migration in the Nordic Region*. London: Routledge, 107–124.
- Keskinen, Suvi & Mkwesha, Faith & Seikkula, Minna (2021) Teoreettisen keskustelun avaimet: rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen. Teoksessa Suvi Keskinen & Minna Seikkula & Faith Mkwesha (toim.) *Rasismi, valta ja vastarinta: rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 45–68.
- Kiilakoski, Tomi & Lanan, Maija (2022) Kahden kehän koulu. Teoksessa Maija Lanan & Tomi Kiilakoski (toim.) *Häiriö? Näkökulmia työrauhan säröihin koulussa*. Tampere: Vastapaino, 151–174.
- Kinouani, Guilaine (2021) *Living While Black. The Essential Guide to Overcome Racial Trauma*. London: Ebury Press.
- Kivijärvi, Antti (2016) Maalta kaupunkiin? Nuoret maahanmuuttajamiehet ja Suomen sisäinen muuttoliike. Teoksessa Antti Kivijärvi & Marja Peltola (toim.) *Lapset ja nuoret muuttoliikkeessä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2016*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Terveyden ja hyvinvoinnin laitos & Nuorisosiain neuvottelukunta, 167–179.
- Kivijärvi, Antti (2015) *Etnisyyden merkityksiä nuorten vertaisuuhteissa. Tutkimus maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestön nuorten kohtaamisista nuorisotyön kentillä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 162.
- Kolehmainen, Marjo & Kinnunen, Taina (2020) Affektiiviset repertuaarit suomalaisten kosketuselämäkerroissa. Teoksessa Jenni Rinne & Anna Kajander & Riina Haanpää (toim.) *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Helsinki: Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry, 67–112.
- Korhonen, Venla (2020) Queerin häpeän ja queerin raivon yhteenkietoutuma produktiivisena ja affektiivisena voimana televisiosarjassa Black Sails. *Sukupuolentutkimus* 33 (4), 5–17.
- Korkiamäki, Riikka (2013) *Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaisuuhteissa*. Tampere & Helsinki: Tampere University Press & Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 137.
- Korkiamäki, Riikka (2014) "Jos mä nyt voisin saada ystäviä" – Ulkopuolisuus vertaisuuhteissa nuorten kokemana. Teoksessa Mika Gissler & Marjatta Kekkonen & Päivi Känkänen & Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti (toim.) *Nuoruus toisin sanoen – Nuorten elinolot -vuosikirja 2014*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 38–50.
- Korkiamäki, Riikka & Ellonen, Noora (2010) Ikätoverisuhteet sosiaalisina resursseina yläkouluikässä. *Nuorisotutkimus* 28 (3), 18–35.
- Korkiamäki, Riikka & Wiro, Vilma (2022) Hyödyllistä ja häiritsevää: nuorten vertaisuuhteet opettajien tulkitsemisena voimavaroina ja ongelminä. Teoksessa Maija Lanan & Tomi Kiilakoski (toim.) *Häiriö? Näkökulmia työrauhan säröihin koulussa*. Tampere: Vastapaino, 129–150.
- Kröger, Teppo & van Aerschot, Lina & Puthenparambil, Jiby Mathew (2019) Ikääntyneiden hoiva-köyhyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (2), 124–134.
- Kuokkanen, Katja (2020) Helsingin keskustassa liikkuu nyt joukoissa yli sata mahdollisesti vaarallista nuorta – Asiantuntijoiden mukaan taustalla on uusi maahanmuuttoon liittyvä ilmiö. *Helsingin Sanomat* 10.11.2020. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000007609651.html> (Viitattu 27.2.2024)
- Kurki, Tuuli (2022) *Jengiytymisen kahdet kasvot*. Esitys Helsingin kaupungin nuorisopalveluiden itäisen yksikön kehittämisspäivillä 1.11.2022.
- Kurki, Tuuli & Rask, Shadia (tulossa) Hyper(in)visible representations of race, gender and mental health in the imageries of youth mental health services. *Journal of Youth Studies*.
- Laine, Sofia & Eila Kauppinen & Karla Malm & Tommi Hoikkala (toim.) (2023) *Nuoruus korona-ajan kaupungissa. Tutkimus nuorten vapaa-ajasta, jalkautuvasta nuorisotyöstä ja huolikasuumista*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 176. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/nuoruus_korona_ajan_kaupungissa.pdf

- Latimer, Joanna (2013) Being Alongside: Rethinking Relations Amongst Different Kinds. *Theory, Culture & Society* 30 (7–8), 77–104.
- Lehto, Iiris (2015) Väliittäminen. Teoksessa Eeva Jokinen & Juhana Venäläinen (toim.) *Prekarisaatio ja affekti*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 118, 71–93.
- Lorde, Audre (1988) *A Burst of Light*. Ann Arbor, MI: Firebrand Books.
- Lykke, Nina (2018) When Death Cuts Apart: On Affective Difference, Compassionate Companionship and Lesbian Widowhood. Teoksessa Tuula Juvonen & Marjo Kolehmainen (toim.) *Affective inequalities in intimate relationships*. London: Routledge, 109–124.
- Malm, Karla & Åberg, Erica & Gröhn, Jaana & Wadunombi, Malissa (2023) Huolipuheesta kohti huolenpitoa? Tiemiehet tulkinallisissa kamppailuissa. Teoksessa Sofia Laine & Eila Kauppinen & Karla Malm & Tommi Hoikkala (toim.) *Nuoruus korona-ajan kaupungissa. Tutkimus nuorten vapaa-ajasta, jalkautuvasta nuorisotyöstä ja huolikasaumista*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisu 176. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/nuoruus_korona_ajan_kaupungissa.pdf
- Mankki, Laura (2021) “Tiesin, etten ole tervetullut” – maahanmuuttajataustaisten miesten rodullistetut mieheydet ja pieni toiminta ryhmäkeskustelussa ja yksilöhaastattelussa. Teoksessa Timo Aho & Jiri Nieminen & Arttu Salo (toim.) *Miestutkimuksen metodologiaa*. Tampere: Vastapaino, 73–101.
- Mantsinen, Jecaterina (2023) Väkivaltakokemukset ja päihteiden käyttö korostuvat ulkomaalaistaustaisten lasten elämässä, kertoo kysely. *Helsingin Sanomat* 3.2.2024 <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000010202154.html> (Viitattu 27.2.2024)
- M’Charek, Amade (2013) Beyond Fact and Fiction: On the Materiality of Race in Practice. *Cultural Anthropology* 28 (3), 420–442.
- Menakem, Resmaa (2021) *My Grantmother’s Hands. Racialized Trauma and the Pathway to Mending Our Hearts and Bodies*. London: Penguin Books.
- Méndez de la Brena, Dresda E. (2022) ‘Caring Matter’: A Love Story of Queer Intimacies Between (Her) Body and Object (Her Cigarette). Teoksessa Marjo Kolehmainen & Annukka Lahti & Kinneret Lahad (toim.) *Affective Intimacies*. Manchester: Manchester University Press, 27–44.
- Mills, China (2018) ‘Dead People Don’t Claim’: A Psychopolitical Autopsy of UK Austerity Suicides. *Critical Social Policy* 38 (2), 302–322.
- Mirza, Heidi Safia (2018) Black Bodies ‘Out of Place’ in Academic Spaces: Gender, Race, Faith and Culture in Post-Race Times. Teoksessa Jason Arday & Heidi Safia Mirza (toim.) *Dismantling Race in Higher Education. Racism, Whiteness and Decolonising the Academy*. Cham: Palgrave Macmillan, 175–193.
- Mirza, Heidi Safia (2015) “Harvesting Our Collective Intelligence”: Black British Feminism in Post-Race Times. *Women’s Studies International Forum* 51, 1–9.
- Mirza, Heidi Safia (2012) ‘A Second Skin’: Embodied Intersectionality, Transnationalism and Narratives of Identity and Belonging Among Muslim Women in Britain. *Women’s Studies International Forum* 36, 5–15.
- Mirza, Heidi Safia & Reay, Diane (2000) Spaces and Places of Black Educational Desire: Rethinking Black Supplementary Schools as a New Social Movement. *Sociology* 34 (3), 521–544.
- Moua, Michaela & Mäki-Penttilä, Saida & Onwen, Akunna & Sandberg, Paloma (2021) Afrosuomalaisen yhteisön voimaantumista ja hyvinvointia – Good Hair Day. Teoksessa Keskinen, Suvi & Seikkula, Minna & Mkwesha, Faith (toim.) *Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja kolonialisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 111–115.
- Mäki-Penttilä, Saida (2022) #omaupseeafro. Teoksessa Mona Eid (toim.) *Kiharoita. Kirjoituksia hiuksista*. Helsinki: Kustantamo S&S, 89–96.
- Nancy, Jean-Luc (2020) *Singulaarinen pluraalinen oleminen*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Needelman, Ona (2021) “So it is... I don’t think that was racism either, but it was just a kind of ignorance.”: Providers’ perceptions on race, racism and addressing racism through school-based mental health services. Maisterintutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta.
- Noddings, Nel (2013) *Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Nyysölä, Anni & Jurvanen, Susanna & Saarikkomäki, Elsa & Tolonen, Tarja (2023) Nuorten kohtaama syrjintä ja häirintä korona-ajan kaupunkitilassa. Teoksessa Sofia Laine & Eila Kauppinen & Karla Malm & Tommi Hoikkala (toim.) *Nuoruus korona-ajan kaupungissa. Tutkimus nuorten vapaa-ajasta, jalkautuvasta nuorisotyöstä ja huolikaumista*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisu 176, 160–175. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/nuoruus_korona_ajan_kaupungissa.pdf
- Näre, Lena (2012) Hoivatyön glokaaleilla markkinoil-

- la: filippiiniläisten sairaanhoitajien rekrytointi Suomeen jälkikolonialistisena käytäntönä. *Sociologia* 49 (3), 206–221.
- Ovaska, Anna (2019) Johdatus ruumiilliseen ja kulttuuriseen tiedostamattomaan – Roxane Gayn Hunger ja ruumiin muistelmät. *Niin & Näin* 4/2019, 24–29.
- Pekkarinen, Elina (2006) Lastensuojelun ryhmätoiminta murrosikäisten tyttöjen kokemana. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–128.
- Peltola, Marja (2018) Tunteet rodullistettujen vähemmistöjen sukupolvisuhteissa. Teoksessa Petteri Eerola, & Henna Pirskanen (toim.) *Perhe ja tunteet*. Helsinki: Gaudeamus, 111–129.
- Peltola, Marja (2010) *Youth Work In Finland – Finding Ways for Intercultural Opening. National Report for the Project “Moving Societies Towards Integration”*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 38. <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/youthwork.pdf> (Viitattu 27.2.2024)
- Piepzna-Samarasinha, Leah Lakshmi (2018) *Care Work: Dreaming Disability Justice*. Vancouver: Arsenal Pulp Press.
- Poku, Veronica (2022) *Black Student Teachers’ Experiences of Racism in the White School*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Povrzanović Frykman, Maja (2020) Aistimuistot ja affektiivinen jatkuvuus humanitaarisen avun esineissä. Teoksessa Jenni Rinne & Anna Kajander & Riina Haanpää (toim.) *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Helsinki: Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry, 31–66.
- Precarias a la deriva (2009) *Hoivaajien kapina. Tutkimusmatkoja prekaarisuuteen*. Helsinki: Like & Tutkijaliitto.
- Pyykkönen, Miikka (2007) *Monikulttuurisuus suomalaisten nuorisojärjestäjien toiminnassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 10. <https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/jarjesto.pdf>
- Rajan-Rankin, Sweta (2021) Material Intimacies and Black Hair Practice: Touch, Texture, Resistance. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 29 (3), 152–164.
- Rantakallio, Inka (2021) Femcees Finland, NiceRap ja vastatilojen voima. Suomalaisnaisten vertaisverkostojen historiaa. *Etnomusikologian vuosisirkka* 33, 67–93.
- Rastas, Anna (2007) *Rasismi lasten ja nuorten arjessa. Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi*. Tampere: Tampereen yliopisto & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 78.
- Rastas, Anna (2005) Rasismi: oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa Anna Rastas & Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 69–116.
- Rastas, Anna (2004) Am I Still ‘White’? Dealing With the Colour Trouble. *Balay: Culture, Law and Colonialism*, VI, 94–106.
- Rastas, Anna (2002) Katseilla merkitys, silminnähdet erilliset. Lasten ja nuorten kokemuksia rodullistavista katseista. *Nuorisotutkimus* 20 (3), 3–17.
- Robinson, Cynthia L. (2011) Hair as Race: Why ‘Good Hair’ May Be Bad for Black Females. *Howard Journal of Communications* 22 (4), 358–376.
- Rosen, Rachel & Crafter, Sarah & Meetoo, Veena (2021) An Absent Presence: Separated Child Migrants’ Caring Practices and the Fortified Neoliberal State. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 47 (7), 1649–1666.
- Saarikkomäki, Elsa (2021) Etnisten vähemmistönuorten kokemukset virallisesta kontrollista ja leimasta. *Kriminologia* 1 (1), 20–38.
- Saarinen, Minna & Kalalahti, Mira (2019) Itsenäisesti vai kavereiden perässä? Vertaisuhteet ja maahanmuuttotausta koulutusvalinnoissa. Teoksessa Markku Jahnukainen & Mira Kalalahti & Joel Kivirauma (toim.) *Oma paikka haussa: maahanmuuttotaustaiset nuoret ja koulutus*. Helsinki: Gaudeamus, 200–221.
- Seet, Adam Z. (2020) Surviving the Survival Narrative Part 1: Internalised Racism and the Limits of Resistance. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal* 12 (2/3), 36–50.
- Seikkula, Minna (2020) *Different Antiracisms: Critical Race and Whiteness Studies Perspectives on Activist and NGO Discussions in Finland*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta.
- Sihto, Tiina & Hökkilä, Kirsi (2021) Nuoret hoivaajat – näkymättömästä näkyväksi? *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (2), 218–223.
- Sharman, Zena (toim.) (2021) *The Care We Dream of. Liberatory and Transformative Approaches to LGBTQ+ Health*. Vancouver: Arsenal Pulp Press.
- Smith, Linda Harms (2020) Frantz Fanon’s revolutionary contribution. An attitude of decoloniality as critical pedagogy for social work. Teoksessa Christine Morley & Phillip Ablett & Carolyn Noble & Stephen Cowden (toim.) *The Routledge Handbook of Critical Pedagogies for Social Work*. London: Routledge, 399–411.
- Sointu, Liina (2016) *Hoiva suhteessa. Tutkimus puo-*

- lisoaan hoivaavien arjesta*. Tampere: Tampere University Press.
- Souto, Anne-Mari (2022) Rasismi ja nuorten koulutuspolut. Teoksessa Maija Lanas & Tomi Kiilakoski (toim.) *Häiriö? Näkökulmia työrauhan säröihin koulussa*. Tampere: Vastapaino, 231–258.
- Souto, Anne-Mari (2011) Arkipäivän rasismi koulussa: etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 110.
- Spade, Dean (2020) Solidarity not charity. *Social Text* 38 (1), 131–151.
- Suutari, Minna (2002) *Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 26.
- Tedre, Silva (2004) Tukisukkahousut sosiaalipoliitikaan! Teoksessa Eeva Jokinen, Marja Kaskisaari & Marita Husso (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino, 41–64.
- Tolonen, Tarja (2019) Minority Young Men's Gendered Tactics for Making Space in the City and at School. *Gender and Education* 31 (3), 408–424.
- Tolonen, Tarja & Aapola-Kari, Sinikka & Lahtinen, Jenni & Wrede-Jäntti, Matilda (2018) Miten kaupungista tulee oma? Kaupunkipääoma ja nuorten eriytyneetsuhteet kaupunkitilaan. *Nuorisotutkimus* 36 (3), 57–75.
- Tronto, Joan C. (2013) *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice*. New York: NYU Press.
- Tumarkin, Maria (2013) Crumbs of Memory: Tracing the 'More-Than-Representational' in Family Memory. *Memory Studies* 6 (3), 301–320.
- Van Gelder, Sarah (2016) The Radical Work of Healing: Fania and Angela Davis on a New Kind of Civil Rights Activism. *Yes! Solutions Journalism* 19.2.2016. <https://www.yesmagazine.org/issue/life-after-oil/2016/02/19/the-radical-work-of-healing-fania-and-angela-davis-on-a-new-kind-of-civil-rights-activism> (Viitattu 27.2.2024)
- Vasara, Paula & Sihto, Tiina (2023) Johdanto. Teoksessa Tiina Sihto & Paula Vasara (toim.) *Hoivan pimeä puoli*. Helsinki: Gaudeamus, 9–18.
- Vuolajärvi, Niina (2014) Rotu etnistien suhteiden tutkimuksessa. Teoksessa Sari Irni, Mianna Meskus & Venla Oikkonen (toim.) *Muokattu elämä*. Tampere: Vastapaino.
- Vuorela, Ulla (1999) Postkoloniaali ja kolmannen maailman feminismit. Teoksessa Jaana Airaksinen & Tuula Ripatti (toim.) *Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Tampere: Vastapaino, 13–37.
- Walker King, Debra (2008) *African Americans and the Culture of Pain*. Virginia: University of Virginia Press.
- Washington, Harriet A. (2008) *Medical Apartheid: The Dark History of Medical Experimentation on Black Americans from Colonial Times to the Present*. New York: Doubleday Books.
- Wilkins, Erica J. & Whiting, Jason B. & Watson, Marlene F. & Russon, Jody M. & Moncrief, Allena M. (2013) Residual effects of slavery: What clinicians need to know. *Contemporary Family Therapy* 35 (1), 14–28.
- Wessman, Jenni & Känkänen, Päivi & Silonsaari, Jonne (2018) Icehearts – sosiaalisesti tiedostava urheilutoiminta haastaa maskuliinisuuden ideaalien. Teoksessa Antti Kivijärvi & Tuija Huuki & Harry Lunabba (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 197–220.

”Ne päihdemyönteisemmät nuoret” vai tulevaisuuden tekijät?

Ammattiin opiskelevien nuorten hyvinvoinnin kehystäminen sanomalehdissä ja nuorten kokemustarinoissa

Niina Meriläinen & Susi Nousiainen

Tapamme kehystää ilmiöitä viestinnässämme vaikuttaa tapaamme ymmärtää maailmaa. Eri toimijat, kuten aikuiset, toimittajat, viranomaiset, organisaatiot ja nuoret, kehystävät samoja asioita eri tavoin kytkeytyen heille suotuisiin todellisuuksiin. Tätä kutsutaan valikoivaksi kehystämiseksi. Se on aina valankäyttöä, joka perustuu kunkin toimijan arvoihin, uskomuksiin ja tavoitteisiin. Myös nuorten terveyden ja hyvinvoinnin teemoista luodaan ymmärrystä monen toimijan valikoivan kehystämisen kautta. Jo julkaistujen tutkimustulostemme (Meriläinen 2022; Meriläinen, Hiljanen & Rautiainen 2023) mukaan institutionaalisten toimijoiden tekemä kehystys saattaa erota nuorten omista ymmärryksistä. On tärkeää tarkastella, miten terveyttä ja hyvinvointia käsitellään eri areenoilla, esimerkiksi medikalisaatiopuheen ulkopuolella. *Kuljeksivat teinit: eriarvoisuuden tuottaminen ”amisnuoriin” liittyvässä kielenkäytössä ja laajemmin suomalaisessa yhteiskunnassa* -hankkeessa (2023–2025) väylä tähän on kansatutkimus, jota tehdään nuorten

ja tutkijan kanssa yhdessä. Nuoret eivät ole tutkimuskohteita vaan aktiivisia tutkijoita ja tiedontuottajia.

Tutkimus toteutetaan yhdessä ammattiin opiskelevien nuorten kanssa eri puolilla Suomea. Jo saatu aineisto osoittaa, etteivät ammattiin opiskelevat nuoret jaa täysin yhteiskunnan eri areenoilta, kuten sanomalehdistä, löydettäviä kehyksiä itsestään (Meriläinen 2022, 2023; Meriläinen, Hiljanen & Rautiainen 2023). Nuoret ammattiin opiskelevat jopa kommentoivat, ettei ”perinteinen media” tiedä mitään ”amisnuorista”. Samalla nuoret kokivat sanoma- ja uutismedioissa uutisoidujen kehysten siirtyvän aikuisille faktatietona. Näin kehystäminen siirtyy määrittämään kuvaamme todellisuudesta ja voi vaikuttaa esimerkiksi siihen, kuinka aikuiset kohtelevat nuoria.

Jo julkaistun tutkimuksen ja kerätyn aineiston valossa osalla kansatutkijoista oli myös paljon positiivista sanomista eri medioista. He kokivat medioiden, kuten sanomalehtien, tekemän ”arvokasta työtä”, kun ne nostivat esille nuorille tärkeitä teemoja

liittyen terveyteen, elintapoihin ja hyvinvointiin. Nuoret saattoivat sanoa avoimesti, että kehukset nuorista ja ammattiin opiskelevista ovat totta. Kuitenkin ristiriidan kokemukset sanomalehtien ja nuorten itsensä tekemän kehystämisen välillä ovat merkittäviä.

Sanomalehdet ”amisnuorten” kehystäjänä

Sanomalehdissä ammattiin opiskelevia ja lukiolaisia vertaillaan toisiinsa. Vertailuasetelmassa kaikki ammattiin opiskelevat nuoret kehystetään yhdeksi kokonaisuudeksi ja heistä muodostuu arkkityyppi (Meriläinen, Hiljanen & Rautiainen 2023). Näin syntyy syys-seuraussuhteinen todellisuus, jossa ammattiin opiskelevat näyttäytyvät homogeenisenä ryhmänä, jolla on huonompana pidetyt elämäntavat ja terveys kuin lukiolaisilla. Meriläisen, Hiljasen ja Rautiaisen tutkimuksessa (2023) oli mukana yhdeksän sanomalehteä eri puolilta Suomea, ja niistä kootut 4513 artikkelia vuosilta 2010–2020. Sisällönanalyysin perusteella sanomalehtien julkaisuista löytyy kaksi keskeistä kehystä liittyen ammattiin opiskelevien nuorten terveyteen ja hyvinvointiin:

1. Päihteiden käyttö ja huonot elämäntavat
2. Kiusaaminen, häirintä ja väkivalta

Useat sanomalehdet kehystivät ”amisnuoret” päihdemyönteisiksi ja elämäntavoiltaan huonommiksi kuin lukiolaiset, esimerkiksi nostamalla esiin heidän tupakointiaan, huume- myönteisyyttään ja runsasta alkoholinkäyttöään, ja vertaamalla sitä lukiolaisiin. Lisäksi ammattiin opiskeleviin liitettiin oletamus, että rikollisuus on suurempaa ”alemman koulutustason” ihmisillä. Sanomalehdissä esiin nousivat myös laajasti terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavat seikat kuten (seksuaal-

linen) häirintä, uhkailu ja väkivalta. Erään julkaisun väitettä siitä, että ammattiin opiskelevilla oli puutteita seksuaalikasvatuksessa, perusteltiin tuoreella väitöskirjatutkimuksella. Myös uutisia yksittäisistä tappeluista ja puukotuksista, joissa ammattiin opiskelevia oli tekijöinä ja uhreina, esiintyi lehdissä. Pahan tekijät kehystettiin syrjäytyneiksi ja hiljaisiksi, mutta syitä ei käsitelty.

Toinen merkittävä sanomalehtiaineistosta nouseva kehys liittyen ammattiin opiskelevien nuorten terveyteen oli kiusaaminen, häirintä ja väkivalta. Julkaisuissa vaadittiin lisää resursseja vastaamaan kasvavan pahoinvoinnin tarpeeseen, ja niistä välittyi huoli pahoinvoinnin yleistymisestä kouluissa. Nuorten ääni kuului teksteissä haastattelujen kautta. Useissa ammatillisesta koulutuksesta kertovissa julkaisuissa oli mukana myös työelämä- ja harrastuskytkös, joka liitettiin hyvinvointiin. Sanomalehdissä nostettiin esiin myös väkivallan sukupuolittunutta ja sukupuolittavaa luonnetta: esimerkiksi se, kuinka lähes puolet työistä oli kokenut häirintää ammatillisissa oppilaitoksissa. Kiusaamista, häirintää ja väkivaltaa tapahtui kasvokkain ja digitaalisessa maailmassa.

”Amisnuoret” itsensä kehystäjänä

Nuorten kanssa tehdystä laadullisesta tutkimusaineistosta löytyi useita kehkyksiä liittyen elintapoihin, terveyteen ja hyvinvointiin. Materiaali sisälsi nuorten tekemiä esseitä, kirjallisia vastauksia ja tutkijoiden keräämiä muistiinpanoja keskusteluista, jotka kestivät 15 minuutista kahteen tuntiin. Kanssatutkijat kertoivat nuorten pahoinvoinnin johtuvan monista asioista, mutta kokivat, etteivät aikuiset aina halunneet selvittää näitä laajoja kokonaisuuksia. He kokivat, että medioiden kuvaus nuorten ongelmista ”menee vähän ylitte” tai että ne ovat ”alentavia” ja ”halventavia”. Moni

nuori kanssatutkija koki, että mediat vaativat nuorilta, etenkin ammattiin opiskelevilta, täydellisyyttä: oli kyse käytöksestä, elintavoista, työsaannista, ulkonäöstä, ilmaisusta tai muusta olemisesta tässä maailmassa. Nämä mahdollittomat vaatimukset on nuorten mukaan tehty, jotta aikuiset voivat todeta, että ammattiin opiskelevat eivät täyty niitä, eli ovat todellakin heikompia verrattuna lukiolaisiin.

Suurin osa kanssatutkijoista sanoi, että mielenterveysongelmat, kotiolot, yhteiskunnassa tapahtuvat moninaiset asiat ja hoitoon pääsyn vaikeudet olivat suurimmat syyt pahoinvointiin Suomessa. Niihin oli vaikeaa saada apua välinpitämättömyyden, pitkien hoitajonon ja kalliiden palvelumaksujen takia. Ratkaisuksi he ehdottivat aikuisilta suurempaa välittämistä, yhteiskunnan arvojen uudelleen järjestämistä, matalan kynnyksen terveydenhuollon palveluiden lisäämistä ja palvelumaksujen alentamista. Lisäksi osa nuorista oli sitä mieltä, vähemmistöihin kuuluvat, köyhät ja laitoksessa asuvat nuoret haluttiin unohtaa kokonaan. Tässä aineistossa nousivat esiin vähemmistöihin kuuluvista nuorista erityisesti transsukupuoliset ja sukupuolettomat kanssatutkijat, jotka kertoivat kohdanneensa halveksuntaa ja kiusaamista. He pohtivat Suomen translakia ja vihamielisiä sosiaalisen median ja poliittisia vaikuttajia.

Päihteiden käyttöä ei kielletty, ja osa (myös alaikäisistä) kanssatutkijoista kertoi käyttävänsä päihteitä. He halusivat painottaa, ettei tämä ollut ammattiin opiskelevien ongelma, vaan myös lukiolaiset tekevät samaa. Heidän mielestään terveystarkastukset eivät kertoneet koko totuutta nuorista ja päihteistä.

Kiusaaminen, seksuaalinen häirintä, ahdistelu, alastonkuvien saaminen ja raiskausten uhka olivat arkipäivää sekä fyysisissä että digitaalisissa ympäristöissä useille nuorille koulussa, luokkahuoneissa, harrastuksissa, vapaa-ajalla, internetissä, somessa ja kotona. Tämä koettiin yhtäältä häpeälliseksi (teki-

jälle) ja toisaalta lamauttavaksi (kokijalle). Kiusaaminen, häirintä ja ahdistelu liitettiin useisiin terveys- ja hyvinvoinnin ongelmiin, kuten jaksamiseen, itseinhon ja opintojen kesken jättämiseen.

Sekä nuoret kanssatutkijat että sanomalehdet nostivat esiin seksuaalisen häirinnän. Vaikka osa nuorista puhui seksuaalisuudesta positiivisena osana elämää, sitä käytettiin paljon kiusaamisen välineenä. Nuorten kuvaama seksuaalinen väkivalta sisälsi koskettelemista, päällekkäymistä, huutamista, sanomista sekä kuvien ja viestien lähettämistä. Kuvilla myös kiristettiin toisia. Naispuolisten nuorten leimautuminen ”huoraksi” oli todellista, teki niin tai näin. Tutkimuksemme mukaan seksuaalinen häirintä oli arkipäivää nuorille somessa ja sen ulkopuolella. Se linkittyi useisiin terveys- ja hyvinvoinnin ongelmiin, kuten jaksamiseen, itseinhon ja opintoihin sekä vapaa-aikaan. Ajoittain somessa esitetyt uhkaukset siirtyivät tekoina fyysisiin ympäristöihin: tulevassa tutkimuksessa on tärkeää huomioida, kuinka nämä maailmat eivät ole erillisiä vaan yhteen linkittyvä jatkumo. Osa nuorista kertoi, että nimenomaan ammatillisissa oppilaitoksissa sai olla rauhassa. Kanssatutkijat pohtivat, miten seksuaalisen ahdistelun ja häirinnän sekä hiljentämisen saisi loppumaan. Osan mielestä sitä ei saa loppumaan, osa taas koki muutoksen tapahtuvan asenteita muuttamalla.

Seksuaalinen väkivalta oli sukupuolittunutta ja sukupuolittavaa: nuoret eivät uskoneet, että asialle voisi tehdä mitään, sillä pojat ja miehet eivät lopettaisi huutelua ja seksuaalissävyytteisten kuvien lähettämistä ja pyytelyä. Jatkotutkimuksen kannalta voi olla tärkeää kääntää huomio maskuliinisuuden ja miehenä olemisen kulttuureihin: esimerkiksi kysyä pojilta ja miehiltä, miten he suhtautuvat aiheeseen, ja ottaa mukaan laajemmin muunsukupuolisia ja sukupuolettomia kanssatutkijoita.

Sosiaalinen media oli osallisuuden ja vapauden paikka ja väline. Samalla kun somen nähtiin sisältävän paljon hyvää, se koettiin myös hyväksikäytön, kiusaamisen, seksuaalisen häirinnän ja pahanolon paikkana. Suoran häirinnän lisäksi somen koettiin aiheuttavan syömishäiriöitä ja ulkonäköpaineita, jotka vaikuttivat häirinnän ja mielenterveysongelmien arkipäiväistymiseen myös somen ulkopuolella. Ahdisteluun ja laajemmin hiljentämiseen liittyviä ”erilaisuuden lokeroita” oli erilaisia.

Osa nuorista puhui yksinäisyydestään, kehonkuvastaan ja itsensä hyväksymisestä tai sen vaikeudesta tai koki ulkopuolisuutta laajemmin koko suomalaisesta yhteiskunnasta. Nämä kansatutkijat tulivat kouluun ja olivat ihmisten seurassa, mutta kokivat jatkuvaa yksinäisyyttä. Kansatutkijat kokivat masentumisen liittyvän haluttomuuteen tehdä mitään, pelkoon omasta turvallisuudesta ja oikeudesta omaan kehoon. Jaksamisen ongelmat eivät johtuneet siitä, että he olivat ammattiin opiskelevia vaan siitä, että heillä oli erilaisia sairauksia, jolloin kouluun ei voinut mennä.

Nuorilla oli myös monia onnellisuuden lähteitä, joista he saivat apua ja tukea hyvinvointiin ja terveysongelmiin. Osalla nuorista ”kaikki meni hyvin” joko heidän itsemäärityksensä tai normien mukaisesti. Terveyttä ylläpitävinä tekijöinä mainittiin yhteisöllisyys ja ystävyys digitaalisissa ja fyysisissä ympäristöissä, liikunta, perhe, osallistuminen ja vaikuttaminen, musiikin kuuntelu ja luonnossa oleskelu. Nuoret halusivat esimerkiksi nähdä paljon kasveja ja hengittää puhdasta ilmaa sekä kuunnella ”veden liplatusta rannan äärellä.”

Kohti moninaisempia kehyksiä

Jo tehdyn tutkimuksemme ja aineistomme perusteella pahoinvoinnin riskitekijät eivät

liittyneet ammattiin opiskeluun vaan nuoruuteen kasvuvaiheena. Monen kohdalla ne liittyivät myös siihen, että nuori kuului vähemmistöön, näytti fyysisesti erilaiselta kuin muut tai oli aatemaailmaltaan erilainen kuin ympärillä olevat nuoret. Vähemmistökokemukset nimettiin erityiseksi riskitekijäksi useiden nuorten toimesta. Esimerkiksi transnuoret kertoivat kiusaamisen ja väkivallan yhdistyvän kehonkuvan ongelmiin, jolloin kokemukset kuulluksi tulemisesta, transhoidon epäämisestä alle 18-vuotiailta ja dysforiaa aiheuttavassa kehossa elämisestä vaikuttavat lamaanuttavasti myös opiskeluun. Näiden kasautuminen vaikutti koulunkäyntiin ja kykyyn ajatella tulevaisuutta. Toisaalta kehonkuvan positiivisia malleja löydettiin monenlaisista ympäristöistä, kuten ystäviltä, somesta ja tv-ohjelmista sekä viihteen kautta. On tärkeää huomata, ettei oppilaitos ole ainoa sosiaalinen ympäristö nuorten elämässä, mutta sen turvallisuudella ja yhdenvertaisuudella voi olla suuri vaikutus nuoren elämään sen kaikilla alueilla – toki myös opiskeluterveyden alueella.

Nuorten pahoinvointi johtui monista tekijöistä, eivätkä aikuiset halunneet nuorten mukaan tarpeeksi selvittää näitä laajoja kokonaisuuksia. Tämä yksin jäämisen kokemus voi olla toinen puoli siitä keskustelusta, jota sanomalehtiaineistossa käytiin oppilaitosten resursseista. Ratkaisuksi hyvinvoinnin ongelmiin nuoret kansatutkijat kuuluttivat aikuisilta suurempaa välittämistä ja ammattiin opiskelevien nuorten jatko-opintoihin kannustamista sekä yhteiskunnan arvojen uudelleen järjestämistä. He pitivät tärkeinä matalan kynnyksen terveydenhuollon palveluiden lisäämistä ja palvelumaksujen alentamista. Voidaan ajatella, että medioiden esittämät kehykset ja nuorten tarpeet parantaa nuorten hyvinvointia ja nostaa esiin ongelmakohtia eivät sinänsä olleet ristiriidassa. Kehystämiseen liittyvä haaste syntyi siitä, että nuorten moni-

puolisesta elämästä vain nuo ongelmakohdat tuntuivat usein nousevan uutiskynnyksen yli. Ongelmiin liittyvä kehystäminen oli ylipainottunut ammattiin opiskeleviin nuoriin liittyvässä puheessa, ja sitä kautta se vaikutti yleiseen käsitykseen heistä.

Kanssatutkijat vierastivat sanomalehdistä kumpuavaa vastakkainasettelua ammattiin opiskelevien ja lukiolaisten välillä. On yhteiskunnallisesti tärkeää laajentaa kapeaa kehystä ammattiin opiskelevista nuorista niin tutkijoiden ja median kuin muidenkin puheenvuorojen kautta. Tässä tutkimuksessa esiin nousseet kanssatutkijoiden kehukset kietoutuvat yhteen. On tärkeää huomioida, kuinka ammattiin opiskelevien nuorten kehystäminen mediassa ja muissa aikuisten puheenvuoroissa vaikuttaa tapaan käsittää heidät yhtenevänä ryhmänä. Erityisesti arvottavassa vertailussa suhteessa lukiolaisiin on toiseuttava valta-asetelma, joka voi siirtyä edelleen laajempaan yhteiskunnalliseen vastakkainasetteluun. Peräänkuulutamme erityisesti aikuisilta moninaisempia puheenvuoroja ammattiin opiskelevista ja valmentavissa opinnoissa olevista nuorista: sekä rehellistä puhetta ongelmista ja hyvinvoinnin haasteista että nyt näkymättömiin jäävien elämän osa-alueiden esiin tuomista.

Rahoitus

Niina Meriläisen osalta tutkimus on rahoitettu Helsingin Sanomain Säätiön henkilökohtaisella apurahalla (*BOOMERIT! Meidän äänemme kuuluviin ja näkyviin – JÄLKES*-kanssatutkimushanke, 2021–2023) ja Koneen Säätiön tutkimushankerahoituksella (*Kuljeksivat teinit: eriarvoisuuden tuottaminen ”amisnuoriin” liittyvässä kielenkäytössä ja laajemmin suomalaisessa yhteiskunnassa* -tutkimushanke, 2023–2025).

Susi Nousiaisen osalta tutkimus on rahoitettu Koneen Säätiön tutkimushankera-

hoituksella (*Kuljeksivat teinit: eriarvoisuuden tuottaminen ”amisnuoriin” liittyvässä kielenkäytössä ja laajemmin suomalaisessa yhteiskunnassa* -tutkimushanke, 2022–2025).

Lähteet

- Meriläinen, Niina (2023) “Information operations do not worry me” – The Role of Credible Information on Digital Platforms. *Journal of Information Warfare* 22 (4), 93–112.
- Meriläinen, Niina, Hiljanen, Mikko & Rautainen, Matti (2023) Archetypes of youth as vectors in power relations – From praises to information operations. *Frontiers in Political Science* 5, 1228838.
- Meriläinen, Niina (2022) “The Problems of the drifting young people” – first look of framing of vocational school students in Finnish media. *On the Horizon* 30 (2), 57–81.

Stigman purkamisen voi kääntyä tavoitettaan vastaan

Anna Koivukoski

Tutkin parhaillaan poliittisen historian pro gradussani, kuinka asenteiden muokkaamiseen keskittyvät tavoitteenasettelut ovat vallanneet alaa yhtäältä mielenterveyspoliittisissa linjanvedoissa ja toisaalta yleisessä mielenterveyskeskustelussa viime vuosikymmeninä. Minua kiinnostaa erityisesti stigman purku-retoriikan välineellistäminen ja symbolisten tavoitteiden asettaminen konkreettisten toimien edelle.

Stigman vähentymisestä puhutaan yleensä edistyksellisenä kehityskulkuna, jossa historiallinen häpeän varjo on väistynyt huomion siirryttyä poikkeavien yksilöiden mielisairauksista kaikkia koskettavaan mielenterveyteen. Viime vuosina keskiössä on ollut erityisesti stigman hälventyminen terapiassa käymisen ja nuorten mielenterveysongelmien ympäriltä.

Destigmatisaation keinona on usein toiminut normalisaatio eli sen korostaminen, että mielenterveys koskettaa jokaista eivätkä ongelmat näy päällepäin tai vaikuta toimintakykyyn. Normalisoivassa puheessa painotetaan mielenterveysongelmien yleisyyttä ja sitä, että ne johtuvat nimenomaan ulkoisista olosuhteista ja yhteiskunnan paineista. Toisaalta samassa yhteydessä voidaan hieman ristiriitaisesti alleviivata, etteivät ongelmat riipu koulutus- tai tulotasosta, sukupuolesta tai iästä – ikään kuin ihmisen ominaisuuksilla ja yhteiskunnallisella asemalla ei olisikaan

tekemistä mielenterveyden kanssa. Osana kehitystä huomio on niin ikään hieman ristiriitaisesti kääntynyt yhteiskunnallisista tekijöistä yksilöihin ja ihmisoikeuksista self-helpiä painottavaan terapiakulttuuriin, joka ulottuu koulutuksesta erilaisiin nuoriin kohdistuviin toimenpiteisiin (Brunila 2014).

Oireiden lievyyttä ja yleisyyttä korostavaan stigmanpurkuretoriikkaan liittyy epäkohtia, sillä se voi jopa olla omiaan lisäämään vaikeisiin sairauksiin liittyvää stigmaa. Stigman purkamisen korostunut asema mielenterveyspuheessa voi myös viedä huomiota rakenteellisilta ongelmilta. Keskustelukulttuuri ei ole syntynyt itsestään vaan heijastelee poliittisia valintoja.

Stigman merkitys on hämärtynyt

Keskustelussa on usein jäänyt epäselväksi, millaista ja kenen stigmaa tahdotaan purkaa ja mihin stigamalla viitataan. Yleiskielessä stigamalla tarkoitetaan yhteisön kielteisistä asenteista johtuvaa häpeäleimaa, joka aiheuttaa kärsimystä kohteilleen. Yhteiskuntatieteissä on määritelty erilaisia stigman tyyppejä, kuten rakenteellinen ja sisäistetty stigma. Nev Jones ja Patrick Corrigan listaavat neljä tyyppiä, joista *julkinen stigma* merkitsee esimerkiksi työnhaussa syrjintään johtavia ennakkoluu-

loja. *Itsestigmatisaatio* puolestaan johtaa arvottomuuden tunteeseen ja eristäytymiseen. *Leimautumisen välttely* taas estää hakemasta apua, ja *rakenteellinen stigma* sisältää institutionaaliset normit ja käytännöt, jotka suoraan tai epäsuorasti rajoittavat sairastuneiden mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa. Suoraan rajoittavia normeja ovat historiassa olleet esimerkiksi rotuhygienialait; nykyisin tällaisia voisivat olla muun muassa vaikeudet saada vakuutusta mielenterveysongelman vuoksi. Malli on siinä mielessä ongelmallinen, että stigmatyyppit ovat päällekkäisiä. Jos ihmisellä on pelko pakkosterilisaatiosta tai siitä, että vakuutus jää psykiatrisen hoitohistorian vuoksi saamatta, leimautumisen välttely ei johdu sairauksiin liitetystä itsenäisestä stigmasta vaan elämää vaikeuttavista rajoituksista eli rakenteellisesta stigmasta. Oleellista määrittelyssä on joka tapauksessa stigman luonne sosiaalisena ilmiönä, ei yksilöiden luontaisena ominaisuutena. (Jones & Corrigan 2014.)

Stigman käsitteen merkitys on sen arkipäiväistyessä hämärtynyt, mihin liittyy tutkimukseni perusteella viisi keskeistä ongelmaa. Ensinnäkin käsitettä käytetään epämääräisesti, jolloin ei aina ole selvää, ovatko kyseessä yleiset yhteiskunnalliset asenteet vai tietyissä väestöryhmissä (esim. nuoret miehet) vallitseva tabu. Toiseksi stigma ymmärretään usein kapeasti ainoastaan hoitoon hakeutumista vaikeuttavana leimautumisen välttelynä, vaikka kyseessä on paljon laajempi, yhteiskunnallisesti rakentuva ilmiö. Kolmanneksi tällainen kapeasti ymmärretty stigma on sekä yleisessä keskustelussa että mielenterveyspoliittisissa linjauksissa ylikorostunut rakenteellisten ongelmien kustannuksella, kun puhutaan hoitoon pääsyn esteistä. Neljäs ongelma on niin sanottu käsitekaappaus eli stigman purkamisen käyttäminen ajamaan toisia, jopa sille vastakkaisia tavoitteita. Viidenneksi stigman purku kohdistuu harvoin niihin, jotka kärsivät siitä eniten.

Taustalla arvovalinnat

Mielenterveystyön strateginen valmistelu tapahtui vielä 1980-luvulla tehtävää varten perustetussa komiteassa. Komiteanmietinnön tarkoitus oli kartoittaa mielenterveystyön tila ja luoda periaatteet mielenterveystyön kehittämiseksi, ja se sisälsi myös varsin perusteellisia ja yksityiskohtaisiin selvityksiin pohjautuvia esityksiä, joissa sekä rakentavalla, ehkäisevällä että korjaavalla mielenterveystyöllä oli tärkeä rooli. Korjaavan työn osalta paino oli erityisesti vaikeasti ja kroonisesti sairaiden ihmisoikeuksissa. Lisäksi mietinnössä korostettiin yhteiskunnallisia tekijöitä sairastumisen taustalla ja pidettiin tärkeänä keskittyä niihin ennaltaehkäisevästi. (STM 1984:17.) Vuosien 2020–2030 mielenterveysstrategiasa konkreettisten, perusoikeuksia edistävien tavoitteiden tilalle olivat tulleet taloudelliset vaikutukset eli mielenterveysongelmien aiheuttamat kustannukset ja hyöty-panossuhde. Mielenterveyspoliittisessa tavoitteenasettelussa erityisesti vaikeat mielenterveyden häiriöt ja niistä kärsivien ihmisoikeudet olivat jääneet sivuosaan. (Vorma ym. 2020.) Lähes ainoa ihmisoikeuksiin liittyvä kohta strategiassa liittyy stigman vastaisiin ohjelmiin, joiden ongelmia Karoliina Ahonen kuvaa väitöskirjassaan:

Stigmatisaatio- ja asenneretoriikalla sivuutetaan (...) se tosiasia, että hyvinvointivaltiossa on ihmisiä, (...) joita eivät ihmis- ja perusoikeudet koske samalla tavalla kuin muita kansalaisia. Jos puhumme erilaisten ihmisten suvaitsemisesta ja ennakkoluulojen kitkemisestä ihmisoikeuksien turvaamisen sijaan, siirrämme huomion pois jokaisen kansalaisen perusoikeuksista. (Ahonen 2020.)

Poliittiset valinnat heijastuvat strategioiden ohella julkisessa mielenterveyskeskustelussa, joka painottuu vahvasti lieviin ongelmiin ja talousnäkökulmaan. Toistuva esimerkki on juttutyyppejä, jossa menestynyt henkilö avautuu mielenterveysongelmista tarkoituksenaan

lievittää stigmaa. Kertomuksissa painotetaan, etteivät mielenterveysongelmat näy päällepäin ja koskettavat kaikkia, normaaleja työssäkäyviä ihmisiä ja erityisesti luovan alan huippuja. Taustalla voi nähdä eräänlaisen *selviytyjänaratiivin*, johon kuuluvat ylisuorittaminen, uupumus, pohjakosketus, parantuminen ja uusi nousu (esim. Voronka 2019). Keskiössä on usein menestyneitä ihmisiä, joilla on vahva läheisverkosto tukenaan ja joista harva on esimerkiksi tullut pysyvästi työkyvyttömäksi sairastumisen vuoksi. Hyvänä esimerkkinä toimii haastattelu, jossa alle kolmekymmppisenä loppuun palanut elokuvatuottaja toteaa: ”Itse ajattelen, että myös burnout voi olla yhdenlainen menestystarina” (*Ilta-Sanomat* 24.3.2021).

Puhumalla mielenterveyden häiriöistä normaaleina ja ohimenevinä vaivoina tehdään tavallaan pesäeroa vakaviin sairauksiin, jotka näkyvät päällepäin ja vaikuttavat toimintakykyyn pitkäaikaisesti. Samalla tullaan sivuuttaneeksi vakavasti sairaiden kohtaamia rakenteellisia ongelmia tai koko ryhmän olemassaolo. Kiinnostava havainto on, että siinä missä stigman purkamista korostavissa jutuissa kerrotaan omasta terapiasta, uupumuksesta tai selätetyistä ongelmista omalla nimellä ja kasvoilla, mediassa jää vähemmälle vakavasti ja kroonisesti sairaiden oma näkökulma. Vaikeista ongelmista kerrotaan usein nimettöminä ja kasvottomina tai jonkun muun toimesta: läheisen, ammattilaisen, poliitikon tai tutkijan. Pahin stigma liittyy kuitenkin terapiassa käymisen tai uupumuksen sijaan nimenomaan vakaviin ja pitkäaikaisiin psyykkisiin sairauksiin, joissa vaikeat oireet ja heikko toimintakyky yhdistyvät usein myös heikkoon sosioekonomiseen asemaan (Vaalavuo ym. 2020; Hakulinen ym. 2023).

Sekä mediassa että poliittisessa keskustelussa nuorten mielenterveyskriisi ja kasvanut palvelujen tarve on saanut paljon huomiota. Viime vuosien vaaliteemoja kerratessa voi

huomata, että nuorten mielenterveysongelmista ja erityisesti terapiatakuusta on tullut jonkinlaisia arvovapaita yleistavoitteita, joiden ajamiseen kaikki puolueet ovat sitoutuneita ja joilla voidaan tehdä politiikkaa. Nuorten mielenterveys on aihe, johon ei näytä liittyvän ideologisia ristiriitoja. Keskustelussa painottuvat sen sijaan taloudelliset argumentit: montako nuorta jää päivittäin mielenterveysperusteiselle työkyvyttömyyseläkkeelle, paljonko yksi itsemurha tai syrjäytynyt nuori yhteiskunnalle maksaa ja paljonko yksi mielenterveyteen sijoitettu euro tuottaa takaisin. Vaikka ongelmana esitetään vaikeiden mielenterveysongelmien vuoksi vakavassa itsemurhavaarassa olevat ja työkyvyttömyyseläkkeelle jäävät nuoret, läpi puoluekentän poliitikoiden keinovalikoiman painopiste on ennaltaehkäisyssä ja lähinnä lievien oireiden hoitoon tarkoitetuissa lyhytterapioissa. Keskustelussa unohtuvat ihmiset, joita ennaltaehkäisy ja terapiatakuu eivät enää auta.

Mielenterveyskeskustelun ja -politiikan ytimessä yleistavoitteena on nykyisin myös stigman purkaminen. Mielenterveyshäiriöiden stigma ei kuitenkaan ole irrallinen yhteiskunnassa vallitsevasta ilmapiiristä, ihmiskuvasta tai stigmatoidun ryhmän sosioekonomisesta asemasta eikä sitä siis tulisi tarkastella irrallaan muista sosiaalisista, taloudellisista ja terveydellisistä kysymyksistä. Jos sama poliitikko yhtäällä vaatii mielenterveyshätätilan julistamista, terapiatakuuta ja stigman purkamista mielenterveyshäiriöiden ympäriltä ja toisaalla käyttää stigmatisoivaa kieltä syrjäytyneistä tai vähemmistöön kuuluvista nuorista, tai vaatii leikkauksia terveyspalveluihin ja pienituloisimpien tukiin, kampanjointi mielenterveyden ja stigman purkamisen edistämiseksi asettuu ristiriitaiseen valoon.

Stigman purkamista korostamalla voidaan myös viedä huomio rakenteellisilta ongelmilta. Jos nuori joutuu odottamaan monta kuukautta saadakseen hoitoa, lähtemään sa-

tojen kilometrien päähän kotoa tarvitessaan sairaalahoitoa tai jää ilman psykoterapiaa terapeuttien tai rahan puutteen takia, hoidon saannin esteenä ei ole stigma. Ongelmaa ei myöskään ratkaista stigmanpurkukampanjoilla, joissa todetaan, ettei terapiassa käymistä tarvitse hävetä.

Voisi myös sanoa, että stigman purkamisesta on tullut yleisesti hyväksytty, näennäisesti yhteistä arvopohjaa heijastava retorinen perustelu, jonka nimissä voidaan tehdä säästöjä tai ainakin allokoita resursseja mielenterveysstrategian painopisteen mukaisesti. Stigman purkamisella voidaan perustella esimerkiksi uuden julkisjohtamisen mukaisia, pohjimmiltaan julkisten palvelujen heikentämiseen ohjaavia poliittisia valintoja. Osittain tavoitteet ja keinot ovat siinä määrin ristiriidassa, että on perusteltua puhua käsittekaappauksesta.

Esimerkiksi Kompassisairaalaaksi nimetyn Turun psykiatrisen sairaalan tilaratkaisuja on perusteltu stigman purkamisella seuraavasti:

Psykiatriseen sairaalaan on tarkoitus tulla myös muita kuin erikoissairaanhoidon palveluita, esimerkiksi kauppa-, ravintola- ja apteekkipalveluita. Se vähentää stigmaa, sillä sairaalan aulassa ollessa ei välttämättä tunne olevansa sairaalassa. Lisäksi aulan palveluita voivat käyttää muutkin kuin sairaalan asiakkaat, joten kukaan ei tiedä, kuka on potilas ja kuka ei. (*Yle* 7.10.2019.)

Stigmaa ei lausunnossa ymmärretä yhteisöllisesti rakentuvaksi vaan yksilön ominaisuuksista johtuvaksi ilmiöksi, sillä oletuksena tuntuu olevan, että stigma on juuri psykiatrisiin sairauksiin ja ihmisiin itseensä liittyvä ominaisuus, jota voi vähentää ympäristöön häivyttämällä ja näkymättömäksi tekemällä. Saman voi havaita Laakson sairaalan hankesuunnitelmassa, jossa stigman purkamista pidetään itseisarvoisesti hyvänä tavoitteena, mutta annetaan samalla ymmärtää, että psykiatrisia sairauksia ja hoidettavana olemista on syytä hävetä ja stigma vähenee vain piilottamalla ne:

Psykiatrisen hoidon järjestäminen samassa sairaalassa somaattisten sairauksien hoidon kanssa vähentää stigmaa. Se viestii sitä, että psykiatrisen sairaus on sairaus muiden sairauksien joukossa eikä sitä tarvitse hävetä. Tällöin myöskään se, että on potilaana, ei paljasta ulkopuoliselle sitä, että hoidossa olemisen syy liittyy psykiatriseen sairauteen ja jättää asian paljastamisen potilaan omaan valtaan. (HUS 2020.)

Ristiriita on ilmeinen: jos stigma ei johdu yksilön poikkeavuudesta vaan ympäristön asenteista, se ei poistu häivyttämällä poikkeavuuden olemassaolo. Aiemmin potilaat tehtiin näkymättömiksi piilottamalla sairaalat kauas asutuskeskuksista, mitä perusteltiin myös hoidollisella ympäristöllä; nyt näyttää, että piilottaminen tapahtuu sulauttamalla ja normalisoimalla stigmanpurun nimissä. Tämä näkyy jopa sairaaloiden nimeämistrendissä. Kompassisairaalan projektipäällikkö totesi tammikuussa, että psykiatriassa nimen on tärkeää olla abstrakti: ”Stigman vähentäminen on tärkeää. Emme halua leimata potilaita. Kompassi on neutraali nimi, joka ei luo miellelyhtymää mielen sairauksiin.” (*Helsingin Sanomat* 17.1.2024.) Myös median selviytyjänarratiivissa ja poliittisissa puheissa voidaan havaita voimakas tarve normalisoida mielenterveysongelmia ikään kuin stigman purkamisen edellytyksenä olisi ilmiön tavanomaisuus ja harmittomuus. Stigmaa ei tällaisessa keskustelussa ymmärretä yhteiskunnallisena ilmiönä.

Huomio rakenteellisiin ongelmiin

Stigman purkamisen puolesta kampanjoitaessa olisi tärkeää pohtia, keiden ympäriltä stigmaa puretaan. Nykyinen puhetapa, jossa tehdään voimakasta pesäeroa näkyviin ja toimintakykyä rajoitaviin oireisiin, voi olla omiaan lisäämään todellisiin mielen sairauksiin liittyvää stigmaa. Osa mielenterveyden

ongelmista näkyy päällepäin, vie työkyvyn, jatkuu koko elämän eikä ole hoidettavissa lyhytterapialla. Niiden stigmaa ei voi purkaa normalisoivalla puheella, jossa poikkeavuus tai toimintavaje kielletään. Stigman purkamisen sijasta huomio tulisi kiinnittää niihin rakenteellisiin tekijöihin, jotka vaikeuttavat asianmukaisen hoidon saamista ja ihmisarvoisen elämän elämistä: palveluiden saavutettavuuteen ja resurssien jakautumiseen sekä toimeentuloon ja työ- ja koulutuspoliittisten muutosten oikeudenmukaisuuteen, sillä pelkkien mielenterveyspalvelujen tarjoaminen ei ole kestävä ratkaisu yhteiskunnallisiin ongelmiin.

Lähteet

- Ahonen, Karoliina (2020) *Suomalainen mielenterveyspolitiikka: julkisen vallan ohjaus mielenterveyden häiriöön sairastuneiden ihmisoikeuksien turvaamiseksi*. Helsingin yliopisto, 234.
- Brunila, Kristiina (2014) Kaikilla hyvä mieli? *Niin & näin* 1/2014. <https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn141-23.pdf> (Viitattu 9.2.2023.)
- Collin, Paula (2019) Turkuun suunnitellaan psykiatrista sairaalaa, jollaista ei ole "missään muualla Suomessa" – tavoitteena vähentää häpeän leimaa *Yle* 7.10.2019.
- Hakulinen Christian & Komulainen, Kaisla & Suokas, Kimmo & Pirkola, Sami & Pulkki-Råback, Laura & Lumme, Sonja & Elovainio, Marko & Böckerman, Petri (2023) Socioeconomic position at the age of 30 and the later risk of a mental disorder: a nationwide population-based register study. *Journal of Epidemiology & Community Health*. doi: 10.1136/jech-2022-219674.
- HUS Hallitus 23.3.2020, LIITE 1 <http://husd360fi.oncloudos.com/kokous/2020379533-4-1.PDF> (Viitattu 9.2.2023.)
- Jones, Nev & Corrigan, Patrick W. (2014) Understanding stigma. Teoksessa Patrick W. Corrigan (toim.) *The Stigma of Disease and Disability: Understanding Causes and Overcoming Injustices*. American Psychological Association, 24.
- Laine, Linda (2024) "Psykiatrisen sairaalan uudeksi nimeksi ehdotettiin Mielisairaalaa – "Ei missään nimessä" *Helsingin Sanomat* 17.1.2024.
- Mielenterveystyön komitea, I osa: Mielenterveystyön kehittämisen perustelut 1984:17, Mielenterveystyön komitean mietintö: II osa: Mietinnön tiivistelmä ja komitean ehdotukset. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Nykänen, Riikka (2021) "Aino paloi loppuun alle kolmekymppisenä ja tajusi hälyttävät merkit vasta jälkikäteen" *Ilta-Sanomat* 24.3.2021
- Vaalavuo, Maria & Haula, Taru & Bakkum, Boris (2020) *Nuoret aikuiset, terveys ja toimeentulotuki*. THL 2020 <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-454-7>.
- Vorma, Helena & Rotko, Tuulia & Larivaara, Meri & Kosloff, Anu (2020) *Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:6. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4139-7>.
- Voronka, Jijian (2019) Storytelling Beyond the Psychiatric Gaze: Resisting resilience and recovery narratives. *Canadian Journal of Disability Studies* 8 (4), 8–30. <https://doi.org/10.15353/cjds.v8i4.522>.

Ammattina asiakkuus, erikoistunut mielenterveyspotilaaksi

Ville Venesmäki

Olin 14-vuotias, kun avasin ensimmäisen kerran perheneuvolan psykologin vastaanottohuoneen oven. Näin alkoi lähes kaksi vuosikymmentä jatkunut sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkuus, joka päättyi joulukuussa 2018. Vuoden 2021 päättyessä allekirjoitin kolmen vuoden työsopimuksen, johon päättyi riippuvuuteni sosiaalipalvelujen asiakkuudesta. Minulla ei vielä ole ammattia siinä mielessä kuin ammatti tavallisesti ymmärretään. Tarkoitan erityistä osaamista, joka täyttää ennalta määritellyt ammatin vaatimukset ja mahdollistaa palkkatyösuhteen.

Tarkemmin elämäntilauani ajatellessani olen kuitenkin huomannut, että olen sittenkin oppinut ammatin jo murrosiässä. ”Potiluus on näyttämön kartta ja roolivihko, jotka ohjaavat roolisuoritusta.” (Torkkola 2009). Ensimmäinen ammattini – ja toistaiseksi ainoa – on sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakas, erikoistunut mielenterveyspotilaaksi.

Ammattiosaaminen

Wikipedian mukaan ”ammatti” on elinkeino, jota ihminen harjoittaa toimeentuloaan varten. Ammattiosaamista ovat tietyn työn tekemiseen tarvittavat valmiudet, jotka koostuvat omaksutusta tiedosta ja kokemuksen kautta syventävästä osaamisesta. Työtehtävät,

ansiotaso, sosiaalinen asema ja elinympäristö ovat paljolti yhteydessä ammattiin.

Sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaan ammattiin ei ole koulutusta. Sen oppimista voisi luonnehtia Wikipedian tulkintaa lainaten ”työnteon aikana annettavaksi työhön opastukseksi”. Mielenterveyspotilaan työnteon on mielenterveysongelman sairastaminen ja ammattiosaamista ovat kyky sanoittaa arjen tilanteita, niissä syntyviä tunteita sekä arjen hankaluuksia mielenterveysongelman oireina. Myös sosiaalipalvelujen asiakkaana menestyy, kun osaa kuvata elämäänsä sosiaalityön kielellä ja osaa täyttää lomakkeita niin, että tulee oikeutetuksi sosiaaliturvaan.

Opin varhain ammattitaitoiseksi mielenterveyspotilaaksi. Opin kuvaamaan itseäni, tunteitani ja arkeni tilanteita niin, että mielenterveystyön ammattilainen pystyi tunnistamaan ensin mielenterveyden häiriön ja sitten tarkentamaan sen diagnoosiksi. Tämän osaamisen varmentaa Kanta-arkistoni pitkä lista diagnooseja.

Miten onnistuin hankkimaan tämän osaamisen? Eniten opin jatkuvassa vuorovaikutuksessa mielenterveyspalveluiden ammattihenkilöiden kanssa. Lisäksi hain aktiivisesti netistä tietoa oireista, joista vastaanotoilla oli kiinnostuneita sekä minulle asetetuista diagnooseista ja määrättyistä lääkkeistä. Laajensin osaamistani tutkimalla eri lähteistä, mihin muihin diagnooseihin minulle mää-

rättyjä lääkkeitä voitiin käyttää. Vastaanotoilla ja osastojaksolla pyrin oppimaan asiat ja näkökulmat, joista ammattihenkilöt vaikuttivat olevan kiinnostuneita. Vähitellen opin ammattilaisen esittämistä kysymyksistä ja täytettävistä lomakkeista päättämään, mitä diagnoosia ammattilainen arvelee.

Sosiaaliturvaosaamista olen oppinut lastensuojelun jälkihuollossa. Ensimmäinen vuosi jälkihuollossa muodostui käynneistä sosiaalityöntekijän vastaanotolla kerran kuukaudessa, joilla täytimme toimeentulotukihakemuksen. Näissä tilanteissa karttui osaamista siinä määrin, että hakemusten käsittely on useimmiten ollut sujuvaa.

Asiakkuuksien pitkittyessä vastaanotot ja osastojaksot muokkaavat mielenterveyspotilaan lähiyhteisöä. Siihen liittyy uusia samassa asemassa olevia ihmisiä. Päivittäisissä keskusteluissa toisten asiakkaiden kanssa käsitellään henkilökohtaisia ongelmia, oireita, diagnooseja, hoitoja ja hakemuksia sekä niihin saatuja päätöksiä ja niin edelleen. Sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaat yleensä – ja erityisesti mielenterveyspotilaat – muodostavat keskenään yhteenliittymän, jossa kasvaa yhteistä osaamista asiakkaana pärjäämisessä.

Selviytymiskeinoista ammatiksi

Tuskin kukaan – en ainakaan minä – ajattelee 14-vuotiaana opettelevansa ensimmäiseksi ammatikseen sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkuuden ja erikoistuvansa mielenterveyspotilaaksi. En usko, että toimeentulotuen pitkäaikainen käyttö on ollut kenenkään ajatuksissa ensimmäistä hakemusta täyttäessä. Eikä varmasti sairauslomankaan pitkittyminen vuosia kestäväksi määräaikaiseksi työkyvyttömyyseläkkeeksi. Ammattiasiakkaaksi päätyminen ei ole tietoinen valinta. Se on aluksi selviytymiskeino, jonka muuttumisen

ammattiksi voi huomata vasta jälkikäteen. Näin ainakin minulle on käynyt.

Asiakkuuksien jatkuessa en ymmärtänyt hajonneen arkeni vaikutusta hyvinvointiini. Arkeni ei vastaanotoilla kiinnostanut muutoin kuin kimpuna oireita ja mielenterveysdiagnoosien perusteluja. Opin yläkouluikäisenä psykologin vastaanotoilla, että ongelmani on mielenterveyden häiriö nimeltä masennus, joka johtui serotoniinin vähäisyydestä aivoissani. Olin ymmärtänyt, että sitä kuuluu hoitaa lääkkein, koska olin kuullut kavereiltani masennuslääkkeiden olemassaolosta. Kun lääkitystä ei aluksi määrätty, koin, ettei minua uskottu.

Aluksi mielenterveyspotilaan uralle minua kuljetti koululta saatu ajatus, että tarvitsen tutkimuksia masennusepäilyn vuoksi. Perhe-neuvolan psykologille päädyttyäni tehtäväni oli kuvailla masennusta. Psykologi auttoi tulkinnan jäsentämisessä esimerkiksi täytettämällä masennustestejä (BDI-21). Näin opin sanoittamaan tilannettani masennuksesta johtuvina oireina, jotka eivät olleet kytköksissä arkeeni ja sen sisältöön vaan aivokemiasta johtuvana aivosairautena. Se on tärkeää osaamista potilaan ammatissa.

Mielenterveyspotilaan uralle – jopa ammattiin – päätyminen on hankala oravanpyörä. Yhteisö, jossa arkea joutuu elämään, ei anna tukea arjen ongelmissa, eikä tunnu mielekkäältä. Masennusdiagnoosilla kirjoitetun sairausloman kriteereinä ovat tunteet, jotka nousevat arjen tilanteista. Kun tulevaisuus näyttäytyy epämiellekkääseen ammattiin kouluttautumisena tai huonossa työympäristössä jatkamisena, se ei todellakaan ole valoisa. Samalla inhimillisellä logiikalla voidaan täyttää masennustestin jokainen kohta. Osaava potilas kerryttää vastauksillaan pisteitä siten, että ammattilainen tunnistaa masennuksen, ja kirjoittaa sairausloman. Nykyisin netistä saa BDI-testin täyttämisen jälkeen valmiin tiedon tarvittavasta pistemäärästä kullekin

masennuksen hankaluusasteelle (Mielenterveysstalo 2024).

Ajattelin, että arjen ongelmat ratkaisee lääkäri omalla osaamisellaan, kun saan masennuslääkityksen ja sairausloma alkaa. Odotin, että lääkkeiden voimalla masennus katoaa ja olen valmis palaamaan kuukauden tai parin sairausloman jälkeen takaisin opiskeluun tai työhön. Kun sairausloma lähenee loppuaan, tulin uudelleen saman kysymyksen äärelle: pitäisi palata siihen paikkaan ja niihin tilanteisiin, joista nimenomaan halusin pois.

Kuulin joskus yläasteikäisenä, että mielen-terveysystistä voi päästä eläkkeelle. Käsitykseni eläkkeestä oli tuolloin erilainen kuin tänään. Ajattelin, että eläkeläisenä ei tarvitse tehdä töitä ja perustoimeentulo on turvattu. En ymmärtänyt, että ”potilaan palkalla” ei ole mahdollista rakentaa sellaista arkea, jota olisin halunnut. Teini-ikäisenä en ajatellut asiaa niin pitkälle. Eläkkeelle pääsy näyttäytyi riittävän hyvänä tavoitteena.

En osannut ennakoida, miten jatkuva sairausloma vaikuttaa arkeeni. Sosiaaliset suhteet vähenivät, kun irtauduin opiskelusta kouluyhteisöistä. Aluksi se oli mukavaa. Viikko muuttui jatkuvaksi viikonlopuksi, aamuisin saattoi nukkua pidempään. Päivärytmi rakentui joka päivä uudelleen. Ei ollut enää arkipäiviä eikä viikonloppuja, oli vain hieman satunnaisesti toisistaan poikkeavia päiviä ja öitä.

Kun elämä sairauslomilla jatkui ja jatkui, arki hajosi lisää. Päivät muuttuivat hereillä ollessa jatkuvaksi ajan tappamiseksi. Ajan- kuluksi tulivat pelit. Pelatessa oli mukavaa, mutta pelin sulkeuduttua ei ollut enää seuraavaa vaihetta ja suuntaa, ei uutta matsia pelattavaksi eikä uutta tehtävää tehtäväksi. Elämästä puuttui merkitys. Lääkäreiltä opin, että tätä sanoitetaan masennuksen syvenemiseksi, jolta se tuntuikin. Kun lääkärin mukaan kyse oli masennuksen syvenemisestä, opintoihin tai työhön paluu ei tuntunut realistiselta

vaihtoehdolta. Eihän se ollutkaan, sillä arkeni oli hajonnut. Jaksaminen opinnoissa tai työssä olisi vaatinut, että arjen perusrutiinit olisivat olleet kunnossa. Olisin tarvinnut rutiineja, jotka hoituisivat päivästä toiseen ilman merkittävää tietoista ajattelua.

Miksi puhun asiakkuudesta ammattina?

Puhe sosiaali- ja terveystalujen asiakkuudesta ammattina ja mielen-terveyspalvelujen asiakkuudesta erikoistuneena ammattiosaamisena herättää väistämättä huolestuneita vastaväitteitä. Tietoisena huolestuneista reaktioista jatkan oman polkuni tarkastelua ja löydän siitä varsin selkeän ammattiosaamisen ja ammatin tunnusmerkit.

Nyky-yhteiskunnassa ihmisellä täytyy olla tuloja. Vuokra ja ruoka pitää maksaa. Asiakkaan ”palkan” sain, kun osasin kuvata 1) tilannettani ja tunteitani siten, että lääkäri tunnistaa sairauslomaan oikeuttavan sairauden ja 2) arkeani sosiaalityöntekijöille sekä täyttää toimeentuloturvan lomakkeita niin, että sain myönteisiä päätöksiä.

Asiakkuuden säilyttämisen ehdot olivat minulle paljolti samanlaiset kuin palkkatyön ehdot. Mielenterveyspotilaan ”työhön sitoutumista” kutsutaan hoitomyöntyvyydeksi. Kysymys ei ollut tietoisesta valinnasta, ei laiskuudesta eikä tarjolla olevien mahdollisuuksien väärinkäytöstä vaan vuosien mittaan oppimastani selviytymisestä, jossa suhteeni palveluihin ja sosiaaliturvaan alkoi muistuttaa palkkatyösuhdetta. Muun suunnitelman puuttuessa tällainen vuorovaikutus vakiintui uudeksi normaaliksi. Minulla ei ollut muuta näkymää arkeni ja toimeentuloni turvaamiseksi niin, että katto pysyy pään päällä. Mitä pidempään olin elänyt hajonneessa arjessa ja vakuuttanut palveluille kyvyttömyyttäni pärjätä ilman sen apua, sitä epärealistisemmalta

tuntui ajatus opiskelusta tai työllistymisestä. Oman lisänsä tähän toi asiakkaan palkan pienuus. Se ei antanut mahdollisuutta kerryttää puskurirahaa, jolla olisi voinut ottaa vastaan opiskeluun tai työhön siirtymisen riskin.

Hoito ei huomioi arjen realiteetteja

Erikoistuessani mielenterveyspotilaaksi opin, että arkeni todellisuutta ei psykiatrisessa tutkimuksessa ja hoidossa huomioitu. Arkeni tuli kiinnostavaksi vain silloin, kun siitä tarvittiin tietoa diagnoosien määrittämisessä. Esimerkiksi niin, että ylivelkaantumisen tulkitaan viittaavan maniaan ja psykiatrin seuraava kysymys arvatenkin on, onko minulla ollut holtittomia seksuaalisia suhteita. Huomattavaksi kasvanut ulosottovelkani ei riittänyt täyttämään manian kriteereitä, kun seuraavaan kysymykseen vastasin ei. Velka yksinään ei ollut merkityksellinen, se unohdettiin. Yleinen kiinnostuksen puutteeni ei ehkä ollutkaan masennuksen oire vaan velkavankeuden ja jatkuvan rahanpuutteen tuottama tunne, että niiden asettamissa rajoissa en voinut tehdä mitään merkitykselliseksi kokemaani.

Koin psykiatrisen hoidon koko ajan diagnoosilähtöiseksi. Arkeni hajanaisuus ja tulevaisuuden sumuisuus ei riittänyt avun saamiseen. Ensin minun oli täytettävä diagnoosin kriteerit, jotta sain oikeuden uuteen vastaanottokäyntiin, lääkkeisiin, ja muuhun psykiatrin tarpeelliseksi katsomaan hoitoon. Elämäni tuli kiinnostavaksi diagnoosien kautta. Opin tulkitsemaan, että toistuvien epäonnistumisten syy löytyi diagnooseista. Tuosta tulkinnasta tuli potilaan ammatissani tärkeintä osaamista.

Olen jälkikäteen ymmärtänyt, että koetun hyvinvoinnin muutti syveneväksi pahoinvoinniksi arkeni hajoaminen ja toimeentulon jatkuva niukkuus. Mieluisiksi kokemani

asiat eivät tulleet lähemmäksi potilaan uran jatkuessa vaan pikemminkin etääntyivät yhä kauemmaksi. Jatkuva stressi ja häpeä ovat läsnä, kun kauppareissut tulee hoitaa laskin kädessä. Kaverien tapaaminen jää, kun ei ole rahaa bussilippuun tai vaihtoehtoina ovat elokuvalippu ja seuraava päivä ilman ruokaa.

Potilaan työ ja työyhteisö

Työhön liittyy myös työyhteisö. Työympäristö voi olla joko fyysinen työpaikka, kotona tehtävää etätyötä tai liikkuvaa työtä. Mielenterveyspotilaan ammatissa työyhteisönä ovat palvelujen ammattihenkilöt ja muut potilaat. Kodin koin etätyöksi. Tehtävänä oli tarkkailla ja tunnistaa oireita. Etätyö oli valmistautumista seuraavaan vastaanottoon. Toisena tehtävänä oli määrättyjen lääkkeiden nauttiminen ohjeiden mukaan. Suoritava työ tehtiin vastaanotoilla, useimmiten psykiatrisen sairaanhoitajan kanssa. Hänelle kuvailin oireitani ja ongelmiani sekä miten ne haittasivat arkeani. Sairaanhoitajan kanssa oireista jalostettiin yhtenäistä kokonaisuutta, jota kuvailisin lääkärille niin, että siitä voisi muodostaa diagnoosin.

Lääkärin kanssa tehtävä työ oli edellä kuvatun suorituksen arviointia. Olinko kuvaillut tilannettani niin, että lääkäri pystyi näkemään kokonaisuudessa jonkin diagnoosin ja määrittämään jatkotoimenpiteitä. Ne alkoivat diagnoosin asettamisesta ja diagnoosikohtaisesta lääkemääräyksestä. Samalla arvioitiin tuon psykiatrisen sairaanhoitajan kanssa potilaan työn seuraavia tehtäviä ja niissä edistymisen valvontaa.

Muut potilaat olivat työkavereitani, joiden kanssa keskustelimme potilaskokemuksista ja ”surkuttelimme” elämän turhuutta. Jaoimme keskenämme uusinta tietoa potilaana tehdystä työstä. Osastojaksoja voisi verrata moniin töihin liittyviin seminaareihin. Siellä ver-

kostoiduin muiden potilaiden kanssa ja sain lisätietoa oireista, diagnooseista ja lääkkeistä.

Miten minä pääsin pois potilaan ammatista?

Vuoden 2017 alussa sain isäni järjestämänä tukihenkilön, joka asetti ehdoksi, että keskitytään vain arjen asioihin. Alkoi uusi vaihe, jossa en suorittanut potilaan roolia, vaan tehtävänäni oli harjoitella ja oppia omatoimisesti rakentamaan kestävämpää arkea itselleni. Alkoi vuosia jatkunut arkivalmennus, jossa olin valmentettava ja tukihenkilöni toimi valmentajana (Rimpelä & Venesmäki 2019). Samalla kun arkeni alkoi rakentua kestävämmäksi, kasaantui pieniä onnistumisia. Kokemus omasta pärjäämisestä vahvistui. Opin ymmärtämään monia aikaisemmin ahdistavaksi kokemiani asioita melko tavallisina arjen tilanteina, joihin voi löytyä ratkaisuja ilman hakeutumista sosiaali- ja terveyspalveluihin. Opin näkemään arkisia syy-seuraus-suhteita etsimättä selityksiä aivokemian aiheuttamista sairauksista.

Kun polkuni kohti opintoja ja työelämää alkoi hahmottua, en halunnut enää palata potilaan ammattiin. Työkyvyttömyyseläke psykiatrisilla diagnooseilla ei enää ollut houkutteleva tulevaisuuden näkymä. Kokemus-asiantuntijakoulutus avasi ensim mahdollisuuden työharjoitteluun ja vuoden kestävään palkkatuettuun työhön. Palkkatuetun työn päätyessä hain puhelinmyyjäksi. Viikon jälkeen muistoni puhelinmyynnistä olivat virkistyneet sen verran, että lopetin työn. Tuo kokemus selkeytti suuntaani lisää. Hakeuduin seuraavaksi iltalukioon opiskelemaan, jotta voisin aikanaan jatkaa opintojani yliopistoon.

Tänään olen kokopäivätoisissa Helsingin Diakonissalaitoksella ja suoritan lukio-opintoja. Tavoitteenani on, että kolmen vuoden määräaikaisen työsuhteen jälkeen voisin hakea yliopistoon opiskelemaan.

Saattaisin olla psykiatristen sairauksien vuoksi työkyvyttömyyseläkkeellä, mikäli olisin suostunut lääkärin ehdotukseen kuusi vuotta sitten. Olen sittemmin oppinut tuntemaan itseni ja jokapäiväistä elämääni sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaana että ihmisenä, jonka aikuistuminen päättyi murrosiässä ja jatkui uudelleen vasta yli kymmenen vuotta myöhemmin.

En ehkä ole ainoa ammattiasiakas, joka on erikoistunut mielenterveyspalveluihin. Yritän jättää tämän ammatin taakseni. Nähtäväksi jää, onnistunko opettelemaan uuden ammatin, joka varmistaisi, että ammattini asiakkaana ei enää tule ajankohtaiseksi. Toki osaan sen varsin hyvin edelleen.

Lähteet

- Torkkola, Sinikka (2009) Sairas juttu. *Lectio prae-cursoria. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 2009: 46 54–57.
- Rimpelä Matti, Venesmäki Ville (2019) Unohtuuko arjen rakentaminen? Arkiohjaus mukaan mielenterveystyön palvelulupaukseen. *Perheterapia-lehti* 4/2019: 42–47.
- Pitkä masennuskysely BDI-21 <https://www.mielenterveystalo.fi/aikuiset/itsearviointi/Pages/BDI.aspx> (Viitattu 12.2.2024.)

Tässä numerossa kirjoittavat

Jahnukainen, Markku, professori, Helsingin yliopisto, Kasvatustieteellinen tiedekunta

Koivukoski, Anna, FM, Helsingin yliopisto

Kurki, Tuuli, FT, yliopistotutkija, Centre for Research on Ethnic Relations and Nationalism (CEREN), Svenska social- och kommunalhögskolan (Soc&kom), Helsingin yliopisto

Meriläinen, Niina, FT, dosentti, Tampereen yliopisto, Johtamisen ja talouden tiedekunta ja tutkija, Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Nousiainen, Susi Mikael, FM, apurahatutkija, Tampereen yliopisto ja väitöskirjatutkija, Lapin yliopisto

Pakarinen, Anna, FM, väitöskirjatutkija, Jyväskylän yliopisto, Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Ruutu, Piia, KT, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto, Kasvatustieteellinen tiedekunta

Venesmäki, Ville, aikuislukio-opiskelija, kokemusasiantuntija, projektityöntekijä, Helsingin Diakonissalaitos

16th Nordic Youth Research Symposium

Youth in a Just and Fair World

June 12–14th, 2024, Tampere University

Registration for NYRIS2024 is open
until 22 May 2024.

www.nyris2024.fi

Abstracts

School pressures and school interruption – the students’ multiple worlds perspective

Piia Ruutu & Markku Jahnuainen

The Finnish Journal of Youth Research
(*Nuorisotutkimus*) Vol 42 (1), 5–22

This article examines the relationships between the worlds of adolescents (family, school, peers, and free time) and their movement between these worlds when schooling is interrupted. The dataset comprises the school path narratives of adolescents (n=16) undergoing psychiatric care, and interviews with their parents (n=13). The data analysis framework draws on the students’ multiple worlds model. The findings section presents descriptions and models of the dynamics between adolescents’ worlds based on four groups: withdrawal from the world of school; isolation in the world of home; the world of peers as a push and pull force; and exclusion from the world of school.

Keywords: adolescents, secondary school, school attendance problems, school exclusion

“I had so many stories to tell that I turned my experiments into a melodrama”: Narrative, coherence and cultural wellbeing in rap artist Cheek’s trilogy

Anna Pakarinen

The Finnish Journal of Youth Research
(*Nuorisotutkimus*) Vol 42 (1), 23–39

In this article, I explore the narratives in the trilogy that concluded the artistic career of rap artist Cheek. The trilogy consists of autobiographical works: the album *Alpha Omega* (2015), the book *JHT – musta lamma* (2016), and the film *Veljeni vartija* (2018). I aim to explore how these narratives and their poetics relate to cultural wellbeing and cultural discourses of mental health. I base my examination on an analysis of the lyrics and their contexts, following theories of coherence. I also contextualize my analysis by means of dialogical thematic interview material that I have co-produced with Jare Tiihonen, namely Cheek. The article shows that these narratives construct and reflect coherence in a unique way, both in form and content. In addition, the narratives demonstrate the therapeutic elements of rap that serve both artists and audiences alike. Cheek’s trilogy also highlights an important cultural discourse in which discussing

and defining mental health does not fit into two categories of wellness or illness.

Keywords: coherence, rap, resilience, Cheek, cultural wellbeing

“Judging by appearances, people assume we can endure anything.” The pain caused by racism and collective care in youth peer support groups

Tuuli Kurki

The Finnish Journal of Youth Research
(*Nuorisotutkimus*) Vol 42 (1), 40–58

In this article, I examine the pain caused by racism, the care that young people who encounter racism provide for each other, and how this care comes into being in peer support groups for young people. The research data consist of ethnographic observation notes from three peer support groups supporting young people’s mental health. In the article, I investigate how the embodied pain caused by racism manifests itself in young people’s shared lived experiences, and how that pain is cared about and taken care of through embodied encounters. By reading the research literature on the embodiment of racism and care in conjunction with the research data, I have developed the concept of “kanssahoiva” (collective care, co-caring), which refers to the care that comes into being in the closeness and proximity of bodies experiencing racism. Whereas in peer support groups, young people can find embodied connections and affectivity through shared lived experiences as well as the feeling and need to be cared for, in the eyes of outsiders, collective care is interpreted as a disturbance rather than care. Although collective care offers significant benefits for young people, such as fostering community, intimacy, solidarity, and security, it can also prove exhausting. This exhaustion stems, at least in part, from the shortcomings of the mental healthcare system. The article advocates adopting a loving gaze in encounters involving Black and Brown young people, along with a deeper understanding of racism, care and embodiment, to prevent care resting solely on the shoulders of young people themselves.

Keywords: racism, care, peer support, embodiment, touch

nuorisotutkimus

SISÄLLYSLUETTELO

Pääkirjoitus

Elina Ikävalko, Tuuli Kurki & Jarkko Salminen
Uusia näkökulmia nuorten mielenterveyteen 1

Artikkelit

Piia Ruutu & Markku Jahnukainen
✎ Koulussa koetut paineet ja koulunkäynnin keskeytyminen
– nuorten monien maailmojen näkökulma 5

Anna Pakarinen
✎ ”Mul riitti kerrottavaa, kokemuksista melodraamaa”. Kertomus, koherenssi
ja kulttuurihyvinvointi rap-artisti Cheekin uranpäättöstrilogiassa 23

Tuuli Kurki
✎ ”Ulkonäön perusteella ajatellaan et me keestetään mitä vaan”.
Rasismin aiheuttama kipu ja kanssahoiva nuorten vertaistukiryhmissä 40

Puheenvuorot

Niina Meriläinen & Susi Nousiainen
”Ne päihdemyönteisemmät nuoret” vai tulevaisuuden tekijät?
Ammattiin opiskelevien nuorten hyvinvoinnin kehystäminen sanomalehdissä
ja nuorten kokemustarinoissa 59

Anna Koivukoski
Stigman purkaminen voi kääntyä tavoitettaan vastaan 64

Ville Venesmäki
Ammattina asiakkuus, erikoistunut mielenterveyspotilaaksi 69

Tässä numerossa kirjoittavat 74

English summaries 75